

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

**“TARİHİ DOKUDAKİ KİMLİK OLUŞUMUNUN VE DEĞİŞİMİNİN
MORFOLOJİK ANALİZİ: ANTALYA KALEİÇİ”**

Dilara KELEŞ

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**EKİM 2025
ANTALYA**

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

**“TARİHİ DOKUDAKİ KİMLİK OLUŞUMUNUN VE DEĞİŞİMİNİN
MORFOLOJİK ANALİZİ: ANTALYA KALEİÇİ”**

Dilara KELEŞ

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**EKİM 2025
ANTALYA**

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

**“TARİHİ DOKUDAKİ KİMLİK OLUŞUMUNUN VE DEĞİŞİMİNİN
MORFOLOJİK ANALİZİ: ANTALYA KALEİÇİ”**

Dilara KELEŞ

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**EKİM 2025
ANTALYA**

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

“TARİHİ DOKUDAKİ KİMLİK OLUŞUMUNUN VE DEĞİŞİMİNİN
MORFOLOJİK ANALİZİ: ANTALYA KALEİÇİ”

Dilara KELEŞ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 13/10/2025 tarihinde jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Kıvanç ERTUGAY (Danışman)

Prof. Dr. Ziya GENÇEL

Doç.Dr. Şirin GÜLCEN EREN

ÖZET

“TARİHİ DOKUDAKİ KİMLİK OLUŞUMUNUN VE DEĞİŞİMİNİN MORFOLOJİK ANALİZİ: ANTALYA KALEİÇİ”

Dilara KELEŞ

Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kıvanç ERTUGAY

Ekim 2025; 112 sayfa

Bu çalışma, Antalya kentinin tarihsel çekirdeğini oluşturan Kaleiçi kentsel sit alanının mekânsal dönüşümünü, morfolojik gelişimini ve koruma planlama süreçlerini kentsel planlama ve koruma bağlamında incelemektedir. Araştırmada, Kaleiçi'nin Hellenistik dönemden günümüze uzanan fiziksel ve mekânsal evrimi, tarihsel katmanları ile kentsel formundaki değişimler ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Cumhuriyet dönemi sonrası hazırlanan koruma amaçlı imar planları, plan kararları ve mekânsal stratejiler, Kaleiçi'nin özgün dokusu ve morfolojik bütünlüğü üzerindeki etkileri açısından analiz edilmiştir. Bulgular, Kaleiçi'nin mekânsal karakterinin biçimlenmesinde tarihsel süreklilik, topoğrafik yapı, planlama yaklaşımları ve koruma kararlarının belirleyici unsurlar olduğunu göstermektedir. Çalışma, kentsel kimlik kavramını destekleyen ancak Antalya'nın genel kent kimliğinden ziyade Kaleiçi özelinde morfolojik çözümleme, tarihsel katmanlaşma ve plan kararları ekseninde şekillenen bir yaklaşım sunarak, gelecekteki koruma ve planlama çalışmalarına yol gösterici öneriler geliştirmektedir.

ANAHTAR KELİMELEER: Kaleiçi (Antalya),Kentsel Morfoloji, Mekânsal Dönüşüm, Kentsel Koruma Planlaması, Tarihsel Kent Dokusu.

JÜRİ: Doç. Dr. Kıvanç ERTUĞAY

Prof. Dr. Ziya GENÇEL

Doç.Dr. Şirin GÜLCEN EREN

ABSTRACT

“MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF IDENTITY FORMATION AND TRANSFORMATION IN THE HISTORICAL URBAN FABRIC: THE CASE OF ANTALYA KALEİÇİ”

Dilara KELEŞ

Master’s Thesis, Department of City and Regional Planning

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Kıvanç ERTUGAY

October 2025; 112 pages

This study examines the spatial transformation, morphological development, and conservation planning processes of Kaleiçi, the historical core of Antalya, within the context of urban planning and heritage conservation. The research evaluates in detail the physical and spatial evolution of Kaleiçi from the Hellenistic period to the present, focusing on its historical layers and transformations in urban form. Post-Republican conservation plans, planning decisions, and spatial strategies are analyzed in relation to their impacts on the district’s authentic fabric and morphological integrity. The findings reveal that the key factors shaping Kaleiçi’s spatial character are historical continuity, topographical structure, planning approaches, and conservation decisions. The study supports the concept of urban identity by offering a perspective centered not on Antalya’s overall urban identity but specifically on Kaleiçi’s morphological structure, historical stratification, and planning framework, thereby providing guiding insights for future conservation and planning practices.

KEYWORDS: Kaleiçi (Antalya), Urban Morphology, Spatial Transformation, Urban Conservation Planning, Historic Urban Fabric

COMMITTEE: Assoc. Prof. Dr. Kıvanç ERTUĞAY

Prof. Dr. Ziya GENÇEL

Assoc. Prof. Dr. Şirin GÜLCEN EREN

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Antalya Kaleiçi'nin kent kimliğinin geçmişten günümüze nasıl şekillendiğini anlamak ve gelecekte yapılması düşünülen çalışmalara zemin hazırlaması ve bilgi sağlamları için yazılmıştır. Günümüzde kentlerin birbirine benzemeye başladığı bir dönemde, özgün kimliğini koruyan tarihi alanların önemi her zamankinden daha fazla hissedilmektedir. Antalya gibi zengin bir tarihsel katmana sahip bir şehirde, Kaleiçi'nin taşıdığı miras hem de geleceğe aktarılacak kimlik unsurları üzerine düşünmek büyük bir gereklilik haline gelmiştir.

Çalışmam süresince kent kimliği, tarihsel evrim, mekânsal gelişim ve koruma kavramları ekseninde odaklandım. Bu araştırmanın amacı yalnızca literatüre katkı sağlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda gelecekte yürütülecek koruma ve kentsel tasarım çalışmalarına kuramsal ve yöntemsel bir zemin sunmaktır. Antalya Kaleiçi'nin özgün kimliğini yaşatmaya yönelik atılacak her adımın, geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan bir köprü işlevi göreceğine inanıyorum.

Bu süreçte bana ilham veren tüm akademisyenlere; desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Ziya GENÇEL, Doç. Dr. Kıvanç ERTUĞAY, savunma jürimde yer alarak değerli görüşleriyle çalışmama katkı sunan Doç. Dr. Şirin GÜLCEN EREN ve aileme teşekkür ederim. Umuyorum ki bu çalışma, Antalya Kaleiçi'nin özgün kimliğini koruma çabalarına küçük de olsa bir katkı sağlayabilir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
AKADEMİK BEYAN	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLO ve ÇİZELGE DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu ve Kapsam.....	1
1.2.Amaç ve Yöntem	1
1.3. Tezin Çerçevesi.....	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
2. KAYNAK TARAMASI	6
2.1. Kent Kimliği Kavramı	6
2.1.1. Mekân ve Kent.....	7
2.1.2 Kentsel Kimliğin Oluşum Süreci	8
2.1.3. Mekânsal Algı.....	8
2.2. Kent Kimliği ve Bileşenleri.....	9
2.2.1. Çevresel Kimlik	10
2.3. Sosyal/Toplumsal Kimlik	14
2.3.1. Sosyo-Kültürel Kimlik:	16
2.3.2. Ekonomik Kimlik	17
2.3.3. Tarihsel Kimlik	18
2.4. Kentsel Koruma	19
2.4.1. Kentsel Koruma ve Yaklaşımlar.....	19
2.4.2. Kentsel Koruma Kavramının Tarihi Gelişimi	24
2.5. Kültürel Değerler	31
2.5.1 Kültürel Değer ve Kültürel Varlık Ayrımı.....	32
2.5.2. Kent Kültürü	33
2.5.3. Türkiye’de Kültürel Değerler: Yeri ve Önemi	36
2.5.4. Kültürel Miras.....	39
2.5.5. Kentsel Gelişim ve Değişim	44
2.5.6. Kent Kimliği ve Sürekli Değişim	47
2.5.7. Kudüs ve Sirmione Örnekleri Üzerinden Tarihî Kent Merkezlerinin Koruma ve Morfolojik Dönüşümü	48
2.6. Morfolojik Literatürü.....	50
3. MATERYAL VE METOT	52
3.1. Araştırma Materyali ve Metot	52

3.1.1. Morfolojik Yaklaşım	53
3.2. Çalışma Alanına İlişkin Genel Bilgiler	53
3.2.1. Hellenistik Dönem	54
3.2.2. Roma Dönemi	57
3.2.3. Orta–Geç Bizans Dönemi	60
3.2.4. Anadolu Selçuklu Dönemi	63
3.2.5. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	66
3.2.6. Cumhuriyet Dönemi	72
3.2.7. Günümüz Kaleiçi	74
3.3.Kaleiçi’nde Koruma ve Planlamanın Başlangıcı	79
3.3.1. Seçilmiş Planların İncelemesi	81
3.3.2. Kaleiçi’nde Halk Katılımı	83
3.3.3. Kanuni Çerçeve ve Planlama Süreci Analizi (1990 Sonrası)	85
3.3.4. Son Yirmi Yılın Kentsel Tasarım Projeleri	86
3.3.5. Planların Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri: Genel Değerlendirme	87
3.3.6. Antalya Kaleiçi Koruma Planları – Onay Bilgileri, Tasarım Etkileri ve Mekânsal Dönüşüm Özeti (1973–2017).....	88
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	90
4.1. Kaleiçi (1905–Günümüz) Anıtsal Yapı Değerlendirmesi	95
4.2. Kaleiçi Kültürel Değer Analizi (Korunma–Yok Olma) (1973–2017).....	99
4.3. Kaleiçi’nde Değişen Bölgeler – Planlara Göre Genel Değerlendirme	102
4.4. Öneriler	104
5. SONUÇ	106
6. KAYNAKLAR.....	107

ÖZGEÇMİŞ

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tarihi Dokudaki Kimlik Oluşumunun Ve Değişiminin Morfolojik Analizi: Antalya Kaleiçi” adlı bu çalışmanın, akademik kurallar ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını belirtir, bu tez çalışmasında bana ait olmayan tüm bilgilerin kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

13/10/2025

Öğrencinin Adı Soyadı

Dilara KELEŞ

İmzası

(Faint watermark text: 'YÜKSEK LİSANS TEZİ' and 'AKADEMİK BEYAN' visible in the background)

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

AKMED: Suna & İnan Kır   Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitü

CBS: Coğrafi Bilgi Sistemi

GEEAYK: Gayrimenkul Eski Eserler, Anıtlar Y  sek Kurulu

ICOMOS: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

KUDEB: Koruma Uygulama ve Denetim Büroları

KT  GB: Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

T  B  TAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

UNESCO: Birleşmiş Milletler EĞitim, Bilim ve Kültür   rg  t  

Y  K: Yükseköğretim Kurulu

YY: Yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Kent kimliğinin bileşenleri	10
Şekil 2.2.Kültürel miras bileşenleri.....	39
Şekil 2.3.Somut kültürel miraslar	43
Şekil 2.4.Somut olmayan kültürel miraslar	43
Şekil 2.5. Kudüs surlarının manzarası ve Sirmione göl kıyısından tarihi merkezi.....	49
Şekil 3.1. Antalya'nın Türkiye içindeki konumu	53
Şekil 3.2. Pamphylia şehirleri	54
Şekil 3.3. Attaleia kenti kurulmadan önce kuzey ve güney kent	54
Şekil 3.4. Kaleiçi üstten görünüşü (Anonim 1).....	55
Şekil 3.5. a) Olası Agora Alanı; b) Olası Tiyatro Alanları.....	56
Şekil 3.6. Üç Kapılar - Hadrian Kapısı.....	57
Şekil 3.7. Roma Dönemi Olası Kaleiçi Planı-Hellenkemper's	58
Şekil 3.8. Helenistik ve Roma dönemi Kent elemanları ve kent yapısı	58
Şekil 3.9. Hıdırlık Kulesi(Anonim 2)	59
Şekil 3.10. Aya İrini Kilisesi - Kesik Minare	60
Şekil 3.11. Varoş Kapısı – Kalekapısı	61
Şekil 3.12. Orta-Geç Bizans dönemi	62
Şekil 3.13. Anadolu Selçukluları dönemi kent elemanları ve kent yapısı	63
Şekil 3.14. Yivli Minare Cami, Mevlevihane ve İmaret Medresesi (1955)	64
Şekil 3.15. Osmanlı Döneminde Ticari merkez	66
Şekil 3.16. Murat Paşa Camisi	67
Şekil 3.17. Osmanlı Dönemi kent Elemanları ve kent yapısı.....	68
Şekil 3.18. Şehrin Harita-i Umumiyesi, ...	69
Şekil 3.19. Karaalioğlu Parkı (Anonim 4)	73
Şekil 3.20.Günümüz Kaleiçi.....	74
Şekil 3.21. Kaleiçi yakın çevresi kavramsal şema	76
Şekil 3.22. 1977 İlk Antalya Çevre Düzeni Planı	80
Şekil 3.23. 1992 Kaleiçi koruma amaçlı imar planı.....	81
Şekil 3.24. Antalya Kaleiçi koruma planları zaman çizelgesi.....	87
Şekil 4.1. 1905 Haritası/II nolu harita.....	90
Şekil 4.2. 1905 haritasında bulunan yapılar	91
Şekil 4.3. Günümüz Kaleiçi'nde bulunan önemli yapılar ve yerler	92
Şekil 4.4. Tarihsel dönemler mevcut durum şematiği	96
Şekil 4.5. Günümüz Kaleiçi mevcut şematik durumu	97
Şekil 4.6. Kaleiçi'nde Değişim Gösteren Alanların Bölgesel Dağılım.....	103

TABLO ve ÇİZELGE DİZİNİ

Tablo 3.1. Kaleiçi Planları (1973–2017).....	88
Tablo 4.1. 1905 ve Günümüz Kaleiçi Yapıları Karşılaştırma Tablosu.....	94
Tablo 4.2. 1905 Dönemi ve Günümüz (2020’ler) Karşılaştırması.....	99
Tablo 4.3. Kaleiçi Kültürel Değer Analizi (1973–2017)	100
Tablo 4.4. Kaleiçi Kültürel Değer Analizi (1973–2017)	101
Çizelge 4.1. Günümüz Kaleiçi Önemli Yapılar Listesi	93

1. GİRİŞ

1.1. Konu ve Kapsam

Bu tez, Antalya kentinin tarihsel çekirdeğini oluşturan Kaleiçi kentsel sit alanını, tarihsel katmanlar, plan kararları ve kent kimliği bağlamında ele alarak, alanın mekânsal dönüşümünü ve koruma-planlama süreçlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Kaleiçi'nin Hellenistik dönemden günümüze uzanan fiziksel doku evrimini, tarihsel katmanlarını, mekânsal düzenini ve bu düzenin korunmasına yönelik planlama yaklaşımlarını çok katmanlı bir perspektifle değerlendirmektedir.

Tezin kapsamı, Antalya'nın genel kent kimliği tartışmalarından ziyade, Kaleiçi'nin özgün mekânsal karakterinin korunması, planlanması ve sürdürülebilir biçimde geliştirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu çerçevede çalışma dört ana eksen etrafında yapılandırılmıştır:

- Tarihsel Katmanlaşma: Kaleiçi'nin Hellenistik, Roma, Orta-Geç Bizans Dönemi, Anadolu Selçukluları, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri boyunca geçirdiği fiziksel dönüşümün, tarihsel süreklilik açısından değerlendirilmesi.
- Planlama ve Koruma Süreçleri: 1973, 1976, 1979, 1984, 1992, 2003, 2006, 2012 ve 2017 sonrası dönemlerde hazırlanan koruma amaçlı imar planlarının, Kaleiçi'nin mekânsal örgütlenmesi ve kent kimliği üzerindeki etkilerinin incelenmesi.
- Kent Kimliği ve Morfolojik Yapı: Tarihsel katmanlar ve plan kararlarının, Kaleiçi'nin güncel kentsel kimlik algısı üzerindeki yansımalarının analiz edilmesi.
- Öneri Geliştirme: Bulgular ışığında, Kaleiçi'nin tarihsel dokusunun geleceğe aktarılmasına yönelik mekâna dayalı planlama ve koruma stratejilerinin oluşturulması.

Bu çalışma, yalnızca fiziksel mekânın belgelenmesine değil; planlama kararlarının tarihsel süreklilik ve morfolojik yapı üzerindeki etkilerini çözümlemeye ve kentsel kimliğin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaya odaklanmaktadır. Bu yönüyle tez, Antalya'nın genel kimliği yerine, Kaleiçi özelinde tarihsel katmanlaşma, planlama kararları ve kimlik ilişkisini irdeleyen kapsamlı bir araştırma niteliği taşımaktadır.

1.2.Amaç ve Yöntem

Bu tezin amacı, Antalya'nın tarihsel çekirdeği olan Kaleiçi kentsel sit alanında kent kimliğinin oluşum ve dönüşüm sürecini, tarihsel katmanlar, plan kararları ve mekânsal gelişim üzerinden çok boyutlu biçimde incelemektir. Çalışmada, farklı dönemlerde hazırlanmış planlar, koruma yaklaşımları ve bu planların kararları değerlendirilerek, bu kararların Kaleiçi'nin morfolojik ve kimliksel gelişimi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Böylece, kentsel formun tarihsel sürekliliği ile planlama anlayışlarının kimlik oluşumunu nasıl şekillendirdiği ortaya konulmuş; elde edilen bulgular doğrultusunda alanın özgün mekânsal karakterinin korunmasına yönelik bütüncül stratejiler geliştirilmiştir.

Kullanılan Yöntemler:

- **Literatür Taraması:** Kent kimliği, kentsel morfoloji, tarihsel katmanlaşma ve koruma planlaması konularında ulusal ve uluslararası kaynaklar incelenmiş; kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.
- **Tarihsel Doküman ve Harita Analizi:** Kaleiçi'nin mekânsal gelişimini izlemek amacıyla 1905 tarihli haritalardan günümüze kadar uzanan dönemlere ait plan, belge ve haritalar karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir.
- **Plan İncelemesi:** 1973–2017 arası hazırlanan koruma amaçlı imar planları incelenmiş, bu planların kentsel doku ve kimlik üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.
- **Alan Gözlemi ve Nitel Değerlendirme:** Güncel mekânsal yapı gözlemleri, fotoğraf ve harita destekli analizlerle birleştirilmiş; alanın mevcut kullanım biçimleri, sokak ve yapı örgütlenmesi ile tarihi doku sürekliliği nitel olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada morfolojik çözümleme, doğrudan fiziksel ölçüm (örneğin doluluk–boşluk oranı, cephe oranı vb.) yerine, planlama kararları, tarihsel süreklilik ve mekânsal örgütlenme üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, farklı dönemlerde hazırlanan planların Kaleiçi'nin kentsel kimliği ve mekânsal karakteri üzerindeki etkilerini tartışmaya olanak tanımıştır.

1.3. Tezin Çerçevesi

Bu tez, Antalya Kaleiçi kentsel sit alanının tarihsel katmanlarını, plan kararlarını ve kent kimliğine etkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedefi, farklı dönemlerdeki planlama yaklaşımlarının Kaleiçi'nin özgün kimliğini nasıl biçimlendirdiğini açıklamak ve koruma planlarının morfolojik karakter üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

1. **Giriş:** Araştırmanın konu ve kapsamını, amacını, yöntemini ve kuramsal çerçevesini açıklar. Kaleiçi'nin tarihsel çekirdek niteliği ve plan kararlarıyla olan ilişkisi vurgulanır.
2. **Kaynak Taraması:** Kent kimliği, morfoloji, mekânsal dönüşüm ve koruma planlaması üzerine literatürü inceleyerek kavramsal temeli oluşturur.
3. **Araştırma Materyali ve Yöntem:** Kaleiçi'nin tarihsel gelişimi, mekânsal özellikleri, katmanlı yapısı ve kullanılan analiz yöntemleri açıklanır.
4. **Bulgular ve Tartışma:** Kaleiçi'nin Hellenistik dönemden günümüze kadar uzanan tarihsel katmanları, koruma planları ve kent kimliği ilişkisi analiz edilir. Cumhuriyet dönemi sonrası planların morfolojik bütünlük üzerindeki etkileri tartışılır.

5. Sonuç ve Öneriler: Bulgular sentezlenir; Kaleiçi'nin tarihsel kimliğinin korunması ve sürdürülebilir biçimde geleceğe aktarılması için mekâna dayalı planlama ve koruma stratejileri sunulur. Bu çerçeve, tezin kuramsal, analitik ve uygulamaya dönük bütünlüğünü sağlamaktadır. Çalışma, Kaleiçi'nin hem tarihsel sürekliliğini hem de güncel kimlik dinamiklerini birlikte ele alarak, kent kimliği–morfoloji–planlama üçgeninde yeni bir okuma önermektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Antalya'nın tarihsel çekirdeğini oluşturan **Kaleiçi kentsel sit alanı** üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın sınırlılıkları hem **zamansal**, **mekânsal** hem de **yöntemsel** boyutlarıyla aşağıda açıklanmıştır:

Zamansal Sınırlılıklar

- Araştırma, **1905 tarihli haritalardan günümüze (2024)** kadar olan dönemi kapsamaktadır.
- Bu zaman aralığı, Kaleiçi'nin tarihsel planlama ve koruma süreçlerinin (1973, 1976, 1979, 1984, 1992, 2003, 2006, 2012, 2017) değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.
- 1905 öncesi dönemlere ilişkin analizler yalnızca **literatür ve arkeolojik belgeler** üzerinden yapılmıştır; bu dönemler için fiziksel ölçüm veya arşiv planı bulunmamaktadır.

Mekânsal Sınırlılıklar

- Çalışma alanı, Antalya kent merkezinde yer alan **Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları** ile sınırlıdır.
- Analizler, bu sınırlar içinde yer alan **parsel, sokak, yapı ve kamusal alan dokusu** üzerinden yapılmıştır.
- Çevre mahalleler (ör. Balbey, Tuzcular) veya Kaleiçi etkileşim bölgesi (buffer zone) bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Veri ve Materyal Sınırlılıkları

- Kullanılan başlıca veriler:
 - Antalya Büyükşehir Belediyesi arşivlerinden alınan **koruma amaçlı imar planları ve plan notları**,
 - **1905–2024** arası tarihli haritalar ve uydu görüntüleri,
 - **Alan gözlemleri, fotoğraflar ve yerinde inceleme kayıtları**,
 - Literatür taraması kapsamında **tezler, raporlar ve bilimsel yayınlar**.
- Planlara ait bazı belgelerde eksik veya çelişkili veri bulunması, analizlerin yalnızca mevcut belgeler üzerinden yürütülmesine neden olmuştur.

Yöntemsel Sınırlılıklar

- Morfolojik analiz, doğrudan fiziksel ölçüm yerine **plan kararları, tarihsel süreklilik ve mekânsal örgütlenme** üzerinden yürütülmüştür.
- Çalışmada sayısal modelleme veya CBS tabanlı veri analizi yerine, **karşılaştırmalı plan–harita incelemesi** yöntemi benimsenmiştir

İçeriksel Sınırlılıklar

- Tez, Antalya kentinin genel kimliği yerine yalnızca **Kaleiçi özelinde** yürütülmüştür.
- Bulgular, Kaleiçi'nin **morfolojik yapısı, plan kararları ve kent kimliği ilişkisi** üzerinden elde edilmiştir; ekonomik, turistik veya sosyolojik analizler kapsam dışında tutulmuştur.

2. KAYNAK TARAMASI

Yapılan literatür taraması, “kent kimliği” kavramının çok boyutlu bir içeriğe sahip olduğunu ve bu kavramla ilişkili pek çok alt kavramın bir arada değerlendirildiğini göstermektedir. Bu alt kavramların tümü, kent kimliğinin farklı bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu tez kapsamında “kent kimliği” ifadesi, söz konusu geniş literatürün çeşitli boyutlarını kapsayacak biçimde ele alınmış; çalışma, konuyu bütüncül bir yaklaşımla incelemek amacıyla altı ana başlık altında yapılandırılmıştır. Bu başlıklar sırasıyla kent kimliği ve kavramı, kent kimliği bileşenleri, sosyal ve toplumsal kimlik, kentsel koruma, kültürel değerler ile kent kimliği ve süreklilik–değişim konularıdır. Her ana başlık, içerdiği alt temalara göre alt bölümlere ayrılmıştır. Bu yapı, tez çalışmasının kuramsal zeminini oluşturmak, çalışma kapsamını bütüncüllemek ve araştırma bulgularının anlamlandırılmasına katkı sağlamak amacıyla tasarlanmıştır.

2.1. Kent Kimliği Kavramı

Bir kentin özgün bir kimliğe kavuşabilmesi, o kentte yaşayan bireylerin kenti tanıması, benimsemesi ve kimliğin gelişim sürecine sürekli olarak katılım sağlamasıyla mümkündür. Bununla birlikte kentsel kimlik, durağan değil; toplumsal, kültürel ve mekânsal etkileşimler aracılığıyla sürekli yeniden üretilen ve inşa edilen dinamik bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Bir kentin kimlik kazanması, o kentte yaşayan bireylerin kendilerini diğer kentlerde yaşayan insanlardan farklı biçimde algılamaları ve bu farklılık üzerinden tanınmalarıyla olanaklıdır. Kentlerin kimlik özellikleri, bu bağlamda **kent imajı** ve **imaj kavramı** ile birlikte ele alındığında daha da önem kazanmaktadır.

İmaj kavramı, bireyin zihninde tasarlanan ve gerçekleşmesi arzulanan durumu ya da olguyu ifade eder. **Kent imajı** ise kentin görsel nitelikleri, mekânsal düzeni ve tasarım özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Lynch’e (1960) göre kent imajı; **kimlik, yapı ve anlam** olmak üzere üç temel bileşenden oluşur. Bir imajın işlevsel olabilmesi için, temsil ettiği mekânı tanımlayabilmesi, diğerlerinden ayırt edebilmesi ve toplumsal kabul görebilmesi gerekir; bu süreç aynı zamanda kentsel kimliğin oluşumuna temel teşkil eder (Murat 2016).

Olası olumsuzlukların önlenmesi için kentsel tasarım çalışmalarının **bütüncül, kullanıcı odaklı ve algısal ölçütleri gözetken** nitelikte olması gereklidir. Bu yaklaşım çerçevesinde, kentte yaşayan bireylerin görüş ve beklentilerini dikkate alarak gerçekleştirilen mekânsal düzenlemeler, kentsel kimliğin güçlenmesine ve sürdürülebilir biçimde gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır (Tanrıbir ve Akten 2020).

2.1.1. Mekân ve Kent

Mekân ve kent, insanların kimliklerini inşa ettiği, geçmişlerini ve kültürel değerlerini yansıttığı alanlar olarak, bireylerin kendilerini ifade etmeleri ve toplumsal bağlarını güçlendirmeleri açısından kritik bir rol oynamaktadır. Günümüz dünyasında kentlerimizin çoğundan ekonominin de etkisiyle üretim ve tüketim merkezleri haline gelmelerinden dolayı kentler dünya haritalarında yerlerini sağlamlaştırmaya başlayalı birkaç yıl olmuştur. Bu duruma çözüm olarak da yerel yöneticiler kentsel kaliteyi ve yaşanabilirliği arttırmaya çabasına girmişlerdir. Bu çabalamalar kentin iç kesimlerinde yeni politikalar ve stratejiler uygulayarak başlamışlardır. Bu yeni süreç, kültürlerarası süreçlerin bir kanıtı ve aynı zamanda da kentlerimizin yapılan politikalar ve stratejiler doğrultusunda yeni bir kimlik yaratması için bir araç görevi görmektedir. (Krsmanović 2020).

Kimlik kavramı bakıldığı zaman bizim diğer nesnelerden ayıran özellik olarak tanımlansa da aslında bir nesnenin bireyselliği, tek olmasının ve kendisine ait özelliklerini anlatan bir ifadedir. Her canlının nasıl kendisine ait ruhu ve öğün kimliği varsa bu kentlerimiz içinde geçerlidir. Kimlik bakıldığı zaman kent algısını ve kent imajı için temel belirleyici bir kavramdır. Bu açıdan baktığımız zaman hayatımızın çoğunu geçirdiğimiz sokaklar, meydanlar, parklar, açık alanlar, kentsel mekânlar bizim diğer insanlarla buluştuğumuz, kaynaştığımız ve kent kültürü oluşturduğu alanlar olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla hayatımızı geçirdiğimiz bu yerlerde kent ile kurduğumuz aidiyet ve bağlılık duyguları doğrultusundan kent kimliğinin korunması, küreselleşen dünyaya ayak uydururken bizim için daha da önem kazanmaktadır (Taşcıoğlu ve Sirel 2020).

Kimlik kavramı oldukça geniş bir çalışma alanına sahip olmakla birlikte, belirli bir mekâna atfedildiğinde; o mekânı diğerlerinden ayıran, özgün kılan karakteristik özelliklerin yanı sıra, sahip olduğu güçlü ve zayıf yönlerin bütünü de kapsar.

Kentsel kimlik, farklı bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde; kentle özdeşleşmiş objeler, anıtsal yapılar veya karakteristik öğeler aracılığıyla da tanımlanabilir. Örneğin, Londra'da Big Ben–Westminster yapısı, Paris'te Eyfel Kulesi ve Sydney'de Sydney Opera Binası, bulundukları kentlerin kimliğini yansıtan simgesel mekânlar olarak öne çıkmaktadır (Taşcıoğlu ve Sirel 2020).

Günümüzde bakıldığı zaman kent kimliğini birçok anlamda da ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda kent kimliği, farklı boyutlara ayrılarak çeşitli türlerde değerlendirilebilmektedir. Fiziksel, sosyal, kültürel, tarihsel ve biçimsel kimliklerin yanı sıra, kentin işlevsel yapısından kaynaklanan kimlik biçimleri de bu çerçevede öne çıkmaktadır. Günümüz kentlerinde bakıldığı zaman işlevlerin göre de kimliğinden söz edilmektedir. Bu söz edilen şey sadece kentin bir kimlik türünü ifade etmektedir (Taşcıoğlu ve Sirel 2020).

Kentte yaşıyan insanların da kent kimliğine etkisi çoktur. Bu etkiler yaşam biçimleri ve çevresiyle olan etkileşimleri fiziksel mekâna yansımalarıyla da kent kimliğine etkide bulunurlar. Bir kentin sahip olduğu mimari ve işlevsel donanımlar ne kadar

gelişmiş olursa olsun, bireylerin kente ilişkin algıları, kentsel kimliğin en temel belirleyicilerinden biri olmaya devam etmektedir (Taşcıoğlu ve Sirel 2020).

“Bir kentte hayran kaldığın şey onun yedi ya da yetmiş harikası değil, senin ona sorduğun bir soruya verdiği yanıttır” (Calvino 2002) bu söz aslında kent kimliğine kenti kullananlarında büyük bir rol oynadığını söylemektedir. Bu bağlamda, bir kentin fiziksel ve işlevsel özelliklerinin yanı sıra, bireyler tarafından nasıl algılandığı da kentsel kimliğin şekillenmesinde kritik bir öneme sahiptir (Sağlık ve Kelkit 2019).

2.1.2 Kentsel Kimliğin Oluşum Süreci

Kentlerin kimliği, bulundukları çevrenin coğrafi ve kültürel özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Kentler kuruldukları bölgenin iklimsel özellikleri, topoğrafyası, hidrolojik yapısı ve gerçekleştirilen insan faaliyetleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu bağlamda, kent kimliğini belirleyen temel unsurlar arasında kentin coğrafi konumu, mekânsal özellikleri, arazi kullanım biçimleri ve insan ilişkileri yer almaktadır. Kent kimliği yalnızca somut öğelerden değil, aynı zamanda soyut öğelerden de oluşmaktadır. Soyut unsurlar, bir kentin kültürel değerlerini, gelenek ve göreneklerini içermekte olup, kimliğin oluşumunda genellikle daha büyük bir etkiye sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, gelenekler, kültürel etkinlikler, paylaşılan değerler ve tarihsel kişilikler, kentin kimlik yapısını belirleyen önemli unsurlar arasında öne çıkmaktadır (Belge 2018).

Kentsel kimliği oluşturan unsurlar kısaca şöyle özetlenebilir: Doğal ve yapılı çevre özellikleri ile bu özelliklerin mekânsal boyutları, kentin sahip olduğu tarihsel birikim ve kültürel değerler, mimari özellikler, sosyal yapı ve coğrafi konum gibi faktörlerdir. Ayrıca kentin tarih boyunca ev sahipliği yaptığı medeniyetler, gelenekler ve kültürel etkinlikler, topografya, bitki örtüsü ve iklim koşulları ile jeopolitik konumu da kimlik üzerinde etkilidir. Bunun yanı sıra kentin Doğu ya da Batı kültürlerine ait olması, deniz ve karayolu bağlantıları, ekonomik özellikleri ve barındırdığı biyolojik çeşitlilik de kentsel kimliğin oluşmasında belirleyici rol oynayan unsurlar arasındadır vb. (Belge 2018).

2.1.3. Mekânsal Algı

Bir mekânın algılanabilmesi, bireylerin o mekânda hem duygusal hem de zihinsel düzeyde deneyim yaşamalarını gerektirir. Mekân algısının oluşumunda çok sayıda etken rol oynar. Bu etkenler arasında bireylerin kişisel deneyimleri, sahip oldukları kültürel arka plan, mekânda geçirilen sürenin niteliği ve süresi ile mekânın konumu ve diğer fiziksel özellikleri sayılabilir. Söz konusu etkileşimler sonucunda birey ile mekân arasında karşılıklı bir bağ kurulmakta; böylece mekân, hem zihinsel hem de fiziksel düzlemde bireyin hafızasında kalıcı bir yer edinmektedir (Solak 2017).

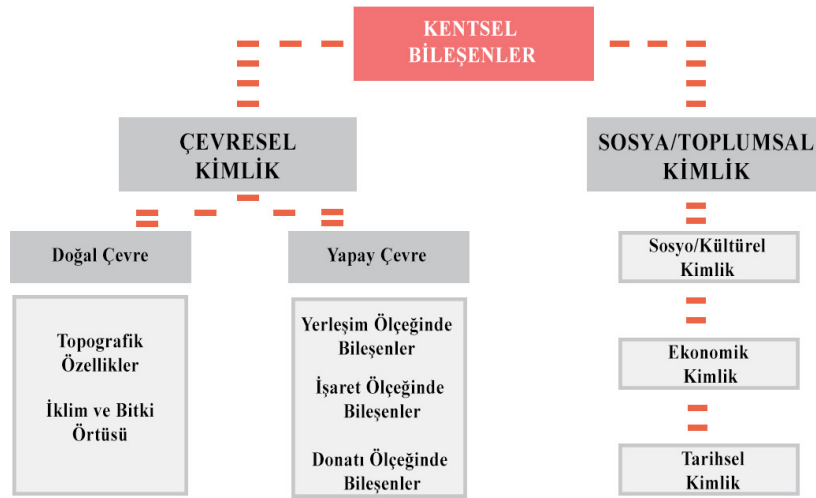
Tarihteki ilk inşa edilmiş mekânlar arasında gösterilen lahitler, dolmenler ve yaşam amaçlı kullanılan mağaralar, mekân ve kimlik arasındaki etkileşimde esas belirleyici unsurun insan, dolayısıyla insanın oluşturduğu kimlik olduğunu kanıtlamaktadır. İnsanoğlu yaşamı boyunca bir yerler inşa etmiş bu alanları sonrasında ihtiyaçlarına tekrar düzenlemişler bu alanlar anlamlar yüklemişler kısacası ihtiyaç ve

inançlarına göre yeniden kurgulamışlardır. Toplumlaşmayla birlikte bu mekânlar yeni anlamlar kazanmıştır. Başlangıçta tek yönlü olan bu ilişki, yerleşik yaşam ve toplumsal yapının gelişimiyle birlikte karşılıklı bir etkileşim halini almıştır. Zaman içerisinde bu ilişkiye yeni unsurlar eklenmiş; kimlik ile mekân arasındaki etkileşimin belirleyiciliği ise yaşanan değişim ve gelişmelere bağlı olarak bazen kimliğin, bazen de mekânın lehine olacak şekilde farklılaşmıştır (Solak 2017).

2.2. Kent Kimliği ve Bileşenleri

Kentler, yalnızca fiziksel birer yerleşim alanı olmanın ötesinde, sosyal, kültürel ve işlevsel bileşenleriyle çok boyutlu yapılar olarak değerlendirilmektedir. Sahip oldukları mekânsal, toplumsal ve kültürel özellikler doğrultusunda özgün bir kimlik geliştirirler; bu kimlik aracılığıyla hem sermaye çekmeye çalışır hem de diğer kentlerden ayrışma çabası içine girerler. Kentsel mekânlar, sosyo-kültürel, ekonomik, teknik ve politik pek çok dinamiğin etkileşimiyle şekillenir ve bu çok yönlü yapı onları toplumsal yaşam açısından önemli kılar. Tarihsel süreç içinde çevresel ve toplumsal değerler, kentlere özgün bir karakter kazandırarak, kent sakinlerinin kimliğini gelecek kuşaklara aktarmada belirleyici rol oynamıştır. Genel olarak kentler; fiziksel, sosyo-kültürel, tarihsel ve biçimsel unsurların etkileşimiyle biçimlenen, kentlilerin yaşam tarzlarıyla zenginleşen ve bu birikim süreciyle sürekli dönüşen dinamik yapılar olarak varlık göstermektedir (Erdoğan ve Akay 2018).

Kent kimliği, yalnızca fiziksel çevre üzerinden değil, toplumsal kimlik bağlamında da okunabilir; yapı çevre ile toplum kimliği sürekli ve karşılıklı bir etkileşim içerisinde. Bu kimliği belirleyen çeşitli bileşenler bulunmaktadır. Kent kimliği; doğal ve yapı çevre unsurlarını, toplumsal ve kültürel değerleri, tarihsel birikimi ile fiziksel, sosyo-ekonomik ve biçimsel faktörleri birlikte değerlendiren ve kent sakinlerinin yaşam biçimleriyle biçimlenen bütüncül bir olgudur. Dolayısıyla kentsel kimlik, çevresel ve toplumsal kimlik öğelerinin etkileşimine dayalı çok katmanlı bir yapı olarak tanımlanabilir (Erdoğan ve Akay 2018).

Şekil 2.1. Kent kimliğinin bileşenleri (Yazar tarafından hazırlanmıştır).

Bu bileşenler, kimliğin oluşumuna katkı sağlarken birbirlerinin yerini almak yerine karşılıklı olarak birbirini tamamlayıcı nitelikte işlerlik gösterir. Doğrudan ya da dolaylı; somut ya da soyut nitelik taşıyan bu unsurlar arasındaki ilişkilerin kurulması, kimlik inşasının anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Entelektüel etkileşimler ile fiziksel çevre arasındaki bağ, sosyo-kültürel dinamikler, kolektif bellek ve doğal çevreyle kurulan ilişkiler, bir yerin kimliğinin şekillenmesinde belirleyici rol oynar. Her toplumsal grup, içinde yaşadığı kentsel çevrenin kimliğini diğer kentlerden ayırt eder; bu özgünlük ise çoğunlukla kendine özgü yaşam biçimleri ve kentsel mekânla kurdukları etkileşimlerden kaynaklanır.

Bu ilişki, mekânın kimliğini oluşturmada önemli olsa da genel kavramı anlamak yeterli değildir. Ortak üç boyutlu fiziksel analize, "zamana" dördüncü bir boyut eklemek gereklidir. Kent, hem "kentten hem de insanın" zaman içinde sürekli değişen bir gerçeklik olduğu bir alanı temsil eder. Zihinsel imge, gözlemci ve nesne arasında ikili bir süreçtir ve her zaman değişir. Eski şehir, bu kimlik oluşturma sürecini desteklemek için ideal bir alan gibi görünmektedir, çünkü kalıcılığı gözlemciye kendi geçici durumunu hatırlatır.

2.2.1. Çevresel Kimlik

Kimlik kavramı, en temelde bir varlığın diğerlerinden ayırt edilebilmesini ve kendine özgü nitelikleriyle tanımlanabilmesini ifade eder. Kent kimliği üzerine yapılan çalışmalarda, kentsel çevrenin biçimlenmesinin ve bu çevrenin algısal çeşitliliğinin, kent kimliğinin oluşumunda belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Kentsel çevrenin biçimlenmesi hem insan müdahalesiyle hem de doğal çevrenin etkisiyle gerçekleşmektedir. Kentin, sahip olduğu doğal çevreyi doğru şekilde tanıması, bu çevreyi koruması, vurgulaması ve geliştirmesi; kentin mevcut olumlu kimliğini sürdürebilmesi ve güçlendirebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu tür bir yaklaşım, kentin daha güçlü

bir kimlikle algılanmasını ve kentliler ile ziyaretçiler nezdinde olumlu bir izlenim oluşturmalarını sağlar (Ocakçı 1995).

Kent kimliğinin şekillenmesinde oluşumunda ve algılanmasında birçok bileşeninde katkısı vardır. Katkısı olan bu bileşenlerin algılanması için bu bileşenlerin birbiri ile uyum halinde olmaları gerekmektedir ve bu uyum sayesinde de kaliteli ve okunaklı bir kent kimliğinden söz edebiliriz (Karaşah ve Sarı 2018). Kent kimliği, doğal ve yapıli çevre unsurlarından oluşan çok yönlü bir yapıya sahiptir. Bu kimliğin oluşumunda mekânsal özellikler, tarihî birikim, kültürel değerler ve gelişmişlik düzeyi, mimari karakter, sosyal yapı, coğrafi konum, bölgenin ev sahipliği yaptığı uygarlıklar ve bu uygarlıkların mirası, yerel gelenekler ve yaşam biçimi önemli rol oynamaktadır. Ayrıca günümüzde yaşayan toplumun özellikleri, kentin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği tarihsel süreçler, topoğrafik yapı, bitki örtüsü, iklim şartları, jeopolitik konumu, Doğu ya da Batı kültürüne ait olması, ulaşım bağlantıları, başka kültürlerle karşı tutumu, ekonomik yapı, sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, tarih boyunca yaşadığı işgal ve savaşlar, doğal afetler ve başkentlik gibi özellikler de kent kimliğini şekillendiren unsurlar arasında yer almakta ve böylece kentler kendilerine özgü karakteristik özellikler kazanmaktadır (Topçu 2011). Doğal çevre özellikleri, kentlerin yapısını ve dolayısıyla kent kimliğini belirleyen ilk öge grubudur; bu nedenle kent kimliği açısından büyük önem taşır. Doğal çevre, insan etkisinden uzak olan çevreyi ifade eder. Bir kentin doğal çevresi; topografya, iklim ve diğer coğrafi özelliklerden oluşur. Doğal çevreye ilişkin veriler; topoğrafik yapı, iklim koşulları, su kaynakları, bitki örtüsü, jeolojik yapı ve genel konum gibi unsurları kapsar. Bu unsurların farklılık göstermesi, kentleri birbirinden ayırır, tanımlar, özgünleştirir ve onlara kimlik kazandırır (Gülersoy ve Şentürk 2019).

Kent kimliğinin oluşumunda etkili olan fiziksel bileşenlerden biri de yapıli çevredir. Yapılı çevre; insanın bilgi, deneyim ve kültürel birikimini kullanarak, doğal çevredeki yer altı ve yer üstü kaynakları üzerinde gerçekleştirdiği düzenlemeler sonucunda ortaya çıkan mekânsal yapıları ifade eder. Bu çevrenin ayırt edici özelliği, doğrudan insan müdahalesiyle biçimlenmiş olmasıdır. Kırsal ya da kentsel nitelikte olmalarına bakılmaksızın tüm yerleşimler, yapıli çevrenin birer bileşeni olarak değerlendirilir. Yapılı çevre, ait olduğu dönemin toplumsal değerlerini, teknolojik düzeyini ve kültürel bakış açısını yansıttığından, aynı zamanda kolektif kültürel mirasın taşıyıcısıdır. Arazi kullanım biçimleri, kent dokusu, mimari miras öğeleri, simgesel yapılar, kent silueti ve panoramik görünüm gibi unsurlar, yapıli çevre aracılığıyla kent kimliğinin fiziksel boyutunu oluşturan temel yapı taşlarıdır (Gülersoy ve Şentürk 2019). Bu çalışmada ise, Antalya Kaleiçi özelinde yapıli çevre bileşenlerinin tarihsel kimliğe katkısı ele alınmakta ve bu unsurların bölgenin kültürel kimliğinin oluşum sürecindeki etkisi ortaya konulmaktadır.

2.2.1.1. Doğal çevre kimlik bileşenleri

Kente kimliği bileşenlerinden olan doğal çevreyi üç grupta incelenebilir. Bunlar: Topoğrafik özellikler, iklim ve bitki örtüsü (Deniz 2004).

2.2.1.1.1. Topografik özellikler:

Kentlerin topoğrafik koşulları, hem yapılı çevreye hem de yerleşimin büyüklük ve yayılma biçimine yön vererek, kent kimliğinin oluşmasında etkili olmaktadır. Bir kentin topoğrafik özelliklerinden dolayı düz alanlarda, eğimli araziler de, vadiler de, tepeler de ve su kenarlarında oluşan kentler vardır. Bu kentlerimize örnek vermek gerekirse vadiye kurulmuş bir şehir olan Amasya, tepelere kurulmuş olan Artvin ve düz alanlar da kurulmuş olan Konya kentlerimizi söyleyebiliriz. Bir diğer topoğrafik özellik olan jeolojik yapının etkisidir. Kentlerin jeolojik yapısı kent silüetini ve kentlerde kullanılan yapı malzemelerini etkilemektedir. Kent silüetini etkilemesiyle de kentlerin kimliklerinde farklılaşmasında etken bir rol oynamaktadır (Deniz 2004; Kır 2009).

2.2.1.1.2. İklim ve bitki örtüsü:

Bakıldığı zaman iklim faktörü her kent için aynı faktörde yansımamaktadır. İklimsel özellikler, kentlerde malzeme, renk, konum, çatı biçimi ve yönlenme gibi mimari unsurların yanı sıra, sokakların dar ya da geniş olması gibi planlama ölçeğinde de farklılıklara yol açar. İklim faktörü, bitki örtüsünde de çeşitlilik yaratır. Görsel algı açısından ise, doğal ve yapay yollarla oluşan yeşil dokunun farklı biçimlerde bulunması, kent kimliğine özgünlük ve çeşitlilik kazandırır (Deniz 2004; Kır 2009).

2.2.1.2. Yapılı Çevre ve Kimlik Bileşenleri

Kent, insanın biçimlendirdiği ve kültürel bağlamda anlamlandırdığı bir yapılı çevre olarak tanımlanabilir. Kentsel mekânlarda yer alan unsurlar, bireylerin bu mekânı algılamasında ve mekânla bağ kurmasında kritik bir rol oynamaktadır. Kentte yaşayan insanların mekânı kavrayabilmesi, kent kimliğinin oluşumu açısından önemli bir unsurdur. Bu bağlamda, kentsel dokunun şekillendirilmesi, kent kimliğinin gelişmesinde belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Lynch (1960) insanların kentin haritasını zihinsel olarak çıkarmasında etki eden 5 eleman olduğunu belirlemiştir. Kent bileşenlerinden olan yapılı çevreyi 3 bileşen altında inceleyebiliriz. Bu bileşenler yerleşim ölçeğindeki bileşenler, işaretler ölçeğinde bileşenler ve donatı ölçeğinde bileşenlerdir (Deniz 2004; Kır 2009).

2.2.1.2.1. Yerleşim ölçeğindeki bileşenler

Kentlerimizin yapılı çevresinin önemli kısmını oluşturmaktadır. Bakıldığı zaman binaların farklı amaç ve biçimlerde arazi üzerinde konumlandırılmasıyla oluşmaktadır. Yerleşim ölçeğinde kente kimlik kazandıran bileşenler;

2.2.1.2.2. Yollar:

İnsanların genel olarak hareket ettiği alanlardır. Bakıldığı zaman bu alanlara caddeler, sokaklar, yürüyüş yolları, kanallar ve demir yolları olabilirler. Genel olarak bu alanlar insanlar için imgelerinden en etkili olan elemanlardır. Kent kimliğini etkileyen ve kişilerini kendi imgelerinin oluşumda etkili olan yollar sadece hareketin sağlandığı

fiziksel mekânlar değildir. Kent için önemli olan erişilebilirliği sağlar ve aynı zamanda da bu yollar zerinde bireyler bir araya gelirler ve çeşitli etkinliklerin gerçekleştiği alana dönüşürler (Deniz 2004; Kır 2009).

2.2.1.2.3. Yapılar:

Yapılar yollara karakter kazandıran en önemli elemandırlar. Yapılar bakıldığı zaman yollara ve meydanları çevreler ve onlara biçim verir. İki tarafta birbiri için önemlidir. Yollar yapılara erişim sağlarken yapılarda yollara karakter kazandırır. Yapıların biçimleri renkleri, kullanılan malzemeler, cephe farklılıkları, mimari üslupları ile özel görünümler oluştururlar (Kır 2009).

2.2.1.2.4. Açık alanlar (kentsel boşluklar):

Kent içinde alanlara bakıldığı zaman meydanlar, yeşil alanlar, avlular, yaya bölgeleri vb. alanlar açık alanları oluşturmaktadır. Açık alanlar kentin en aktif olduğu ve insanların birbiri ile iletişimin fazla olduğu alanlardır. Kent içerisinde en aktif olarak kullanılan meydanlar aynı zamanda da kent kimliği için oldukça önemlidir. Meydanlar bakıldığı zaman fiziksel olarak kentleri etkilediği düşünülse de aynı zamanda o kentin kültürel ve politik anlamda da kent kimliğini etkilemektedir.

Meydanlar, fiziksel özellikleriyle kentlilerin bir araya geldiği, birbirlerini tanıdığı ve etkileşim kurduğu; aynı zamanda kentte birlikte yaşama kültürünün olduğu ve kent kimliği ideallerinin tartışıldığı ortak mekânlardır. (Kır 2009).

2.2.1.2.5. Bölgeler:

Bölgeler kentlerde yapılan işlere göre isim alırlar; ticaret bölgesi, konut bölgesi, sanayi bölgesi ve turizm bölgesi vb. fonksiyonlara göre birbirlerinden farklı olarak ayrılmış alanlardır. Bölgelerin birbirileri arasındaki ilişkileri kentin hem fiziksel hem de hem de kimliğinin oluşmasında etkili rol oynar (Kır 2009).

2.2.1.2.6. Sınırlar:

Sınırlar yollar kadar imgeleyici bir faktör olmasa da yine de insanlar için sınır belirleyici niteliktedir. Paralel giden kenarlar, yüzeysel ve hacimsel karakteri ile çevresinin biçimlenmesinde rol oynamaktadırlar. Yollar ne kadar birleştirici özelliğe sahipse kenarlar ise ayırıcı elemanlardır. Kenar, kimi zaman bir kentte sur duvarı, su kıyısı ya da dağ gibi doğal veya yapay bir sınır olabilirken; bazen de bir yolun kenarındaki ağaç dizisi şeklinde de tanımlanabilir (Kır 2009).

2.2.1.2.7. Odak Noktaları:

İnsanlar için önemli bir rol oynamaktadır odak noktaları. Bir kentin meydanı, sokağı hatta bir ağacı odak noktasına örnek verebiliriz. Bu yoğun odak noktalarının bazıları, etkisi çevresine yayılan ya da bir sembol olarak duran bir merkez ya da odağın kendisi olabilir (Kır 2009).

2.2.1.2.8. İşaretler (sembol olmuş elemanlar):

İşaretler insanlar için görsel olarak kolay daha akılda kalıcı olduğu için, daha kolay hatırlanması ve bu noktaların referans olarak kullanılması olarak tanımlayabiliriz. Bir kent için imgeleyici ve diğer kentlerden ayırt edici bir faktördür. Sembolik önemine rağmen, yapılış zamanı, boyutları onu iyi kimliklendirilmiş bir imaj haline getirebilir. Genellikle kentlerde kesişim noktalarında yer alırlar. Örnek verirken Eyfel Kulesi, Özgürlük Anıtı (Deniz 2004). Başka işaret olarak kentlerde kullanılan işaretler binalar, levhalar, tabelalar, mağazalar veya dağlar gibi fiziksel objelerdir. Kentlerde sembol olmuş elemanlar kentin belirgin bir şekilde tanınmasında kimliğinin oluşumunda etki ederler. (Kır 2009)

2.2.1.2.9. Donatı ölçeğindeki bileşenler:

Kentlerde bulunan reklam panoları, tabelalar, oturma grupları, telefon kabinleri gibi öğeler kentsel mobilyalar arasında yer alır. Bu mobilyaların kent bütünüyle uyum içinde olması gerekir. Bu nedenle yapılan her uygulamada kent kimliği mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır (Kır 2009).

2.3. Sosyal/Toplumsal Kimlik

Kimlik kavramının oluşumu sadece insanların düşüncelerini ve kendilerini ifade etmek şekli değil toplumsal kimliğinde insanın nasıl tanımladığı ve değerlendirdiği de etki etmektedir. Toplumsal kimliğin oluşmasında bir diğer etken olan toplumun geçirmiş olduğu tarihidir. Tarihsel olarak bakıldığında geçirmiş oldu zaman ve olaylar kimlik kavramı ile paralel düzeyde devam eder. Toplumsal kimlik için önemli olan tarihsel süreç bireyinde çevrelemektedir. Bireyin düşüncelerinde, davranışlarında, kendini ifade etme şekline kadar etkilemektedir. Ve içinde bulunduğu kültürel değer ile kendini birleştirir. Sürekli gelişen toplumsal kimlik, bireye geçmişten miras kalmakta ve günümüzde de kendini tanımlama biçiminde etkisini sürdürmektedir.

Toplumsal kimlik kavramı, sosyal psikoloji literatüründe ilk olarak Henri Tajfel ve John Turner tarafından sistematik biçimde ele alınmıştır. Bu kavram, bireylerin kendilerini içinde bulundukları toplulukla özdeşleştirme biçimlerini açıklayan ve toplumun genel yapısını yansıtan makro düzeyde bir olgudur. Toplumsal kimlik, topluma bağlı olarak şekillendiği için toplumsal dinamiklerden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bu kimliğin oluşumunda hem öznel hem de nesnel olmak üzere iki temel unsur etkilidir. Öznel öğeler, bir toplumun kendi içinde anlam yüklediği semboller, mitler, inanç sistemleri, dil gibi kültürel unsurları kapsar. Nesnel öğeler ise coğrafi konum,

tarihsel arka plan, yaşam biçimi ve etnik yapı gibi daha somut ve dışsal etkenlerden oluşur. Her iki unsur birlikte, bireylerin ve toplumların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ve sürdürdüklerini belirleyen temel yapı taşlarını oluşturur.

Bakıldığı zaman bireylerin kendilerini anlatma şekilleri çoğalmaktadır. Fakat bu değişime bağlı olarak oluşan kimliğin devamlılığı tarihsel süreçteki gibi devamlılığını göstermemektedir. Toplumsal kimlik kavramını incelerken alt başlıkları olan milli kimlik ve dini kimlik kavramlarında bakılır ama genel olarak toplumsal kimlik kavramı inceleneceği zaman topluma göre değiştiği görülmektedir. Genel olarak bakıldığı zaman geleneksel toplumdaki kimlik modern toplumdakine göre daha az ve yavaş değişmektedir. Bunun sebebine bakıldığı zaman geleneksel toplumun daha kendi içinde olduğu ve dışarıya kapalı olması diğer toplumlarla çok fazla etkileşime girmemesinden kaynaklıdır. Toplumsal kimliğin temel unsurlarından olan ulus ve din, toplum içinde var olan kültürle temellendirilir. Bu açıdan kültür; bir toplumun tarih boyunca oluşturduğu değerler, normlar ve sosyal kontrol sistemleri gibi unsurların göstergesi olarak, işlevselliğini ve etkinliğini artırarak bireylere kimlik ve aidiyet bilinci kazandırır.

Bireyler bulundukları toplumların birer parçasını oluşturmaktadır. Bireyde o kente olan aidiyet duygusunun fazla olması yaşadığı yere topluma karşı da güveninin fazla olmasını sağlar. Geleneksel toplumlarda iletişimin sınırlı olması ve toplumsal normların güçlü işlevselliği, bireyler arasındaki kimlik çeşitliliğini azaltmaktadır. Modern dönemde ise toplumlar arası iletişimin fazla olması, teknolojinin gelişmiş olması, insanların hareket etme alanlarının çoğalmış olması, ulaşım ve iletişim araçlarının erişilebilir olması kimlik çeşitliliğini artmasına sebep olmuştur. Bu yeni hareket alanları bireylerin kendisini tanımlamasında ifade etmesinde de etkili olmuştur. Âmâ modern dönemde de bakıldığı zaman bireylerin kendilerini birçok kimlik ile tanımlamaları bazı zamanlarda kimlik karmaşasına yol açmıştır. Bu karmaşadan dolayı da bireyler daha çok bireyselleşmeye yönelmişlerdir. Toplumsal değer ve yargılardan uzaklaşan bireyler kimlik tanımlamalarını benlikleri üzerinden yapmakta ve toplumsal kimliği hiçe saymaktadırlar. (Saka 2020)

Kısa aidiyet kavramından bahsederek; Bir yerin kent olarak tanımlanabilmesi için uzun bir süre gerekmektedir. Bu süre içerisinde coğrafi konumu, kültürü, mimarisi, yaşam tarzları ve tarihi geçmişi gibi unsurlar kentin oluşumunu ve şekillenmesini sağlar.

Aidiyet kavramı, bir toplumun ve bireylerin kendilerini bir yerde konumlandırmaları ve o yerde ait hissetmeleriyle ilgili bir duygu ve durumu ifade eder. Aidiyet kavramı bakıldığı zaman toplumsal kimliğin tanımlanmasında katkısı oldukça fazladır.

Aidiyet duygusu o kentte yaşamamış olduğu, yer, mekân, zaman, deneyimler, anılar, etkinlikler, sosyal ilişkiler, kimlik, semboller gibi unsurlarla bir arada gelişmektedir. Bu duygular, bireyin çevresiyle geliştirdiği etkileşim ve karşılıklı ilişki sonucunda ortaya çıkar.

Aidiyet duygusu, bireyin kendine ait izleri ve nesneleri kullanarak bir yere bağlılık duymasını pekiştirir. Çünkü fiziksel bağlar, bireyin yerle olan ilişkisinde önemli bir rol

oyunar. Bireyin kendini bir mekânda ifade etmesi, o mekânda hissetmesi ve oradan beslenmesi, aynı zamanda sonsuz olma arzusunun bir sonucu olarak kimliğini güçlendirir (Solak 2017).

Tarih boyunca kentlerimiz farklı şekilde tanımlanmışlardır. Bu tanımlamalar kimi zaman yanından akan nehirde esinlenerek kenti tanımlarken kimi zamanda kültürel yapısı, zengin doğası ya güçlü kaleleri ile tanımlanmaktadır. Bu tanımlar aynı zamanda da o kentin kimliğini oluşturmaktadır. Kendilerine ait bu has özellikler toplumsal değişimlerden dolayı sürekli bir değişim süreci içindedirler. Değişen bu şartlar kimi zaman kentlere yeni kimlikler kazandırırken kimi zamanda var olan kimliğin güçlenmesinde de neden olmaktadır. Gelişen değişen bu şehir hayatında da insanlar tarafından kentlere talep çok olmuş ve kırdan kentlere göçler olmuştur. Özellikle sanayileşme ile de bu talepler artmış ve geçmişten günümüze insanlar daha iyi bir yaşam yaşayabilmek için her zaman kırdan kente göç etmişlerdir. Bakıldığı zaman sadece ekonomik kaynaklı olarak bir göçten bahsetsek de doğal afet, güvenlik problemleri, devlet politikaları nedenlerinden dolayı da gerçekleşmiştir. Kent kimliğinin oluşumunda bazı temel unsurların ön plana çıktığı görülmektedir (Aktaş 2016).

Bahsetmiş olduğumuz toplumsal kimliği etkileyen başlıca unsurlar vardır. Bu unsurları 3 başlık altında inceleyeceğiz;

2.3.1. Sosyo-Kültürel Kimlik:

İnsan, ilk kimliğinin kendi adı olduğunu fark ederek kimlik yolculuğuna başlar. Zamanla yaşadığı deneyimler, düşünceler ve yönelimlerle bu kimlik gelişir ve bireysel kimlik oluşur. Bireysel kimliğin ardından, kişilerin ortak değerler etrafında bütünleşmesiyle **sosyal kimlik** ortaya çıkar. Sosyal kimlik, bireyleri bir arada tutan ve “biz” duygusunu oluşturan ilk üst ölçekli kimlik yapısıdır. Bir toplumun sosyal olarak algılanabildiği ve tüm unsurlarını kapsayan alan da sosyal kimlik alanıdır. Sosyal kimliğin oluşmasıyla birlikte insanlık dış dünyaya açılmış, bu etkileşimler sonucunda **yazılı olmayan kurallar** ve **değer kümeleri** gelişmiştir. İşte bu noktada, **kültür olgusu** karşımıza çıkar ve toplumun ortak yaşam biçimini tanımlar. İnsanlar birbirlerinden pek çok açıdan farklı olduğu gibi, grup ve kültürel özellikleri de çeşitlilik gösterir. Kültürel farklılıkların temel nedeni, toplumların farklı ihtiyaçlara sahip olmasıdır. Bir topluluk, hayat tarzı gereği belirli ihtiyaçlara sahipse, buna uygun tutum, davranış ve kültürel unsurlar geliştirir. Böylece kültür, ait olduğu topluma özgü bir yapı kazanır. İnsanlar doğayı şekillendirirken aynı zamanda kendilerine ait bir çevre oluştururlar. Bu çevre, kültürel unsurların da içinde bulunduğu bir bütündür. Toplumların faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve o toplumun yapısını yansıtan unsurların tümüne "kültürel çevre" denir.

Kimlik, bireyin ya da bir topluluğun kendi niteliklerini, kökenini, değerlerini ve toplumsal konumunu bilinçli biçimde algılayışı olarak (Şimşek, 2002). Bu tanım, bireysel ve sosyal kimliğin birbirini dışlamayan, aksine sürekli etkileşim hâlinde olan katmanlı bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

İnsan, doğumuyla birlikte aile, dil, din ve etnisite gibi **verili kimliklere** dâhil olur; ancak yaşamı boyunca edindiği deneyimler ve sosyal etkileşimler aracılığıyla bu kimlikleri sorgular, dönüştürür ve kimi zaman yeniden inşa eder. Böylece **bireysel kimlik**, hem içsel benlik bilincini hem de diğerleriyle kurulan karşılıklı ilişkileri kapsayan dinamik bir süreç olarak ortaya çıkar (Şimşek, 2002).

Ortak değer ve normlar etrafında örgütlenen **sosyal kimlik**, bireyleri bir arada tutan “biz” duygusunun temelini oluşturur. Sosyal kimlik ile bireysel kimlik arasındaki ilişki, değişen toplumsal koşullar ve dengelere göre sürekli yeniden üretilir; bu nedenle iki kimliği birbirinden bütünüyle ayırmak mümkün değildir (Şimşek, 2002). Sosyal kimliğin gelişmesi, yazılı olmayan kurallar ve ortak değer kümeleri aracılığıyla **kültür** olgusunu doğurur. Kültür, toplulukların yaşam biçimini belirler; doğa koşulları, teknolojik olanaklar, ekonomik yapılar ve inanç sistemleriyle biçimlenir. Aynı zamanda toplumun faaliyetleri sonucunda oluşan **kültürel çevre**, hem bu etkenlerden beslenir hem de onları dönüştürür; böylece kültür ve çevre arasında sürekli ve çift yönlü bir etkileşim vardır (Şimşek, 2002).

Kent ölçeğinde bu süreç, **kentsel kimlik** kavramına yansır. Kent kimliği, geçmişten devralınan miras ile güncel toplumsal ve tasarımsal dinamiklerin kesişiminde oluşur. Farklı kültürel katmanların birikimi, korunması ve yeniden yorumlanması, kente özgü kimliğin sürekliliğini sağlar. Kentsel sit alanları bu açıdan, tarihsel belleğin korunması ile çağdaş yaşamın gereksinimlerini bir araya getiren mekânlardır.

Sonuç olarak, bireysel kimlikten sosyal kimliğe, oradan kültürel ve kentsel kimliğe uzanan bu zincir, insanın hem kendi iç dünyasıyla hem de fiziksel ve toplumsal çevresiyle kurduğu çok katmanlı ilişkinin ürünüdür. Kimliğin oluşum ve dönüşüm süreci, bireyin sosyal ve kültürel deneyimlerini barındıran **kent mekânı** ile doğrudan bağlantılıdır; bu nedenle kent, kimliğin hem taşıyıcısı hem de dönüştürücüsüdür.

2.3.2. Ekonomik Kimlik

Kent; kırsal alanları barındırmayan nüfusu barındırması, çeşitli işkolları, meslekler ve zanaatları içermesi, tüketim fazlasının yönetildiği organizasyonel altyapıya sahip olması, politik yönetim, toplumsal yapılanma ve tarımsal tüketimde kırsala bağımlılık gibi özelliklerle tanımlanmıştır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere kentler, artık artı ürünlerin depolandığı, ticaretin yapıldığı, yönetimin gerçekleştirildiği, hizmetlerin üretildiği ve sunulduğu, toplumsal yaşamın merkezi konumundadır. Bu faaliyet alanlarının hepsinde ortak payda ise ekonomik işlevlerle ilgili olan paradır.

Kentin ortak noktası olan ekonomik işlevler ve bu işlevlerin kentte oluşturduğu pozitif ve negatif etkisi kentte oluşacak olan sosyal yapıyı, kültürel yapısını ve mekânların şekillenmesini etkilemektedir. Bu etkileşimler kentte yaşayan bireyleri doğrudan etkilemektedir ve böylelikle de bu etkileşim sonucunda kentin kimliği oluşumunda da etkisinin olduğu söylemek mümkündür.

Günümüz küresel sistemi içerisinde para dünya içerisinde nereye kolaylıkla girip tekrardan kolaylıkla o para oradan çıkabiliyorsa o şehir küresel başkent-hizmet başkenti gibi kavramlarla isimlendiriliyor. Bu olgudan da anlaşılacağı üzere ekonomik gücün

küresel sistem içerisinde etkisinin çok fazla olduğu ve bunun sonucunda da kent kimliğini de ne kadar kolay olarak etkileyip değiştirebildiği görülmektedir.

Bu verilen örnek günümüzden bir örnektir, ancak ekonomik güç kentsel sistemi ve kentsel kimliği tarihsel süre boyunca daime etkilemiştir. Geçmişten günümüze baktığımızda da ekonomik olarak güçlü olan kentler diğer kentlerden hep bir adım daha önde olmuşlar ve ekonomik katkılardan dolayı da kimliklerini vurgularken daha çeşitli olarak vurgulamaktadırlar (Demirsoy 2006).

2.3.3. Tarihsel Kimlik

Tüm canlılar gibi kentlerin de kendilerine ait birer tarihsel geçmişi vardır. Kentler, bu tarihsel süreci yalnızca taşımakla kalmaz; aynı zamanda onu dönemin koşullarına uygun biçimlerde yorumlayarak günümüze ve geleceğe aktarır. Bu aktarım biçimi, kentlerin tarih içindeki rollerini, konumlarını ve bugün taşıdıkları değerlerle şekillenen tarihsel kimliklerini ortaya koyar.

Tarihsel süreç; kentin ilk oluşum anından itibaren geçirdiği gelişmelerin, yaşanan olaylar ve eylemlerle birlikte biçimlenmesidir. Bir kentin bu süreçle bağlı kimliğini anlayabilmek için şu unsurlar dikkate alınmalıdır:

- Kuruluş sebepleri,
- Günümüze kadar taşınan idari, sosyal, politik, dini, kültürel ve ekonomik yapılanmalar.

Bu unsurlar, kentin kimliğini oluşturan tarihsel katmanların anlaşılmasında temel birer göstergedir.

Bu bağlamda, kentlerin tarihsel kimliklerine bakıldığında; ticari açıdan gelişmiş, su kenarlarına kurulmuş, sosyal ve politik gruplar halinde kümelenmiş ve dini inançlara göre şekillenmiş birçok tarihsel kent görmek mümkündür. Yukarıda belirtilen unsurlar doğrultusunda kurulan kentlerin kimlikleri, toplum tarafından benimsenmiş ve günümüze kadar aktarılmıştır.

Geçmişten günümüze gelmiş bu tarihsel kentler var oldukları konum, şekil ve algılarından oluşan şekillenmiş kentler, kimliklerini de bu tarihsel yapılardan almışlardır. Tarihi kentsel dokular geçmişten günümüze aktarılan bir tiyatro sahnesi gibidir, ya da yaşanan bir arşivdir. Bu süreç içinde gelişen ve değişen değerler mekâna yansıması ile de o kentin algılanabilirliği ve okunabilirliği de artar. Ve o kentte yaşan bireyler arasında da görünmese de bir bağ olmasını sağlar. Bu bağların devam edebilmesi için ve kentin geçmişten günümüze gelmiş olan kimliğini koruması için var olan tarihse-kültürel mirasın korunarak yaşatılması ve bu değerlerin günümüz koşulları doğrultusunda geliştirilmesinin önemi yadsınamaz. Günümüzde, modernizasyon, postmodernizasyon ve küreselleşme gibi süreçler kent kimliğini yok olma noktasına getirmiştir. Özellikle tarihsel kimlik, tehlike altındadır ve bu sebeple dünya genelinde yeni çözüm arayışlarına girilmektedir.

Sonuç olarak, bir kentin özgün özelliklerinin korunarak gelecek nesillere aktarılabilirliği ve sürdürülebilirliğinin devam ettirilmesi için o kentin tarihsel geçmişi ve kimliğiyle birlikte değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Demirsoy 2006).

2.4. Kentsel Koruma

2.4.1. Kentsel Koruma ve Yaklaşımlar

2.4.1.1. Koruma Kavramının Kökeni ve İçeriksel Çerçevesi

Kültürel mirasın korunması düşüncesi, kökenlerini antikçağdaki onarım ve himaye uygulamalarına kadar götürmek mümkündür; Hellenistik kralların ya da Roma imparatorlarının anıt ve tapınakları onarmaya yönelik fermanları bunun erken örneklerindendir. Ancak “koruma” kavramının kurumsal ve kuramsal bir disiplin olarak şekillenmesi 19. yüzyıla rastlar. Avrupa’daki uluslaşma ve romantizm etkisiyle, Eugène Viollet-le-Duc’un üslup birliğine dayalı “yeniden yapım” yaklaşımı ile John Ruskin ve William Morris’in “yalnızca onar, tarihi katmanları belge olarak koru” anlayışı karşıt iki temel çizgi oluşturmuştur. Morris’in 1877’de kurduğu Society for the Protection of Ancient Buildings (SPAB) manifestosu, tarihî yapının bütün dönemlerini eşit değerle ele alma ve onarımda dürüstlük ilkelerini getirmiştir. Camillo Boito’nun ölçülü restorasyon ve Gustavo Giovannoni’nin “diradamento” yaklaşımı ise bu tartışmayı kent dokusuna taşımıştır.

Uluslararası ölçekte ilk ortak ilkeler 1931 tarihli **Atina Tüzüğü** ile belirlenmiş, anıtın çevresi ve peyzajı da koruma kapsamına alınmıştır. II. Dünya Savaşı’nın büyük yıkımı, korumayı uluslararası hukuk ve insancıl değerler bağlamına taşıyarak 1954 **Lahey Sözleşmesi** ile kültür varlıklarının silahlı çatışmalarda korunmasını güvence altına almıştır. 1964 tarihli **Venedik Tüzüğü** modern koruma pratiğinin omurgasını oluşturmuş; özgün malzemenin korunması, ayırt edilebilir ama uyumlu yeni ekler ve sürekli bakım gibi ilkeleri evrensel norm haline getirmiştir. Bunu destekleyen kurumsal yapılar olarak 1959’da ICCROM ve 1965’te ICOMOS kurulmuştur. 1972 **UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi**, “olağanüstü evrensel değer” kavramını tanımlayarak koruma-yönetim planı, izleme ve uluslararası dayanışma mekanizmalarını geliştirmiştir. 1994 **Nara Özgünlük Belgesi** farklı kültürel bağlamların özgünlük anlayışını tanımış; 2011 **Tarihî Kentsel Peyzaj Tavsiyesi** korumayı yalnızca tekil anıtlardan çıkarıp bütün kentsel sistemleri ve toplumsal katılımı içeren bütüncül bir çerçeveye taşımıştır. Birleşmiş Milletler’in **Habitat** konferansları da bu çerçeveyi güçlendirerek sürdürülebilir kentleşme ve kültürel mirasın kalkınma politikalarına entegrasyonunu vurgulamıştır. Avrupa Konseyi’nin 1985 Granada, 1992 Valletta, 2000 Floransa ve 2005 Faro sözleşmeleri ise mimari mirastan peyzaja, somut olmayan değerlerden toplumsal katılıma uzanan geniş bir koruma perspektifi sunmuştur. UNESCO’nun 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliği sözleşmeleri de koruma kavramını yaşayan kültür, ritüel ve ifade biçimlerini kapsayacak biçimde genişletmiştir.

Koruma ile kimlik arasındaki bağlantı, bir yerin tarihsel, kültürel ve sosyal değerlerinin korunmasının o yerin kimliğinin sürdürülebilirliği için temel bir önem taşımasından kaynaklanır. Kentler ve bölgeler, geçmişin izlerini taşıyan yapılar, kamusal mekânlar ve geleneklerle biçimlenir; bu unsurlar söz konusu yerin kimliğini oluşturur. Bu

nedenle koruma, yalnızca fiziksel varlıkları muhafaza etmek değil, aynı zamanda bu değerleri gelecek kuşaklara aktararak yerel kimliğin güçlenmesini ve toplumsal belleğin sürekliliğini sağlamaktır. Korunan unsurlar, bireylerin ve toplulukların geçmişle bağ kurmasına imkân tanıyarak kimliğin daha sağlam temeller üzerine inşa edilmesine katkı verir. Dolayısıyla koruma süreci, kültürel sürekliliği ve toplumsal aidiyeti destekleyen vazgeçilmez bir araçtır.

Günümüzde hızlı nüfus artışı ve tüketim, doğal kaynakların plansız kullanımına ve gelecek nesiller için ciddi tehditlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu küresel sorunlara karşılık olarak sürdürülebilirlik ilkesi, kaynak kullanımı ve ekonomik kalkınmada temel bir kural hâline gelmiştir. Bu bağlamda koruma kavramı, sürdürülebilirliğin ayrılmaz bir bileşenidir; çünkü koruma yalnızca mevcut fiziksel dokuyu değil, aynı zamanda bir kentin sosyal ve kültürel yapısını da gözetir (Özsoydan, 2007). Bir bireyin geçmiş deneyimlerinden ders çıkarabilmesi için anılarına ihtiyaç duyması gibi, kentler de geleceğe yönelik kararlarında tarihsel birikimlerine başvurur; bu nedenle geçmişin izlerinin korunması, kentlerin sağlıklı gelişimi için vazgeçilmezdir.

Tarih boyunca en hızlı değişim ve dönüşümün yaşandığı bölgeler genellikle sanayileşme ile refah seviyesine ulaşan ve ticari canlılığı yüksek kentlerdir. Ancak bu gelişim süreci çoğu kez mimari mirası ve yerel yaşam biçimlerini geri planda bırakmakta; plansız ve hızlı değişim, ekonomik ve sosyal bozulmaların yanı sıra kültürel kimliğin de zedelenmesine yol açmaktadır (Özsoydan, 2007). Bu nedenle kentsel koruma, yalnızca fiziksel dokunun muhafazası değil, aynı zamanda mevcut nüfusun ürettiği kültürün ve bu kültürün belirleyici karakterinin korunması anlamına gelir. Koruma, hem somut mirasa hem de onu yaşatan topluluklara değer vererek kültürel sürekliliği garanti altına alır.

Koruma çalışmalarında başarıya ulaşabilmek için öncelikle **neyin** ve **neden** korunacağına dair doğru bir tanım ve ortak bir anlayış geliştirilmesi gereklidir. Bu noktada uluslararası belgeler yol gösterici olmuştur. Örneğin 1975 tarihli **Amsterdam Bildirisi**, mimari mirasın yalnızca tekil anıtları değil, tarihî kent merkezlerini, doğal ve yapılı çevreleri ile kırsal alanları da kapsadığını vurgular. Bildiri, bu mirasın yerine yenisinin konulamayacak kültürel, sosyal ve ekonomik değerleri temsil ettiğini ve toplumsal denge ile eğitim açısından önem taşıdığını belirtir. Ayrıca bildiride şu ilkeler öne çıkar:

- Koruma, kentsel ve bölgesel planlamanın temel hedeflerinden biri olmalıdır.
- Yerel yönetimlerin sorumluluğu ve halkın katılımı esastır.
- Sosyal faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.
- Hukuki ve idari altyapı sağlanmalıdır.
- Koruma, yenileme ve canlandırma için uygun yöntem ve beceriler geliştirilmelidir (Özsoydan, 2007).

Bu bütüncül yaklaşım, koruma faaliyetlerinin yalnızca fiziksel yapıları değil, toplumsal belleği, kimlik oluşumunu ve kültürel sürekliliği de kapsaması gerektiğini vurgular. Böylece koruma, sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkeleriyle birleşerek hem geçmiş hem de geleceği güvence altına alan bir strateji hâline gelir.

2.4.1.2. İstanbul'un Yıkımı ve Kent Kimliğinin Yitimi: Menderes Dönemi

Tarihsel Arka Plan

1950'lerin başında Demokrat Parti iktidarı, Türkiye'nin hızlı sanayileşme ve modernleşme hedeflerine paralel olarak İstanbul'u "çağdaş bir metropol"e dönüştürme vizyonu geliştirdi. Başbakan Adnan Menderes'in liderliğinde 1956'da yürürlüğe giren "İmar ve İslah Planı", Henri Prost'un 1937 tarihli planından esinlenmekle birlikte, daha radikal bir yol izleyerek geniş bulvarlar, yeni ulaşım arterleri ve büyük kamu yapıları için kentin tarihî dokusuna müdahale etti. Bu dönemde İstanbul'un nüfusu göç hareketleriyle hızla artarken, artan konut ve ulaşım baskısı da "kapsamlı yıkım" gerekçesi olarak kullanıldı.

Fiziksel Müdahaleler ve Yıkımlar

Menderes döneminde, "imar hareketi" adı altında özellikle tarihi yarımada da çok sayıda yıkım gerçekleştirildi.

- **Bulvar Açmaları:** Vatan ve Millet caddeleri ile sahil yolunun açılması sırasında, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait yüzlerce sivil yapı, mahalle dokusu ve anıtsal eser yıkıldı.
- **Sur ve Kapılar:** Kara Surları çevresinde geniş kamulaştırmalar yapılarak sur dipleri açıldı; pek çok tescilli ahşap konut yok oldu.
- **Meydan Düzenlemeleri:** Eminönü, Aksaray, Taksim ve Dolmabahçe çevresinde meydan genişletme çalışmaları için yoğun yıkımlar gerçekleştirildi. Yaklaşık 7.000'e yakın yapı, 1956–1960 yılları arasında bu düzenlemeler kapsamında ortadan kaldırıldı; kentin dar, organik sokak dokusu geri dönülmez biçimde değişti.

Kent Kimliğine Etkiler

Bu müdahaleler, İstanbul'un tarihî kimliğini oluşturan Osmanlı mahalle düzeni, geleneksel sokak ağı ve sivil mimari mirası üzerinde derin yaralar açtı.

- **Mekânsal Bellek Kaybı:** Yüzyılların biriktirdiği mahalle ölçeği ve sosyal ilişkiler çözülerek, yerini geniş caddeler ve modernist bloklara bıraktı.
- **Toplumsal Kopuş:** Yıkımlar sonucu yerinden edilen binlerce İstanbullu, kentin tarihî merkezinden çevre bölgelere göç etmek zorunda kaldı; bu da sosyal dokunun parçalanmasına yol açtı.
- **Turistik ve Simgesel Değerin Azalması:** İstanbul'un Osmanlı-İslam kent karakterini yansıtan birçok ahşap konut ve çarşı yapısının kaybı, kentin özgün silüetini ve dünya ölçeğindeki kültürel miras değerini zayıflattı.

Menderes dönemi yıkımları, kısa vadede ulaşım ve modernleşme hedeflerine hizmet etmiş olsa da, uzun vadede İstanbul'un tarihî kent kimliğini geri dönülmez biçimde dönüştürmüştür. Kentin "tarihî yarımada" dokusunun büyük kısmı bu süreçte yok olurken, günümüzde UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan bölgelerin korunması için verilen çabalar, bu kaybın telafisine yönelik gecikmiş bir reaksiyon olarak değerlendirilmektedir.

2.4.1.3. Şehirlerdeki Koruma Yaklaşımına Kısa Bir Bakış

1964 tarihli Venedik Tüzüğü'ne dek koruma anlayışı, büyük ölçüde tekil yapılar ve anıtsal eserler odağında biçimlenirken; bu tüzüğün kabulüyle birlikte koruma kavramı kentsel doku, çevresel bütünlük ve kültürel peyzajı da kapsayacak biçimde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Bu antlaşma, yalnızca yapının kendisini değil, içinde bulunduğu çevresel bağlamı — yani yerleşim alanını ya da kentsel dokuyu da korumanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, bir anıtın bulunduğu kentsel ya da kırsal çevrenin, geçmiş uygarlıklara, tarihsel süreçlere ve kültürel gelişmelere tanıklık etmesi nedeniyle korunması gerektiği fikri benimsenmiştir. Bu yaklaşım, sonraki uluslararası toplantılarda da ele alınmış ve koruma politikalarının kapsamı, karşılaşılan sorunlar ve öncelikler üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır (Alioğlu 1983).

Kentsel koruma sürecinde, ortaya çıkan sorunlara yalnızca fiziksel müdahalelerle değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik boyutları dikkate alan aktif bir yaklaşımla çözüm aranmaktadır. Bu kapsamda, koruma çalışmalarının yalnızca mimari ya da estetik değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmayı destekleyecek biçimde, planlama süreçleriyle bütünlük olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Geleneksel kent dokusu, artık var olmayan tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik koşullar altında biçimlenmiştir. Bu özgün yapının korunmasının arkasında yatan temel gerekçeler arasında; eski uygarlıklara ait izlerin gelecek kuşaklara aktarılması, geçmişle bugünü ilişkilendirme çabası, modern kentlerin çoğu zaman sunamadığı mekânsal ve duygusal tatminin sağlanması ve mevcut yapı stokunun işlevsel biçimde değerlendirilmesi gibi unsurlar yer almaktadır (Alioğlu 1983).

Koruma kaygısı ise yaşanan ve geleneksel olan bir şehrin yok olma tehdit idi ile karşı karşıya olmaya durumda ortaya çıkar. XX. yüzyılda şehrin oluşturduğu sorulara cevap veremeyen eski şehir dokularına çözüm olması için müdahale edilebilir. Geleneksel kentsel dokunun korunmasına yönelik uygulamalar, zamanla bu dokuyu tahrip eden müdahalelere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu koruma yaklaşımları her kesim tarafından olumlu karşılanmamıştır. Tarihi çevrenin korunmasına karşı çıkan görüşler; bu sürecin çağdaş kentleşmeye aykırı olduğu, fiziksel gelişimi ve doğal büyümeyi engellediği, ekonomik açıdan verimli olmadığı ve modern yaşamın gerektirdiği ilişkileri yansıtamadığı yönündeki eleştirilerle temellenmiştir. Bu görüşleri savunan kesimler arasında genellikle arsa sahipleri, yatırımcılar, şehir plancıları, bazı ekonomistler ve modern mimariyi önceleyen mimarlar yer almaktadır. En güçlü muhalefet ise çoğunlukla, kent toprakları üzerinde doğrudan ya da dolaylı ekonomik kazanç elde etmeyi hedefleyen çevrelerden gelmektedir. Dolayısıyla, kentsel korumanın gerekliliğini savunanlarla buna karşı çıkanlar arasındaki temel çatışma, büyük ölçüde ekonomik çıkar temelli bir yaklaşımdan kaynaklanmaktadır (Alioğlu 1983).

Bir şehrin ekonomik yapısı, o şehrin fiziksel dokusuyla doğrudan ilişkilidir. Feodal dönemde ticaret ve alışverişin merkezinde olan kentlerle, sanayi sonrası dönemde sanayi, lojistik ve idari işlevlere sahip kentler arasındaki fark, genellikle üretim biçiminden kaynaklanmaktadır. Feodal yapılar tarımsal ekonomiye, sanayi kentleri ise tarım dışı ekonomilere dayalı olarak farklı kent dokuları oluşturmuştur.

Geleneksel şehirler, tarihsel süreçlerinden gelen özgünlükleriyle ekonomik yapıya bağlı olarak farklılaşmışlardır. Şehrin coğrafi konumu, ekonomik sistemdeki rolü ve buna bağlı olarak gelişen mekânsal ihtiyaçlar, göç gibi dinamikler kentsel dokudaki değişimin temel itici gücüdür. Gelişmiş ülkeler bu değişime uygun çözümler üretirken, gelişmekte olan ülkelerde ise çöküş sürecine giren tarihi dokunun rant baskısıyla karşı karşıya kalması, koruma amaçlı imar planlarının gündeme gelmesine neden olmaktadır (Alioğlu 1983).

2.4.1.4. Kentsel Koruma Politikalarının Önemi

Kentsel koruma kavramı kentlerimizde bulunan tarihsel ve mimari alaların ve yapıların, doğal güzelliklerin herhangi bir yıkıcı, saldırgan ve zarar verici bir eyleme karşı koruma altına alınmasına, ya da bu alanların çeşitli farklı şekillerde kullanımı sağlayıp günümüze taşımaya, var olan değer en iyi şekilde korunup bulunduğu dönemin ihtiyaçlarına hitap eden hale dönüştürülmesidir. Kentsel koruma kavramı, bir yapı veya alanın kentsel çevredeki canlı ve dinamik bir bütün olarak işlevini sürdürmesini sağlamayı da içerir (Can 1993). Bu nedenle, kentsel koruma, doğal ve kültürel unsurları içeren fiziksel, ekonomik, sosyal, teknik ve bilimsel çabaları ifade eder. Politika kavramı ise genel anlamda, insanların yaşamlarını düzenlemek için genel kuralları oluşturmayı, bu kuralları korumayı ve gerektiğinde değiştirmek için gerekli faaliyetleri içerir (Avcıoğlu 2016).

Kentsel politika; tarihsel süreçte oluşmuş kentsel dokuyu günümüz koşullarıyla bütünleştirerek yeniden toplumsal yaşama kazandırmayı amaçlayan tüm çalışmaları kapsar. Bu yaklaşımla yürütülen kentsel koruma, toplumun kültürel mirası ile maddi ve manevi değerlerinin sürekliliğini güvence altına alırken, söz konusu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını da sağlar (Avcıoğlu, 2016).

Bu olguda bakıldığı zaman kentsel politikanın temel amacı her bir kuşakta elde edilen kültürel değer ve göstergelere yenilerini ekleyerek diğer kuşaklarında görmelerini sağlıyordur. Kentsel politikanın hedefi ise kentsel dokuya zarar verecek ya da eskimesine yol açacak etmenleri denetim altına almak, koruma altında olan değerlerin bakımının sürdürülebilirliğini sağlamak ve duruma göre de tarihi dokuyu işlevine göre yeniden canlandırarak toplum tarafından benimsenmesine katkıda bulunur. Kentsel alanlardaki tarihi ve kültürel mirasın, geçmişten günümüze uzanan bir "tarihi belge" niteliği taşıdığı ve estetik açıdan önemli olduğu vurgulanarak, tarihi çevrenin sembolik değer ve kolektif kimlik oluşturmadaki rolü, kentsel koruma politikaları ve uygulamalarıyla ortaya çıkarılabilir (Günay 2016).

2.4.2. Kentsel Koruma Kavramının Tarihi Gelişimi

Tarihi süreç boyunca kentsel koruma kavramı sürekli değişiklik göstermiştir. Kentsel koruma kavramı, eskiden sadece anıtsal değeri olan yapıların onarılması ve korunması olarak anlaşılırken, zamanla bir bölgenin anıtsal değere sahip olmayan eserlerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Başlangıçta koruma anlayışı, sadece belirli bir anıtın korunması gerektiği şeklindeyken, zamanla tarihi çevrelerin ve kentsel alanların korunması gerekliliği fark edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde koruma, yalnızca “tekil yapı”ya odaklı olmaktan çıkarak, **tarihî çevre ve kentsel bütün** kavrayışına yöneldi. Bu dönüşümde 1964 tarihli **Venedik Tüzüğü** belirleyici bir dönüm noktasıdır: arkeolojik alanlarda **yeniden yapımın uygun olmadığı** (ancak anastylosis’le sınırlı müdahaleye izin verildiği) ve eksik kısımların **ayrıt edilebilir** biçimde tamamlanması gibi ilkelerle hem **özgünlük/ayrıt edilebilirlik** hem de **çevre ile ilişki** vurgulanmıştır; aynı süreçte ICOMOS’un kuruluşu da uluslararası düzeyde kurumsal eşiği oluşturmuştur.

1970’ler ve 1980’ler, “**bütünleşik koruma**” anlayışının kurumsallaştığı yıllardır. 1975 **Amsterdam Sözleşmesi** korumayı **kentsel canlandırma** ve **sosyo-ekonomik kalkınma** ile ilişkilendirirken, 1976 **Nairobi** kararları tarihî alanların **yapılar-mekânsal unsurlar-çevre** bütünlüğü içinde ele alınmasını ve **duyarsız değişikliklere** karşı korunmasını öne çıkarmıştır. 1987’deki **Washington Tüzüğü** ise kentler, tarihî merkezler ve mahalleler dâhil **irili ufaklı kentsel alanlar** ile bu alanların **doğal/insan yapımı çevreleri** için ilke setini netleştirerek çağdaş kentsel koruma yaklaşımını tanımlamıştır.

Türkiye’de koruma politikası, **tek yapı merkezli** yaklaşımdan **kentsel ölçek ve alan yönetimi** eksenine doğru ilerler. 1983 tarihli **2863 sayılı Kanun** bu rejimin temelini atarken, **2004’te 5226 sayılı değişiklik** ile mevzuat **uluslararası normlarla uyumlu** hâle getirilmeye çalışılmış; **Koruma Amaçlı İmar Planı** yeniden tanımlanmış, **KUDEB**’lerin kurulması, **yönetim planı** yaklaşımının entegrasyonu ve **finansal araçlar/teşvikler** gibi kurumsal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Yerleşme doğrultusunda belediye ve il özel idarelerine yetki/sorumluluk devri de bu dönemin karakteristik adımlarındandır.

2000’ler sonrası çerçeveye, **6306 sayılı riskli alanlar kanun** gibi afet-riski düzenlemeleri de eklenmiştir; bu düzenlemeler **2863 kapsamındaki** kültür varlıkları için **koruma kurulu kararları** ve **Bakanlık görüşü** alınması koşulunu teyit eder. Bununla birlikte yazın ve değerlendirmeler, **aktörler arası görev-yetki paylaşımındaki karmaşa** ve **katılımın sınırlılığı** gibi sorunların sürdüğüne işaret eder; bu nedenle kentsel koruma politikalarının **bütüncül bir yaklaşımla** yeniden ele alınması gereği öne çıkar.

Sonuç olarak, hem uluslararası tüzükler hem de Türkiye’deki kurumsal/mevzuat değişimleri, kentsel korumayı “**yer-yapı-çevre**” **bütünlüğü**, **yönetim planı** ve **çok aktörlü yönetim** ilkeleriyle tanımlanan **bütünleşik** bir zemine taşımıştır (Başparmak 2022).

2.4.2.1. Türkiye’de Korumanın Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde eski eserlere yönelik ilk farkındalık 19. yüzyılın ortalarına doğru başlamıştır. Avrupa’da modernite uygulamaları ve sanayi devriminin etkileri, 1840’lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Dinçer ve Akın’ın belirttiğine göre, Batılılaşma süreciyle birlikte devlet yönetimini modernleştirmeye yönelik kamu binalarının inşası ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, özellikle taşınır kültür varlıklarının korunmasına yönelik kanunen düzenlemeler yapılmış; bu amaçla Asar-ı Atika Nizamnameleri gibi ilk koruma kanunları oluşturulmuştur. Bu gelişmeler, Osmanlı’da kültürel miras koruma anlayışının başlangıcını oluşturmaktadır (Kejanlı vd. 2007).

Genel olarak 20. yüzyıl öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun geleneksel ekonomik işlevlerinin zayıfladığı, Osmanlı yönetim yapısında değişikliklerin yaşandığı dönemde yeni yönetim ve diğer kamu binaları ile askeri yapıların inşa edilmeye başlandığı, at arabası kullanımının yaygınlaştığı ve savaşlar ile yangınlar nedeniyle tahrip olan alanların bulunduğu bir dönemi kapsar (Dinçer ve Akın 1994). Tanzimat dönemiyle birlikte başlayan koruma düşüncesi öncelikle sadece "taşınır eserleri" kapsamış, daha sonra anıtsal yapı koruması da gelişmiştir (Kejanlı vd. 2007).

Ülkemizde bu dönemlerde kentsel ölçekli bir koruma anlayışı bulunmadığından, birçok tarihî kent dokusu korunamamış ve zamanla yok olmuştur. Batı’da gelişen modern kent planlama uygulamaları ise Osmanlı kentinde daha çok yangınların önlenmesi, yolların düzeltilip genişletilmesi ve kente yakın yeni yerleşim alanlarının oluşturulması şeklinde karşılık bulmuştur. Bu yaklaşımlar, günümüze aktarılan kent planlama ve müdahale anlayışlarının temelini oluşturmuştur (Kejanlı vd. 2007).

2.4.2.1.2. XX. yy.da Koruma Düşüncesi

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’de koruma anlayışı da dönüşüme uğramış ve bu alanda çağdaş ilkelere dayalı yeni yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Modernleşme hareketlerinin etkisiyle birlikte, Ankara’nın başkent ilan edilmesi (1923) sonrasında özellikle 1923–1933 yılları arasında başkent mekânsal yapısını yeniden düzenlemeye yönelik önemli kanun ve yönetsel adımlar atılmıştır. Bu dönemde hayata geçirilen düzenlemeler, hem kent planlaması hem de kültürel mirasın korunması açısından kalıcı etkiler bırakmıştır. Cumhuriyetin modernleşme projesinin uygulandığı ilk Anadolu kenti olan Ankara, bu anlamda örnek teşkil etmiş; Dinçer ve Akın’ın (1994) da ifade ettiği üzere, Ankara’nın gelişimi planlama ve koruma kavramlarının kurumsallaşmasında belirleyici bir aşama olmuştur (Kejanlı vd. 2007).

2.4.2.2. Yıllara Göre Türkiye’deki Kanuni Gelişimler

2.4.2.2.1. 1930 ile 1950 Yılları Arasındaki Kanuni Gelişim

Türkiye’de kentsel korumaya ilişkin ilk somut yaklaşım, H. Janset tarafından hazırlanan ve 23 Temmuz 1932 tarihinde onaylanan Ankara İmar Planı ile şekillenmiştir. Plan raporunda, Ankara Kalesi’nin ulusal bellekte simgesel bir yere sahip olduğu belirtilmiş ve bu nedenle korunmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu anlayış doğrultusunda, 1937 yılında kale ve çevresi ilk kez “protokol alanı” ilan edilerek resmî olarak koruma altına alınmıştır. Bu dönemde koruma ve uygulama süreçlerinden sorumlu kurumlar ise, İçişleri Bakanlığı’na bağlı "Belediyeler İmar Heyeti" ile Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı "Şehircilik Fen Heyeti" olarak belirlenmiştir (Dinçer ve Akın 1994).

1945 yılında gerçekleştirilen kurumsal düzenlemeler sonucunda, 4759 sayılı kanun ile İller Bankası kurulmuştur. Bu kurumun temel amacı, belediyelere planlama ve altyapı alanlarında teknik destek sağlamak ve finansman konusunda yardımcı olmaktır. Kuruluş aşamasında dönemin gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikte olan İller Bankası, zamanla kentlerde yaşanan kapsamlı dönüşüm süreçlerine yanıt veremez duruma gelmiştir. 1948 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı “Belediye Gelirleri Kanunu” ile belediyelerin mali kaynaklarının artırılması hedeflenmiş olsa da, bu artış kentsel büyümenin hızına yetişememiştir. Özellikle tarihi çekirdeğe sahip yerleşimlerde planlama ve hizmet sunumundaki yetersizlikler, gecekondu üretimini ve plansız yapılaşmayı teşvik etmiş; bu durum tarihi kent dokusunun bozulmasına ve kültürel mirasın zarar görmesine neden olmuştur (Kejanlı vd. 2007).

2.4.2.2.2. 1950 ile 1980 Yılları Arasındaki Kanuni Gelişim

2.Dünya Savaşı’ndan beri sanayileşmiş ülkeler de kentsel tarihi alanların koruması için bir çaba gösterilmiştir. Ülkemizde bulunan mimarlar, yenileme uzmanları bu yapılan çalışmaları yakından takip etmişler ve benzer çalışmaları ülkemizde de yer bulunması için çaba sarf etmişler ama kentsel koruma, dönemin şartlarına bağlı olarak yani politik ve sosyo-ekonomik yapısının değişimi yüzünden sürekli olarak değişim ve başkalaşım yaşamıştır. Bu başkalaşımının sebebi de bakıldığı zaman ülkemizde koruma sınırlarının batı ülkelerinden farklı köklere dayanmasından kaynaklıdır.

1961 Anayasası, koruma alanında önemli bir dönüm noktasıdır. Anayasa’nın 50. maddesi, devlete tarihî ve kültürel mirası koruma sorumluluğu yüklemiştir; bu durum yasal ve kurumsal düzenlemelerin önünü açmıştır. Aynı zamanda planlı kalkınma anlayışı benimsenerek, koruma ve kalkınmanın birlikte ele alınması hedeflenmiştir.

1969 yılında yürürlüğe giren “İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlarına ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyeteye Dair Yönetmelik”, planlama kavramının pratikte uygulanmasına ilişkin çerçeveyi belirlemeyi hedeflemiştir. Yönetmeliğin 2. maddesinde geçen “protokol bölgesi yapı düzeni korunacak mevcut konut alanları” ifadesi, dönemin koruma anlayışını yansıtan önemli bir tanımlamadır ve günümüzde kullanılan “kentsel sit” kavramının ilk biçimsel ifadesi olarak değerlendirilmektedir.

1960'lı yılların sonlarına doğru, Türkiye'de kentsel ölçekte koruma sorunlarına yönelik kanunsal düzenlemeler yapılmaya başlanmış; bu kanunlarda 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün etkileri ilk kez hissedilmiştir. Ancak uygulamalara bakıldığında, mevcut koruma pratikleri uzun süre devam ettirilmiş; özellikle anıtsal yapıların korunmasına yönelik somut adımlar ise 1970'li yıllardan itibaren atılmıştır. Bu bağlamda, 25 Nisan 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu", tarihî yapıların korunması açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu kanun ile birlikte kültürel mirasın ve tarihî çevrenin korunmasına yönelik çalışmalar, 1710 ve 5805 sayılı kanunsal düzenlemeler çerçevesinde yürütülmüştür. Ayrıca bu düzenlemelerle birlikte taşınır ve taşınmaz kültürel varlıklar, külliye, anıt sit, arkeolojik sit ve doğal sit gibi kavramlar ilk kez sistematik biçimde tanımlanmış ve kapsamaları kanun olarak belirlenmiştir.

1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile birlikte "sit" kavramının tanıtılması, koruma anlayışını parsel ölçeğinden alan ölçeğine taşımıştır. Bu gelişmeyle birlikte, koruma kurullarının yetki, sorumluluk ve görev alanları da genişlemiştir. Aynı zamanda, koruma konusu planlama, turizm, gelişme ve kalkınma gibi alanlarla ilişkilendirilmiş ve bu alanlarda görevli diğer kurum ve kuruluşlar da koruma sürecine dâhil olmaya başlamıştır (Avcı 2001).

GEEAYK (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu), 13.02.1976 tarih ve 8891 sayılı kararıyla, 1710 sayılı kanunda yer alan "sit" tanımını kapsamında "**kentsel sit**" kavramının yorumlanmasını kabul etmiştir. Bu karar, özellikle yerleşik alanların korunması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kararla birlikte "kentsel sit", şu şekilde tanımlanmıştır: "Yaşanılan kentlerin belli bir dönemine ve belirli bir kesimine ait sosyal, ekonomik, kültürel yapıyı homojen şekilde yansıtan; tarihî, bilimsel, sanatsal, arkeolojik, etnoğrafik, edebî ya da efsanevi değeri nedeniyle korunması ve değerlendirilmesi gereken alanlar." Bu tanım, kentsel koruma anlayışının kapsamını genişletmiş ve tarihî kent dokularının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), 1978 yılında yaklaşık 30 civarında sit alanı için koruma kararı alarak bu bölgelerdeki mevcut imar uygulamalarını durdurmuştur. Planlama süreci tamamlanana dek, söz konusu alanlarda geçici bir kanunsal çerçeve oluşturmak amacıyla "Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları" adı altında standart bir yönetmelik hazırlanmıştır. Bu düzenleme kapsamında, sit alanlarında inşa faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için hazırlanan projelerin, geçiş dönemi koşullarına uygunluğu zorunlu kılınmış; projelerin uygulanması ise Kültür Bakanlığı'nın onayı ve ilgili belediyenin denetimi ile mümkün olmuştur. Bu geçici yapılaşma düzeni, kalıcı koruma planları tamamlanana kadar tarihî çevrede kontrolsüz müdahalelerin önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Her ne kadar 1967 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından Venedik Tüzüğü'nün temel ilkeleri kabul edilmiş olsa da, bu ilkelerin Türkiye'de aynı biçimde ve hızla hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Bu

dönemde, tarihî kentlerde yer alan bireysel kültür varlıklarının tescillenerek koruma altına alınması görece daha kolayken, bir bütün olarak mahalle ölçeğinde ya da kentsel yol dokusunda yer alan alanların korunması kanun zeminin yetersizliği nedeniyle büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu mevzuat boşluğu, özellikle kırsal ve kentsel alanlarda yer alan tarihî yapı ve çevrelerin korunmasına yönelik müdahalelerin gecikmesine yol açmış; pek çok kültürel değer, zamanında alınamayan tedbirler nedeniyle geri dönüşü olmayan biçimde tahrip olmuştur.

Dünya da sanat değeri olan yapıların kent korunmasına geçiş, yerleşmeyi oluşturan elemanların bilimsel ve tarihsel değerlerinin anlaşmasından sonra olurken, Ülkemizde bakıldığı zaman tarihi çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli kanunsal çerçeve ancak 1970'lerden sonra oluşturulabilmektedir.

2.4.2.2.3. 1980-2004 Yılları Arasındaki Kanuni Gelişim

1980'li yıllar, modernite projesinin gündelik yaşama daha belirgin şekilde dâhil olduğu ve aynı zamanda toplumsal düzeyde bir yabancılaşmanın hissedilmeye başlandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Türkiye açısından ise 1980 yılı, hem siyasi hem de toplumsal anlamda önemli bir kırılma noktasıdır. Bu dönemde, özellikle kentsel koruma konusunda yetersiz kalan **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu**, 21 Temmuz 1983 tarihinde yürürlükten kaldırılmış ve yerine **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu** getirilmiştir.

Yeni kanuni düzenlemeyle birlikte, kültür ve tabiat varlıklarının tanımı ile koruma kapsamı yeniden gözden geçirilmiş; bu doğrultuda Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kaldırılarak, daha işlevsel ve çağdaş bir yapılanma oluşturulmuştur. Ayrıca, 1987 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda değişiklik yapan 3386 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Söz konusu değişiklikler, kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik hukuki altyapıyı güçlendirmiş; aynı zamanda Türkiye'nin kültürel miras politikalarının yeniden şekillendirilmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

2863 sayılı kanunun en önemli özelliklerinden biri, kentsel sit alanlarında planlı koruma kavramını getirmesidir. Bu kanun ile "Koruma Amaçlı İmar Planı" tanımı da güncellenmiştir. 2863 sayılı kanuna göre, "Koruma Amaçlı Planlar" belediyeler tarafından hazırlanmalıdır. Ancak gerektiğinde, belediyeler Kültür Bakanlığı'ndan teknik ve mali destek alabilirler.

Bu dönemde kurumlar kent parçalarında gelişimleri ve değişiklikleri farklı kurumlara yönlendirmektedir. Belediyeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Arsa Ofisi bu kurumlara kenti bölerek çalışmış ve üretmişlerdir fakat birbirileri ile bir bütün olarak çalışma gerçekleştirememişlerdir.

İller Bankası ile Kültür ve Turizm Bakanlığı zaman zaman koruma uygulamalarında birbirinden bağımsız ve uyumsuz yaklaşımlar sergileyebilmektedir. Bu

durum, kültürel mirasın korunmasından sorumlu çok sayıda kurumun varlığı ve bu kurumların yetki alanlarının örtüşmesi nedeniyle yetki-görev karmaşasına yol açmaktadır. Ancak 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 10. maddesi, kültürel mirasın korunması konusunda yetkili merci olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı açıkça tanımlamaktadır. Bakanlık bu sorumluluğu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü aracılığıyla yerine getirmektedir.

2.4.2.2.4. 2004-2005 Yılında Çıkarılan Yeni Koruma Kanunu İle Başlayan Kanuni Gelişim Süreci

- **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Değişikliği (5226 sayılı Kanun, 2004):**
 - Koruma Amaçlı İmar Planı ve **Alan Yönetimi** kavramları mevzuata girdi.
 - Koruma Kurulları'nın yapısı ve yetkileri yeniden düzenlendi.
- **UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin Onayı (2005).**
- **Alan Yönetimi Yönetmeliği (2005):** Dünya Miras Alanları için yönetim planı ve "Alan Başkanlığı" uygulaması.

2.4.2.2.5. 2006 – 2010 Yılında Çıkarılan Yeni Koruma Kanunu İle Başlayan Kanuni Gelişim Süreci

- **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları** için ek düzenlemeler, koruma alanlarında planlama ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi.
- **KENTGES 2010** (Bütünleşik Kentsel Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı): Koruma ile sürdürülebilir kentsel gelişmeyi bütünleşmiş eden ulusal çerçeve.

2.4.2.2.6. 2011 – 2012 Yılında Çıkarılan Yeni Koruma Kanunu İle Başlayan Kanuni Gelişim Süreci

- **644 sayılı KHK (2011):** Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kuruldu; mekânsal planlama yetkileri yeniden tanımlandı.
- **648 sayılı KHK (2011):** Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yetkileri güncellendi.
- **6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (2012):** Deprem riski ve kentsel dönüşüm gerekçesiyle sit alanlarını da etkileyen geniş yetkiler verildi.

2.4.2.2.7. 2013 – 2017 Yılında Çıkarılan Yeni Koruma Kanunu İle Başlayan Kanuni Gelişim Süreci

- **Koruma Bölge Kurulları Yönetmelikleri** ve ilgili ikincil mevzuat yenilendi.
- **UNESCO 2011 Tarihî Kentsel Peyzaj (HUL) Tavsiyesi** için ulusal uyum çalışmaları başladı; bütünleşik koruma ve sürdürülebilir turizm rehberleri yayımlandı.

2.4.2.2.8. 2018 – 2020 Yılında Çıkarılan Yeni Koruma Kanunu İle Başlayan Kanuni Gelişim Süreci

- **KENTGES Revizyonu (2018):** 2010 stratejisinin güncellenmesi, sürdürülebilir turizm ve kültürel miras koruması ile bütünleşme.
- **Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri** güncelleme esaslarının düzenlenmesi.

2.4.2.2.9. 2021 – 2023 Yılında Çıkarılan Yeni Koruma Kanunu İle Başlayan Kanuni Gelişim Süreci

- **Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2021):** İklim değişikliği politikalarının kentsel koruma planlamasıyla bütünleştirilmesi.
- **Türkiye Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi (2023–2030):** Tarihi kent merkezlerinde dijital izleme ve sürdürülebilir yönetim hedefleri

2.4.2.3. Menderes Dönemi Yıkımları ve Türkiye’de Koruma Bilincinin Kurumsallaşmasına Katkısı

1950’li yıllar, Türkiye’de modernleşme ve kentleşme dinamiklerinin ivme kazandığı; buna karşılık kültürel mirasın korunması konusunda henüz bütüncül bir kanun ve kurumsal çerçevenin bulunmadığı bir dönemdir. Demokrat Parti iktidarı sırasında, özellikle 1956–1959 yılları arasında İstanbul’da gerçekleştirilen **geniş çaplı imar faaliyetleri** –literatürde “Menderes Yıkımları” olarak anılır– bu sürecin en kritik kırılma noktalarından biridir. Adnan Menderes’in “çağdaş ve otomobile uyumlu bir metropol” vizyonu doğrultusunda yürütülen bu çalışmalar, Vatan ve Millet Caddeleri’nin açılması, Tarlabası Bulvarı’nın oluşturulması, Unkapanı ve Eminönü çevresindeki yol akslarının genişletilmesi gibi müdahaleleri kapsamış; binlerce sivil mimarlık örneği ile birlikte Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ait anıtsal yapıların yıkımına yol açmıştır (Bayram, 2021; Tuna, 2019).

Bu **ani ve kapsamlı mekânsal dönüşüm**, yalnızca İstanbul’un tarihsel morfolojisini değil, koruma düşüncesinin gelişim seyrini de derinden etkilemiştir. Nitekim döneme ilişkin literatür, bu yıkımların kamuoyunda “kültürel kayıp bilinci”ni tetiklediğini ve koruma hareketini hızlandıran bir toplumsal tepki doğurduğunu vurgular (Örneğin: *Osmanlı Kenti İstanbul’u Yıkma ve Yeniden Yapma Paradoksu – Menderes Yıkımları*, 2018). Söz konusu tepkiler, 1956’da kurulan **Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun** yetki ve işlevinin genişletilmesine; 1960’lardan itibaren daha sistemli kanunsal düzenlemelere zemin hazırlamıştır. Bu çizgi, 1973 tarihli 1710 sayılı “Eski Eserler Kanunu” ve 1983 tarihli 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”na uzanan kanunsal gelişmelerin önemli bir öncülü olarak görülmektedir.

Dolayısıyla Menderes dönemi imar uygulamaları, yalnızca kentsel mekânın fiziksel biçimini dönüştürmekle kalmamış; **Türkiye’de koruma bilincinin kurumsallaşması için bir katalizör** işlevi görmüştür. Bu bağlamda, 1950’li yılların İstanbul’u, “koruma–kalkınma ikilemi”nin en erken ve en çarpıcı örneklerinden biri olarak, günümüz koruma politikalarının tarihsel temellerini anlamak açısından kritik önemdedir.

2.5. Kültürel Değerler

Kent kimliği, bir kentin fiziksel dokusu kadar toplumsal bellek, tarihsel süreklilik ve paylaşılan anlamlarla da şekillenen dinamik bir olgudur. Bu bağlamda kültürel değerler, kent kimliğinin hem kaynağı hem de taşıyıcısı olarak kritik rol oynar. UNESCO’nun Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesi (2011), kentsel kimliğin yalnızca doğal ve yapısal bileşenlerle değil, somut olmayan kültürel pratikler ve toplulukların yüklediği anlamlarla da tanımlandığını vurgular. Benzer biçimde Faro Sözleşmesi (2005), mirasın topluluklar için “anlam ve kimlik” üretme kapasitesini bir hak olarak tanımlar; miras değerlerinin korunması, kentlilerin aidiyet duygusunun sürdürülmesi ve “biz” algısının güçlenmesi için temel görülür. Kuramsal düzeyde, Alois Riegl’in çoklu değer tipolojisi ile David Lowenthal’ın geçmişin bugünde sürekli “yeniden üretildiği” yönündeki çalışmaları, kültürel değerlerin kent kimliğini yalnız tarihsel belge niteliğiyle değil, güncel toplumsal pratikler ve kolektif bellek aracılığıyla da beslediğini ortaya koyar. Ayrıca Laurajane Smith’in “Yetkili Miras Söylemi” eleştirisi, kent kimliğinin sadece uzman tanımlarına bırakılmaması, yerel toplulukların sesinin kimlik inşasında belirleyici olması gerektiğini vurgular. Bu literatürün ortak paydası, kültürel varlıkların korunmasının kentsel kimliği “dondurmak” değil, geçmiş ve bugün arasında yaşayan bir süreklilik kurmak anlamına geldiğidir. Dolayısıyla, kent kimliği inşa sürecinde kültürel değerlerin bütüncül biçimde tanımlanması, yerel halkın katılımıyla korunması ve kentsel planlama politikalarına entegre edilmesi, hem mekânsal bütünlük hem de toplumsal aidiyetin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmezdir.

Sosyal, siyasal ve kültürel etkileşimin yoğun olduğu yerleşim alanları olarak kentler, kendilerine özgü toplumsal ve kültürel değerler barındırırlar. Bu özgün değerler, kentlerin kendi kimliklerini oluşturarak diğer yerleşimlerden ayrışmalarını sağlar. Kent kimliğinin oluşumunda belirleyici faktörlerden biri de kent kültürüdür. Kent kültürü, o kentte yaşayan bireylerin ortak deneyimleri ve paylaşımları sonucunda ortaya çıkan somut ve soyut değerler bütünüdür. Bu bağlamda, bir kentin kültür varlıkları onun kimliğini biçimlendirirken; aynı zamanda kent kimliği de kültürel üretime katkı sağlar (Keleş, 2007). Dolayısıyla, kent kimliğinin temelini kültürel birikim oluşturur. Ancak zamanla bu kültürel değerlerin yitirilmesi, kent kimliğinin zayıflamasına yol açmaktadır. Kent kimliğinin korunması, ancak bu değerlerin sürekliliğinin sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıyla mümkün olabilir. Bu noktada, kentte yaşayan bireylerin kültürel mirasa karşı duyarlılığı ve sahiplenici tutumu büyük önem taşımaktadır (Köse ve Dönmez 2021).

Uzun bir zaman diliminde oluşan kent kimliği; kentin coğrafi özellikleri, tarihi dokusu, kültürel birikimi, mimarisi, yerel gelenekleri ve kentlilerin farklı yaşam tarzları gibi çok sayıda etmenin etkileşimiyle şekillenir. Bu unsurların her kentte farklılık göstermesi ise, kentlerin birbirinden ayrışmasına ve her birinin kendine özgü bir kimlik kazanmasına olanak sağlar.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bir kente kimlik kazandıran en temel unsurların başında sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikim gelmektedir. Kaya’nın “Her şehrin bir ‘hikâyesi’ vardır.” ifadesi, kentlerin özgünlüğünü belirleyen anlatısal ve kültürel unsurlara işaret eder. Kent kültürü, o yerleşimde yaşayan bireylerin zaman içinde oluşturduğu maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Bu değerler, yalnızca bireysel değil,

aynı zamanda toplumsal hafızanın da birer yansıması olarak kent kimliğinin oluşumuna katkı sağlar ve bu kimliği sürekli olarak besleyip yeniden üretir.

Kent kültürü, yalnızca mekânsal işlevlerin ötesine geçerek kentin toplumsal bütünlüğünü ortaya koyması açısından da önem taşır; bu yönüyle bir kenti tanımlamada ve onun özgün kimliğini görünür kılmada belirleyici bir rol üstlenir.

Bir kentin kimliğini şekillendiren unsurlar arasında tarihî dokusu, doğal ve coğrafi yapısı, kent sakinlerinin mekânla kurduğu duygusal bağ, günlük yaşam pratikleri ile ortak kültürel ve geleneksel değerler önemli birer belirleyici olarak öne çıkar.

Kente hem fiziksel hem de soyut açıdan kimlik kazandıran birçok unsur, doğrudan o kentin kültürel yapısıyla ilişkilidir. Bu durum, kent kimliğinin en temel özelliğini ortaya koyar: Kent kimliği, yalnızca bir mekân algısı değil; aynı zamanda kültürel bir değer olarak bireyler topluluğu tarafından inşa edilen, sürdürülen ve gelecek kuşaklara aktarılan bir olgudur. Bu yönüyle kent kimliği, hem toplumsal belleği hem de ortak aidiyet duygusunu yansıtan dinamik bir süreçtir.

Kent kültürünü oluşturan en önemli unsurlardan biri olan tarihsel mirasın korunması, kentlerin devamlılığının güvencesidir. Bir kente özgü niteliklerin canlı tutulması ve kimliğin sürdürülebilirliği, bu mirasın geçmişten geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılmasıyla mümkün hale gelir. Bu nedenle tarihsel miras, yalnızca geçmişin bir kalıntısı değil, aynı zamanda geleceği şekillendiren temel bir değerdir (Güler vd. 2016).

Kent kimliği, kentlerin kendine özgü değerlerinin uzun bir süreç içinde birikmesiyle oluşan ve bu süreçteki gelişim ve dönüşümlerle şekillenen dinamik bir kavramdır. Bu kimlik; kültürel, sosyo-ekonomik, fiziksel, biçimsel ve tarihsel özelliklerin yanı sıra kentte yaşayan bireylerin yaşam biçimlerinin bir yansımasıdır. Kentin çevresel ve toplumsal özellikleri zamanla kent kimliğini oluşturur ve bu kimlik, kentin temel niteliklerini gelecek kuşaklara aktaran bir yapı kazanır.

Tarihi geçmişe sahip kentler, barındırdıkları özgün dokular ve eski dönemlere ait izlerle kent kimliğinin oluşumunda önemli rol oynar. Bu nedenle, geçmişle gelecek arasında köprü kuran tarihi kentlerde yapılan her türlü dönüşüm, kent kimliğinin korunması açısından büyük önem taşır. Bu kentlerde yer alan yapılar, toplumun tarih boyunca biriktirdiği kültürün somut yansımalarıdır.

Başlangıçta yalnızca somut yapıları koruma anlayışına dayanan koruma kavramı, günümüzde daha kapsamlı bir yaklaşımla ele alınmakta; kenti farklı kılan tüm özellikleri görünür kılmak, geçmişi yansıtarak geleceğe aktarmak amacıyla değerlendirilmektedir.

2.5.1 Kültürel Değer ve Kültürel Varlık Ayrımı

Kültürel miras kavramı, hem somut hem de soyut unsurları içeren çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle “kültürel değer” ve “kültürel varlık” kavramlarının birbirleriyle karıştırılmadan kullanılması önemlidir. Kültürel değer, toplumun belleğini, yaşam biçimini, geleneklerini, inanç sistemini ve estetik anlayışını yansıtan soyut nitelikli

unsurları ifade eder. Bu değerler, bir yerin kimliğini oluşturan anlamlar bütünü temsil eder.

Buna karşılık kültürel varlık, geçmişten günümüze ulaşan ve fiziksel olarak gözlemlenebilen somut miras öğelerini kapsar. Yapılar, anıtlar, sokak dokusu, tarihi çevre ve arkeolojik kalıntılar bu kapsama girer. Kültürel varlıklar, belirli bir toplumun tarihsel süreç içinde oluşturduğu fiziksel mirası temsil ederken; bu varlıkların taşıdığı anlam ve semboller, kültürel değerler aracılığıyla yaşatılır.

Bu bağlamda, Kaleiçi örneğinde ele alınan tarihsel yapı stoku, sokak dokusu ve kentsel açık alanlar “kültürel varlık” niteliğindedir; buna karşın bu fiziksel varlıkların anlamlandırılması, kent belleği ve kimlik algısı üzerinden “kültürel değer” düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu ayrım, hem kavramsal bütünlüğün sağlanması hem de koruma planlama yaklaşımlarının doğru temellendirilmesi açısından tez genelinde gözetilmiştir.

Bu ayrım, UNESCO’nun 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde de benimsenen ulusal–uluslararası tanımlarla uyumludur.

2.5.2. Kent Kültürü

Kent kültürü, kentte yaşayan toplumun yaşam biçimini yansıtarak, kentin özgün kimliğinin oluşmasında temel bir rol oynamaktadır. Kentler yalnızca fiziksel yapılarla sınırlı mekânlar değil; aynı zamanda insan ilişkilerinin, etkileşimlerin ve toplumsal dinamiklerin şekillendiği kültürel ortamlardır. Bu bağlamda, kent kimliğinin oluşumunu etkileyen unsurlar oldukça çeşitlidir. Kentin coğrafi özellikleri, tarihsel dokusu, toplumsal aidiyet duygusu, yaşam tarzı, gelenek ve görenekler ile birlikte geçmişten günümüze aktarılan somut ve soyut kültürel değerler, kent kültürünün temel bileşenlerini oluşturur. Dolayısıyla kent kültürü, kentsel kimliğin biçimlenmesinde belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

- **Doğal ve yapıli çevrenin bütünleşmesi**, kent kimliğinin gelişimi ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir; bu sayede çevresel değerler korunur ve toplumsal aidiyet güçlenir.
- **Rekreasyon alanları**, yalnızca fiziksel dinlenme alanları değil, aynı zamanda kent kimliğini pekiştiren ve toplumsal ihtiyaçları karşılayan kamusal mekânlardır.
- **Gastronomik değerlerin** yaşatılması ve mekânsal düzenlemelere yansıtılması, kentin kültürel kimliğine katkı sağlayan unsurlar arasındadır.
- **Tarihsel süreçte işlevini kaybetmiş alanlar**, uygun tasarım ve fonksiyonlarla yeniden canlandırılarak geçmişin izleri korunmalı ve kentle yeniden ilişkilendirilmelidir.
- **Tarihî yapıların yenileme çalışmaları**, mevcut dokuyla uyumlu ve özgün kimliği koruyacak yöntemlerle yürütülmelidir.

- **Yeni yapılacak yapılar**, tarihî çevreyle ilişkili biçimde tasarlanmalı, çevresel uyum ve estetik bütünlük gözetilmelidir.
- **Mimarlar, şehir ve bölge planlamacıları** gibi disiplinlerin iş birliği, kentsel kimliğin korunması ve geliştirilmesinde hayati öneme sahiptir.

"Karakter" kavramı, yalnızca görsel imgeyle sınırlı olmayan; aksine, yerleşim alanlarının sosyo-kültürel yapısını yansıtan çok katmanlı bir terimdir. Bir yerleşimin karakteri, içinde bulunduğu toplumun kültürel değişimleri doğrultusunda farklılık gösterebilir. Genellikle yerleşim karakteri; yerel halk tarafından tanımlanmış, zaman içinde benimsenmiş ve bireylerin toplumsal etkileşimlerini şekillendiren yaşam biçimi, kültürel etkinlikler, tarihî ve estetik değerlerle ilişkilidir. Bununla birlikte, toplum ile fiziksel çevre arasındaki karşılıklı etkileşimle biçimlenen yerleşim dokusu da bu karakterin önemli bir yansımasıdır. Toplumun ortak kimliği doğrultusunda oluşan değerler, bilgiler, gelenekler ve görenekler nesiller boyunca aktarılır; bu birikim ise kültürel mirası oluşturarak yerleşim örüntüsünün temelini meydana getirir (Koca 2015).

Zamanla her yerleşim alanı, toplumun geçmişteki ve günümüzdeki eylemlerini, ortak değerlerini ve kültürel belleğini yansıtan özgün bir ruh, kimlik ve tarihe dayalı bir karakter kazanır. Geleneksel yerleşimler ise, toplumsal ruhun somut biçimde mekâna yansıdığı örnekler olarak değerlendirilir. Bu fiziksel doku, farklı dönemlerin üst üste birikmesiyle oluşmuş olsa da, geçmişin izlerini bünyesinde barındırır ve kendine özgü nitelikler taşır (Koca 2015).

Yerleşimlerin karakteri, bulundukları coğrafi koşullardan ve bu koşulların gerektirdiklerinden bağımsız düşünülemez. Kültürel bileşen, aynı zamanda o coğrafyanın tarihsel sürecinin bir parçasıdır. Toplumların tarihi, kimlik ve karakter oluşumu; çevresel koşullar ve mekânsal özelliklerle sıkı şekilde bağlantılıdır. Yaşamlarını sürdürebilmek için toplumlar, tüm faaliyetlerini çevreye uyum sağlayacak şekilde geliştirmişlerdir (Arntzen, 2001). Yerin sunduğu olanaklara göre çevreyle ve diğer bireylerle etkileşim içinde olan, aynı zamanda zamanın değişen koşullarına uyum sağlayabilen toplumlar, özgün karakterlerini oluşturabilmiş ve bunu sürdürebilmiştir.

2.5.2.1. Kent Kültürünü Oluşturan Unsurlar

Kültür, bir toplumun ihtiyaçlarını karşılama biçimleri, kurumlar, gruplar, inançlar ve gelenekler gibi organik ve değişken unsurların oluşturduğu bütündür (Hançerlioğlu 1967). Bu nedenle kültür, bir kentin oluşumunda ve yaşam tarzının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. Kentin somut ve soyut değerlerinin birçoğunu üreten kültür, toplumun sosyal yaşamını sürdürdüğü kentin temel ögesidir. Bu bağlamda, kent kültürünü oluşturan unsurlar, hem maddi hem de manevi açıdan çok yönlüdür.

Kentlerin hayatta kalması, fiziksel, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarıyla doğrudan ilişkilidir ve kent kültürünün sürekliliğini sağlamak önemlidir. Kent kültürünü oluşturan en önemli unsurlardan biri olan tarihsel mirasın korunması, kentlerin sürekliliğini garanti altına alır. Bir kentin özgün niteliklerinin canlı tutulması ve

geçmişten geleceğe aktarılması, kent kimliğinin devamını sağlar. Kenti geleceğe taşıyan en temel unsur, kente özgü kültürel etkileşim araçlarıdır (Güler vd.2016).

2.5.2.2. Kent Kültürü Bağlamında Kent Kimliğinin Özellikleri ve Önemi

Bir kenti fiziksel ve kültürel bir mekân olarak ele aldığımızda, ona kimliğini kazandıran pek çok faktörün bulunduğu görülmektedir. Kent kimliği, kentin kendine özgü tarihsel, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişim süreçleriyle şekillenen kent kültürüyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, kent kimliğinin özellikleri ve önemi ele alınırken, kimlik ile kültür arasındaki ilişki mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda kent kimliği, yalnızca fiziksel çevreyle değil, aynı zamanda toplumsal belleğin ve kültürel birikimin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Güler vd.2016).

Keleş'e göre, her şehir, kendine özgü belirleyici unsurları barındırır. Bu unsurların kökeni çeşitli faktörlere dayanabilir. Şehrin tarihi dokusu, coğrafi konumu, yerleşiklerin şehirle olan manevi bağı, yaşam tarzı, ortak kültürel ve geleneksel özellikler gibi unsurlar, şehri diğerlerinden ayıran kimlik olgusunu oluşturur. Bu bağlamda, şehir kimliğini şekillendiren unsurların temelinde şehir kültürünün kodları yatar. Şehre hem fiziksel hem de soyut düzeyde kimliğini kazandıran etkenlerin birçoğu, doğrudan şehrin kültürel yapısı ile ilişkilidir (Güler vd. 2016).

Geçmişten günümüze devamlılığı sağlanmış değer ve inanç sistemi ile toplumsal yaşamın şekil almasını sağlayan ve anlamlı kılan kültür de, bireylerin kent kimliğini şekillendirmesinde en kritik belirleyici olmuştur. Sağlıklı kentlerimizin olması var olan kültürel değerlerimizin devamlılığının sağlamsı ve kentin geçmişten şimdiye aktardığı maddi ve manevi mirasın korunması ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada da aslında kentte yaşayanların kentte ait hissettiren kimliğin aslında toplum tarafından var edildiği görülmektedir. Ve böylelikle de kent kimliğinin en önemli özelliği orta çıkmıştır: Mekânın dışında kültürel bir değer olarak kent kimliği kentte yaşayan bireyler tarafından yaratılır, sürdürülür ve geleceğe aktarılır (Güler vd. 2016).

Kent kimliğini kent kültürü açısından önemli kılan bir diğer unsur, kentin sahip olduğu doğal ve tarihsel yapıların kent üzerindeki etkisidir. Kenti hem yaşayanları için anlamlı kılan hem de onu diğer kentlerden ayıran bu unsurlar, aynı zamanda kent kültürünün maddi mirasını oluşturur. Bu miras, kentin özgün karakterini belirleyen ve kimliğinin oluşumunu sağlayan doğal bir sürecin ürünüdür; dolayısıyla kimlik ile kültür arasındaki ilişkinin somut bir yansımasıdır. Bölgesel ve coğrafi farklılıklar ise bir kentin en değerli varlıklarındandır ve bu özgün değerler, başka herhangi bir unsurla ikame edilemeyecek niteliktedir (Kaya 2007). Bu farklılıklar, şehir kimliğini fiziksel olarak şekillendirirken aynı zamanda kent kültürüne zenginlik katar. Bu durum, kent kimliğinin ve kent kültürünün birbirleriyle iç içe geçmiş olduğunu ve karşılıklı etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Şehir kimliğinin oluşumunda kültür kavramının önemli bir rol oynadığı açıktır, bu da kent kültürünün hangi unsurlardan meydana geldiğinin anlaşılmasını gerektirir (Güler vd.2016).

2.5.3. Türkiye’de Kültürel Değerler: Yeri ve Önemi

Türkiye, çok katmanlı tarihsel geçmişi ve coğrafi çeşitliliği nedeniyle **somut ve somut olmayan kültürel mirasın olağanüstü zenginliğine** sahip ülkelerden biridir. Bu zenginlik, antik Anadolu uygarlıklarından Osmanlı’ya ve Cumhuriyet dönemine uzanan çok sayıda medeniyetin bıraktığı **anıt yapılar, kent dokuları, inanç merkezleri, ritüeller, geleneksel üretim biçimleri ve halk anlatıları** ile somutlaşır.

Hukuki ve Kurumsal Çerçeve

Türkiye’de kültürel varlıkların korunmasının temel kanuna dayanağı, **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**’dur. Bu kanun, “korunması gerekli taşınmaz ve taşınır kültür varlıklarını tanımlayarak **Koruma Kurulları** ve ilgili idarelerin görev ve yetkilerini belirler. Kanun; tescil, envanter, sit alanı ilanı, koruma amaçlı imar planı ve restorasyon süreçlerini düzenleyerek **uluslararası normlarla uyumlu** bir koruma mekanizması yaratır. UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi’ne 1983’te taraf olan Türkiye, bu yükümlülük çerçevesinde 2024 itibarıyla **21 alanı Dünya Miras Listesi’ne, 30’dan fazla unsuru ise Somut Olmayan Miras Listesi’ne** kaydettirmiştir. Bu durum, Türkiye’nin hem **tarihî anıtlar** hem de **yaşayan gelenekler** bağlamında küresel ölçekte önemini teyit eder.

Akademik Yaklaşım ve Değer Tipolojileri

Türk koruma literatürü, uluslararası çerçevelerle (Venedik Tüzüğü, Nara Belgesi, HUL) uyumlu olarak **estetik, tarihî, bilimsel, toplumsal ve ekonomik değerleri** eş zamanlı gözetken çoklu değer yaklaşımını benimser. Oktay Ekinci, Zeynep Ahun bay ve Doğan Kuban gibi araştırmacılar, 1970’lerden bu yana “**doku bütünlüğü**”, “**peyzaj sürekliliği**” ve “**toplumsal katılım**” kavramlarını vurgulamış; koruma planlarının yalnızca yapısal müdahaleye değil, **yerel toplulukların kültürel pratiklerinin devamlılığına** da hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur.

Kent Kimliği ve Toplumsal Boyut

Türkiye kentlerinin kimliği, çoğu zaman **tarihsel çekirdek ve anıtsal mirasın çevresinde şekillenen kültürel değerlerin sürekliliği** ile belirlenir. İstanbul Tarihi Yarımada, Safranbolu, Mardin, Ani veya Göreme gibi alanlarda yapılan araştırmalar, **somut miras (doku, anıt, peyzaj)** ile **somut olmayan mirasın (zanaat, ritüel, sözlü gelenek)** birlikte yaşatılmasının kentsel kimliği güçlendirdiğini göstermektedir. David Lowenthal’ın “geçmişin bugünde kurulması” yaklaşımı ile Laura Jane Smith’in “Yetkili Miras Söylemi” eleştirisi, Türkiye’de koruma kararlarının yalnız uzman kurumlara bırakılmaması, **yerel halkın aktif katılımı** ile değerlerin meşrulaştırılması gerektiğini destekler.

Güncel Durum ve Tartışmalar

Son yıllarda Türkiye’de kültürel varlıkların korunmasında üç eğilim öne çıkmaktadır:

- **Katılımcı yönetim ve hak temelli yaklaşım:** Faro Sözleşmesi’ne 2023’te taraf olunması, mirasın “topluluk hakkı” olarak görülmesini ve **katılım mekanizmalarının güçlendirilmesini** gündeme taşımıştır.

- **Kentsel dönüşüm ve turizm baskısı:** Özellikle büyükşehirlerde hızlı yapılaşma ve yoğun turizm, **görsel koridorların ve yerel yaşam pratiklerinin** tehdit altında olduğu eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Bu durum, UNESCO ve ICOMOS Türkiye raporlarında “taşıma kapasitesi” ve “sürdürülebilir turizm” uyarılarıyla sıkça dile getirilir.
- **İklim krizi ve risk yönetimi:** Deprem, sel ve iklim kaynaklı riskler, kültürel varlıkların korunmasını afet dayanıklılığı ve acil müdahale planları ile entegre etmeyi zorunlu kılmıştır.

Değerlendirme

Literatürün genel uzlaşısı, Türkiye’de kültürel değerlerin yalnız geçmişin estetik kalıntıları değil, **kent kimliğinin sürekliliğini, toplumsal belleği ve yerel kalkınmayı destekleyen stratejik kaynaklar** olduğudur. Bu nedenle koruma politikaları, **çok-değerli ve toplum merkezli bir anlayışla**, planlama, turizm, afet yönetimi ve çevre politikalarıyla eşgüdüm içinde yürütülmelidir.

Türkiye, çok katmanlı uygarlık geçmişi nedeniyle hem **somut (tangible)** hem de **somut olmayan (intangible)** miras bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Aşağıdaki derleme, **uluslararası literatürde ve UNESCO listelerinde “en önemli” kabul edilen kültürel değerleri** özetler. Bu bir “tam liste” değil; Türkiye’deki en yüksek temsil ve koruma statüsüne sahip başlıca örneklerdir.

1. UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Başlıca Alanlar

(2024 itibarıyla Türkiye’de 21 alan kayıtlıdır; burada en çok öne çıkanlardan bazıları)

- **İstanbul’un Tarihî Alanları** – Ayasofya, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camii ve çevresiyle Bizans ve Osmanlı katmanlarının bütüncül temsili.
- **Göreme Millî Parkı ve Kapadokya** – Benzersiz kaya oluşumları ve erken Hristiyan kaya kiliseleri.
- **Efes Antik Kenti** – Artemis Tapınağı, Celsus Kütüphanesi ve Roma dönemi kent dokusu.
- **Pamukkale–Hierapolis** – Termal travertenler ile antik Roma kenti birleşimi.
- **Nemrut Dağı** – Kommagene Krallığı’na ait anıtsal heykeller ve tümülüs.
- **Safranbolu** – Osmanlı dönemi ahşap- taş konut mimarisi ve bütüncül kent dokusu.
- **Troya Antik Kenti, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı, Hattuşa (Hitit Başkenti), Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri, Aphrodisias, Göbekli Tepe, Gordion** gibi alanlar da Türkiye’nin dünya çapında tescilli diğer varlıklarıdır.

2. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Temsilleri

Türkiye, 2003 Sözleşmesi kapsamında 30’dan fazla unsurla listede yer alır. Öne çıkanlar:

- **Meddah Anlatı Geleneği, Karagöz Gölge Oyunu, Âşıklık Geleneği, Mevlevi Sema Töreni**
- **Nevruz Kutlamaları, Hıdırellez**

- **Türk Kahvesi Kültürü, Baklava Geleneksel Yapımı, İnce Ekmek Yapma (lavaş, yufka)**
- **Zeybek ve Horon Dansları, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Minyatür Sanatı**

Bu öğeler, toplumların **ritüel, mutfak, müzik, dans ve zanaat** hafızasını temsil eder.

3. Diğer Ulusal Öncelikli Kültürel Değerler

UNESCO listesi dışında da Türkiye'nin bilimsel ve estetik açıdan çok önemli, **1. derece sit** statüsündeki varlıkları bulunur:

- **Ani Arkeolojik Alanı, Sagalassos, Perge, Aizanoi, Milet, Aspendos** gibi antik kentler
- **Selçuklu ve Osmanlı Anıtsal Yapıları:** Konya'daki Selçuklu külliyesi, Bursa Hanlar Bölgesi, Edirne Selimiye Camii (aynı zamanda Dünya Mirası).
- **Cumalıkızık ve benzeri geleneksel köy dokuları**
- **Tarihi Hanlar, Hamamlar ve Bedestenler** (örneğin İstanbul Kapalıçarşı, Bursa Ulu Çarşı)
- **Anadolu'nun çok katmanlı dini mekânları:** Sümela Manastırı, Akdamar Kilisesi, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası.

4. Önemi ve Literatürdeki Yeri

Akademik çalışmalar (Ahunbay 2017; Kuban 2000; Ekinci 2004 vb.) bu değerlerin:

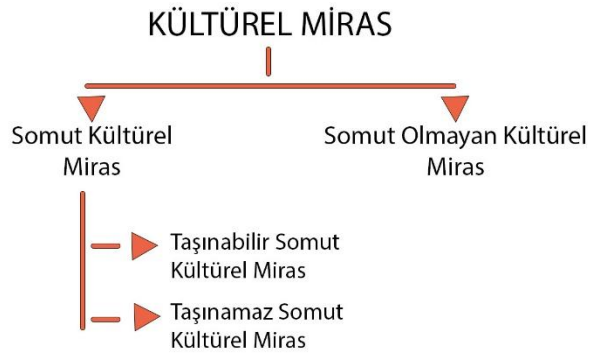
- **Kimlik ve Aidiyet:** Türkiye'nin çok kültürlü yapısının ve "Anadolu medeniyetleri mozağının" taşıyıcısı olduğunu,
- **Tarihsel Süreklilik:** Roma, Bizans Anadolu Selçukluları, Osmanlı ve Cumhuriyet katmanlarının bir arada okunabildiğini,
- **Bilimsel/Eğitimsel Değer:** Arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık ve antropoloji için benzersiz araştırma olanakları sunduğunu,
- **Sosyo-Ekonomik Katkı:** Turizm ve yaratıcı endüstrilerle yerel kalkınmanın temel kaynağı olduğunu,
- **Toplumsal Bellek:** Halk anlatıları, ritüeller ve zanaat geleneğiyle yaşayan bir kültürel süreklilik yarattığını vurgular.

Türkiye'deki en önemli kültürel değerler; **antik kentler ve anıtsal yapılar** gibi somut mirasla, **yaşayan gelenek ve ritüeller** gibi somut olmayan mirası birlikte içerir. Bu zenginlik, hem **uluslararası ölçekte tescillenmiş alanlar** (UNESCO) hem de **ulusal mevzuatla korunan binlerce tescilli kültür varlığı** aracılığıyla belgelenmiş ve korunmaya çalışılmaktadır. Bu değerler, Türkiye'nin **kent kimliği, toplumsal hafıza ve sürdürülebilir kalkınma politikaları** açısından stratejik öneme sahiptir.

2.5.4. Kültürel Miras

Kültür kavramını tam olarak kavranmak için bakılması gereken bir başka kavramda miras kavramıdır. Kültürel değerler ve kültürel miras denildiğini zaman aynı kavramlarmış gibi geliyor. Âmâ kültürel değer dediğimiz genel bir kavramdır. Kültürel miras ise UNESCO'nun 1972 tarihli "Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşmesi"nde kültürel miras aşağıda belirtilen şekilde tanımlanmıştır. Kısacası her kültürel miras, bir kültürel değerdir; ama her kültürel değer, kültürel miras kapsamına girmez.

Kültürel mirasın yitirildiğinde yerine yenisinin konulamayacak olması, onun korunmasını ve sürekliliğinin sağlanmasını son derece önemli kılmaktadır (Negiz, 2017). Özellikle günümüzde kentlerin kimliklerini kaybetmeye başlamasıyla birlikte kültürel mirasın önemi daha da artmıştır. Kültürel miras, genel olarak **somut kültürel miras** ve **somut olmayan kültürel miras** olmak üzere iki ana başlıkta sınıflandırılmaktadır. Ancak gelişmelere ve toplumsal dönüşümlere daha açık olan **somut olmayan kültürel miras**, yapısı gereği daha kırılgan olduğundan, somut kültürel mirasa göre yitirme riski çok daha yüksektir. Bu nedenle, bu değerlerin korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Şekil 2.2.Kültürel miras bileşenler

- **Anıtlar:** Tarih, sanat veya bilim açısından olağanüstü evrensel değere sahip olan; mimari yapılar, anıtsal heykeller, duvar resimleri, arkeolojik öğeler veya yapılar, yazıtlar, mağara konutları ve bu unsurların belirli özelliklerinin birleşiminden oluşan yapılar.
- **Bina Grupları:** Mimarileri, bütünlükleri veya peyzaj içerisindeki konumları sayesinde tarih, sanat ya da bilim açısından olağanüstü evrensel değere sahip, birbirinden bağımsız ya da bağlantılı yapı toplulukları.
- **Sit Alanları:** İnsan eliyle yapılmış ya da doğa ile insanın birlikte oluşturduğu eserler ile birlikte; tarihi, estetik, etnolojik ya da antropolojik bakımdan olağanüstü evrensel değere sahip alanlar, özellikle arkeolojik sitler bu kapsama girer.

Miras, geçmişten günümüze aktarılan bireysel ve toplumsal tüm değerleri kapsar ve kimliğin bir yansımasıdır. Genellikle ortak belleği besleyen önemli bir kaynak olarak kabul edilir. Kültürel miras ise bir toplumun farklı yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını, değerlerini ve anlam dünyasını yansıtan bir birikimdir. Bu yönüyle, kültürel miras tarihin sürekliliğini sağlayan temel bir unsurdur.

Kültürel mirasın korunmasının temelinde, sahip olduğu anlamların, karakterin ve kimlik değerlerinin gelecek nesillere aktarılması yer alır. Bu aktarım, geçmişle bugün arasındaki bağları güçlendirerek toplumda aidiyet duygusunun sürdürülmesine katkı sağlar.

Dünya genelinde koruma hareketleri, teknolojinin hızla dönüştürdüğü dünyada doğal ve kültürel mirasın yok olmasını önlemek ve bu değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Bu kapsamda koruma kavramı ilk kez 1933 yılında **Atina Sözleşmesi** ile uluslararası gündeme gelmiş, ardından 1954 yılında **Avrupa Kültürel Konvansiyonu** imzalanarak kültürel mirasın korunması yönündeki çabalar kurumsal bir boyut kazanmıştır.

Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk resmi adımlar, 1869, 1874 ve 1884 tarihli **Asar-ı Atika Nizamnameleri** ile atılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise **1930–1935 yılları arasında** çıkarılan Belediyeler Kanunu ve diğer düzenlemeler, modern ve sağlıklı kentleşmeyi hedeflemiştir. Ancak bu kanunlar, geleneksel kent dokularıyla uyumsuz gelişmelere neden olmuştur (Dağıstan ve Özdemir 2005). Koruma anlayışı 1973 tarihli **Eski Eserler Kanun** ve 1983’te yürürlüğe giren **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu** ile daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. 1983’te **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**’nun yürürlüğe girmesinin ardından koruma rejimi kademeli olarak kurumsallaşıp derinleşmiştir: 1986’dan itibaren **Koruma Bölge Kurulları** ülke sathında teşkil edilerek karar süreçleri yerelleşmiş; **1987 tarihli 3386 sayılı değişiklik** ile kanunun birçok hükmü güncellenmiş, tanımlar genişletilmiş, kurul ilke kararlarına aykırı müdahaleler açıkça yasaklanmış ve yaptırım çerçevesi netleştirilmiştir. **2004’teki 5226 sayılı reform** paketi, mevzuata “**yönetim alanı**” ve “**yönetim planı**” kavramlarını dâhil edip çok-aktörlü, planlı korumanın zeminini güçlendirirken **KUDEB**’lerin belediyeler/valilikler bünyesinde kurulmasının önünü açmıştır; bunu **2005’te** aynı Resmî Gazete’de yayımlanan **KUDEB Yönetmeliği** ile “**Yapı Esasları ve Denetimi**” **Yönetmeliği** izlemiş, tescilli yapılarda proje–uygulama–denetim zinciri kurula/KUDEB’e bağlanmıştır. Yine **2005 tarihli 5366 sayılı Yenileme Kanunu**, yıpranan tarihî/kültürel taşınmazların **yenileme alanlarında** yaşatılmasına yönelik özel bir uygulama rejimi getirirken, **2011’deki 648 sayılı KHK** doğal varlıklar/doğal sitlere ilişkin görev-yetkileri (taşınır hariç) Çevre ve Şehircilik hattına devrederek idari mimariyi yeniden düzenlemiştir. **2017–2022 arasında Doğal Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşullarına** ilişkin ilke kararları güncellenmiş; son olarak **10.07.2025’te** yayımlanan **3705 sayılı Yüksek Kurul İlke Kararı**, **2005 tarihli 702’yi** yürürlükten kaldırıp **kentsel arkeolojik sitlerde** plan onanmadan yeni yapıya izin verilmemesi, zorunlu altyapının kurul iznine bağlanması ve zemin müdahalelerinin müze/kazı başkanlığı denetiminde yürütülmesi gibi hükümlerle **plan–uygulama–belgeleme** süreçlerini günün ihtiyaçlarına göre yeniden çerçevelemiştir. Özetle, 1983

sonrası dönem; kurumsal yapılanma, mevzuat reformları, yerel uygulama-denetim mekanizmaları, yenileme ve yönetim planı gibi araçlar, doğal sitlerde yetki devri ve ilke kararlarının düzenli güncellenmesiyle olgunlaşmış; **3705** ise arkeolojik kentsel alanlarda koruma-kullanma dengesini güncelleyen en yeni dönüm noktası olmuştur.

Koruma hareketlerinin gelişim süreci incelendiğinde, önceliğin **somut kültürel varlıkların** korunmasına verildiği görülmektedir. Zamanla **somut olmayan mirasın** gelenekler, yaşam biçimleri, ritüeller ve düşünce yapıları gibi korunması da önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bugün bile birçok ülkede koruma anlayışı hâlâ **anıtsal yapılarla sınırlı** kalmaktadır. Bu durum, rasyonel düşüncenin etkili olduğu dönemlerde koruma algısının yalnızca **gözlemlenebilen yapılar** üzerinden şekillendiğini, **kültürel özün korunmasına** yönelik farkındalığın ise geç geliştiğini göstermektedir (Koca 2015).

2.5.4.1. Kültürel Mirasın Somut ve Soyut Değerleri

Kültürel miras, güncel literatürde **fiziksel (tangible)** ve **fiziksel olmayan (intangible)** öğelerin bütünlüğü olarak tanımlanır. Bu ikilik, 1972 tarihli **Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi** ile birlikte kurumsallaşmış; 2003 tarihli **Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi** ile de kavramsal derinlik kazanmıştır. Mirasın korunması artık yalnızca “taş ve toprak”ın değil, **insan deneyimi ve toplumsal anlamların** da sürekliliğini gözetten bir disiplin hâline gelmiştir.

1. Somut (Tangible) Değerler

Somut değerler, **maddi varlıklar ve fiziksel nitelikler** üzerinden tanımlanır:

- **Mimari ve Sanatsal Değer:** Tarihî yapılar, anıtlar, kentsel dokular, el sanatları ve bezeme unsurları. Bu değer, Venedik Tüzüğü’nde vurgulandığı gibi, yapının malzemesi, strüktürü ve özgün biçimiyle ilişkilidir.
- **Belgesel/Tarihî Değer:** Kent planları, yazıtlar, arşiv belgeleri ve arkeolojik buluntuların “kanıt” niteliği. Alois Riegl’in “tarihî değer” ve “yaş değer” kavramları bu kategoriye karşılık gelir.
- **Teknik/İşlevsel Değer:** Yapım teknikleri, inşaat malzemeleri ve zanaatkârlık bilgisi; yapıların hâlen kullanılabilir oluşu.
- **Peyzaj ve Doğal Bağlam Değeri:** Doğal topoğrafya, silüet, manzara koridorları, bitki örtüsü gibi kentsel peyzaj bileşenleri; 2011 HUL Tavsiyesi bu unsurları mirasın ayrılmaz parçası kabul eder.

Bu değerler, malzeme özgünlüğü, form bütünlüğü ve belgeleme gibi ölçütlerle incelenir; **koruma-onarım** uygulamalarının temel teknik gerekçesini oluşturur.

2. Soyut (Intangible) Değerler

Soyut değerler, **insan topluluklarının attığı anlam ve pratiklerden** beslenir:

- **Toplumsal ve Ritüel Değer:** Dini törenler, festivaller, gündelik yaşam pratikleri, geleneksel zanaatlar. 2003 UNESCO Sözleşmesi bu unsurları “yaşayan miras” olarak tanımlar.
- **Kimlik ve Bellek Değeri:** Mekânların kolektif hafıza, aidiyet ve kimlik inşasına katkısı. David Lowenthal’ın “geçmişin bugünde kurulması” görüşü bu boyutu teorik olarak destekler.
- **Anlamsal / “Ruh” Değeri:** Québec Bildirgesi’nin “spirit of place” kavramıyla vurguladığı, mekânın duysal ve duygusal etkisi; yerle kurulan bağ, ses, koku ve atmosfer gibi deneyimsel nitelikler.
- **Sosyal Kullanım ve Ekonomik Değer:** Toplulukların mekânı paylaşımı, sosyal etkileşimleri ve yerel ekonomiye katkısı; Faro Sözleşmesi’nin “miras hakkı” ve katılım vurgusuyla örtüşür.

Bu değerler, **topluluk katılımı, sözlü tarih, etnografik gözlem ve paydaş analizi** gibi yöntemlerle belgelenir; tekil objelerden çok **anlam, işlev ve yaşantı sürekliliğine** odaklanır.

3. Birlikte Koruma Yaklaşımı

Güncel koruma anlayışı, somut ve soyut değerlerin **ayrılmaz bütünlüğü** ilkesine dayanır. UNESCO’nun Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) Tavsiyesi, fiziksel mirasın (yapılar, sokaklar, peyzaj) korunmasını, somut olmayan değerlerin (gelenekler, kullanım biçimleri, toplumsal hafıza) sürdürülmesiyle eşdeğer görür. Bu nedenle etkili bir miras yönetimi:

- **Malzeme ve kullanım özgünlüğünü** birlikte gözetir,
- Toplulukların **katılımını ve anlatı çeşitliliğini** esas alır,
- Planlama ve turizm stratejilerinde **kültürel haklar ve yaşayan gelenekleri** korumaya yönelik önlemler geliştirir.

Somit ve soyut değerlerin eş zamanlı korunması, kültürel mirasın yalnızca “geçmişin maddi kalıntısı” değil, aynı zamanda **toplumların kimlik, bellek ve yaşam pratiklerinin dinamik bir bileşeni** olduğunu ortaya koyar. Bu bakış, güncel koruma politikalarının teknik onarımın ötesine geçerek, **anlam üretimini ve toplumsal sürdürülebilirliği** merkezine almasını gerekli kılar.

SOMUT KÜLTÜREL MİRASLAR	
Taşınmaz Kültürel Miras	Anıtlar Arkeolojik Sit Alanları Tarihi merkezler Tarihi Binalar Doğal ve Kültürel Manzaralar Köprüler Türbe ve Mezarlar Mimari Yapılar Doğal Oluşumlar Yel ve Su Değirmenleri Tarihi Bahçe ve Parklar vb.
Taşınır Kültürel Miras	Sikke ve Paralar Resimler El Sanatları Takı ve Süs Eşyaları El Yazmalı Eserler Arşivler Heykeller Müzik Aletleri Günlük Kullanılan Eşyalar vb.

Şekil 2.3. Somut Kültürel Miraslar

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS				
Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar	Gösteri Sanatları	Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler	Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar	El Sanatları
Ninni -Mani -Türkü -Ağıt -Bilmece -Fıkra -Efsane -Memorat -Masal -Halk Hikâyesi -Atasözleri -Deyimler -Şiirler -İslık Dili	-Âşıklık -Zakirlik -Semah -Karagöz -Bebek Kuklası -Köy Seyirlik oyunları -Zeybek -Alevi Bektaşî Ritüeli: -Oyun havaları	-Doğum -Sünnet -Düğün gelenekleri -Asker uğurlama -Ölümde yapılan uygulamalar -İmeceler -Çocuk oyunları -Yayla Şenlikleri -Nevruz -Mesir Macunu Festivali	Halk hekimliği Ocak ve tedavi yöntemleri -Diğer halk inançları -Türbeler- Efsaneler -Halk mutfağı -Halk baytarlığı	-Ağaç İşlemciliği -Bez dokumacılığı -Demircilik -Bakırcılık -Giyim-Kuşam süsleme -Dokumalar -Geleneksel Alet ve Eşyalar -Hat, Çini ve Ebru Sanatı -Çömlekçilik -İpek Böcekçiliği

Şekil 2.4. Somut Olmayan Kültürel Miraslar

Bu tanımlamalar ve kategoriler, kültürel mirasın daha geniş bir çerçevede korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla uluslararası düzeyde benimsenmiş önemli bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın korunması, yalnızca fiziksel yapıların değil, aynı zamanda toplumların kültürel

kimliklerini oluşturan değerlerin, inançların ve geleneklerin de korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Yapılan bu çalışmada, Antalya Kaleiçi için somut kültürel miraslardan taşınmaz kültürel değerler ele alınmıştır. Bu değerler, bölgenin tarihi dokusunu, mimari yapısını ve kültürel mirasını yansıtan önemli unsurlar olarak, koruma ve sürdürülebilir kullanım ilkeleri doğrultusunda incelenmiştir.

2.5.5. Kentsel Gelişim ve Değişim

Kimlikler, tarihsel süreç içerisinde durağan ve sabit yapılar olmaktan çok, sürekli dönüşen ve yeniden üretilen yapılardır. Hall (1998)'un de ifade ettiği üzere, tarihsel olan her unsur gibi kimlikler de zamana karşı dirençli sabitlikler değil, dönüşüme açık yapılardır; dolayısıyla sonsuza dek geçmişe sabitlenmiş bir biçimde varlıklarını sürdüremezler. Bu bağlamda, her yeni toplumsal, mekânsal ya da kültürel müdahale, kimliğin ya yeniden üretimine ya da anlam kaymasına neden olmaktadır. Bu durum, kimliğin sabit bir gerçeklik değil; tarihsel ve kültürel bağlamda şekillenen, değişken bir yapı olduğunu göstermektedir. Bayart (1999)'ın da belirttiği gibi, kimlikler doğuştan gelen doğal ve değişmez birer gerçeklik değil; kültürel ve tarihsel süreçlerin bir ürünü, inşa edilmiş yapılardır. Bu nedenle, kent kimliğinin de zamanla dönüşeceği, bazı unsurlarının silikleşeceği ya da yeniden yorumlanacağı unutulmamalıdır (Sönmez 2007).

2.5.5.1. Kültürel Değişim ve Kentlerimizin Kimlikleri Üzerindeki Etkileri

Ülkemiz, yaklaşık son iki yüzyıldır toplumsal ve son yüzyıldır mekânsal olarak önemli bir değişim sürecinden geçmektedir. Osmanlı döneminde başlayan batılılaşma süreci, Cumhuriyet dönemiyle birlikte çağdaşlaşma adı altında içerik değiştirmiş ve bu süreç kentlerimizi de mekânsal olarak dönüştürmüştür.

Günümüzde küreselleşme olgusu, özellikle gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkeleri üzerinde güçlü bir etki oluşturmaktadır. Bu süreç, söz konusu toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının, büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin ekonomik çıkarları doğrultusunda biçimlenmesine neden olmaktadır. Küreselleşmenin artan etkisi, yalnızca ekonomik sistemleri değil, aynı zamanda yaşam alanlarımızı, mimari anlayışımızı ve bununla birlikte kentlerin özgün kimliklerini de derinden etkilemekte; yerel değerlerin giderek homojenleşen küresel formlar karşısında zayıflamasına yol açmaktadır.

Özellikle 1945 sonrasında gelişen kentsel mekân dokularının benzerlik göstermesi, tek bir kültürün egemenliğini getirmektedir. Modernist ve hatta post-modernist yaklaşımlarla oluşturulan kentsel mekânlara karşın, 1970'lerde kentsel kimlik kavramıyla birlikte "yerellik, gelenekselcilik ve korumacılık" önem kazanmıştır.

Ülkemizde kentlerimizin kimlik altyapısını oluşturan unsurlar arasında, Anadolu'nun 5 bin yıllık sivil yaşamından kaynaklanan çeşitlilik ve zengin kültürlerin etkileşimiyle şekillenen özellikle Osmanlı dönemi üzerinde durulabilir. Tarih boyunca kentsel mekân oluşumunda, toplumun kısıtlı imkânlarına yaratıcı ve akılcı çözümler

sunan ancak teknoloji ve yaşam biçimleri açısından dönüşümleri yavaş ilerleyen uygulamalar görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi devrimini yaşamamış olması ve Türk toplumunun kültürel aydınlanmayı tam olarak gerçekleştirememesi, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olmuştur. Bu dönemden sonra Atatürk'ün topluma benimsettiği çağdaş kimlik anlayışı, toplum tarafından bir yaşam biçimi olarak kabul edilmiştir.

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, kentlere ve kentsel değerlere yönelik yoğun ve plansız müdahalelerle birlikte, ulusal kimlik arayışının zayıfladığı bir süreç başlamıştır. Bu dönemde kentsel alanlar, ekonomik çıkarlar doğrultusunda hızlı bir şekilde dönüştürülmüş; kent ve ona ait unsurların kültürel bütünlüğü büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Söz konusu olumsuz eğilim, günümüzde de çeşitli biçimlerde etkisini sürdürmektedir.

Göç eden kişilerin yaşadıkları çevrelerde ortak kullanım alanlarını amacı dışında kullanmaları, bir sorun oluşturmaktadır. Ayrıca, kent kimliğinde ve değerlerin yok edilmesinde en etkili yöntemlerden biri, kentsel yenileme olgusundaki yapılaşma biçimini değiştirerek getirim ekonomisine dönüştürmektir.

Kent yapısında var olan sosyal tabakaların kentlerin mekânsal yapılarını nasıl değiştirdiği ortaya çıkmaktadır. Kentlerdeki sosyal yapıdaki değişimler, farklı sosyal grupların merkezden dışa doğru yerleşmesi yerine, ekonomik farklılaşma ile her sosyal grubun iç içe geçmesine neden olmaktadır. Bu durum, kent kültürünün ve kimliğinin farklılaşmasına ve değişmesine yol açmaktadır.

Geçmişten günümüze kentlerin üretmiş olduğu kültürel değerlerin, hem geleneksel hem de modern bağlamda değerlendirilmesi sürecinde son derece özenli ve duyarlı bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Bu süreçte yapılan müdahaleler, kültürel mirasın korunması kadar, çağdaş yaşamın ihtiyaçlarına da yanıt verecek şekilde dengeli olmalıdır. Örneğin, Eskişehir'de yer alan Porsuk Çayı, 1300'li yıllardan itibaren çevresindeki yerleşim dokusuyla bütünleşmiş önemli bir doğal ve kültürel peyzaj ögesidir. Ancak 2000'li yıllarda gerçekleştirilen modernleşme çalışmaları kapsamında çay, doğal yapısından ve yeşil dokusundan uzaklaştırılarak daha çok motorize ulaşımı ve turistik kullanımı önceleyen bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu durum, kentsel hafızada yer eden bir unsurun biçimsel olarak korunmuş olsa da, işlevsel ve anlam boyutunda dönüşüme uğrayarak farklı bir kamusal kullanıma sunulmasına neden olmuştur.

Ülkemizde, geleneksel dokuyu göz ardı ederek modernite arayışına girilirken, kültürel değerlerin korunarak yerel kimliklerin öne çıkarıldığı yerlerde, Venedik ve Paris gibi örneklerde olduğu gibi küreselleşen dünyada kendine yer bulmaktadır.

Kentlerin işlevsel nitelikleri ve gelişim süreçleri, büyük ölçüde ekonomik dinamikler ile bu süreçleri yönlendiren güçlü aktörlerin etkisi doğrultusunda biçimlenmekte ve bu doğrultuda evrim geçirmektedir. Bu durum, kentsel imgelerin dönüşümünü tetikleyerek, kentin simgesel yapılarında ve silüetinde belirgin değişimlere yol açmaktadır. Örneğin, uzun yıllar boyunca Bursa kentinin simgesi olarak kabul edilen Ulu Cami silüeti, tarihsel kimliği temsil eden güçlü bir imge oluştururken; günümüzde

Fomara Meydanı'nda yükselen ofis yapıları, ekonomik gücün kent mekânı üzerindeki belirleyici etkisini simgeleyen yeni bir kentsel görünüm sunmaktadır. Bu değişim, ekonomik etkenlerin kent kimliği üzerindeki dönüştürücü gücünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

Türk Sokağı gibi geleneksel dokuların günümüzde etkileşim ve değişim sürecinde sıradan bir caddeye dönüşmesi, kent kimliğinin fiziki, sosyo-ekonomik ve demografik yapıya bağlı olarak değişmesine neden olmaktadır. Sokaklar, modernleşmeye teknolojiyi bütünleşmiş ederek gelişirken, insanlar arasında yabancılaşmaya da neden olmaktadır (Ulu ve Karakoç 2004).

2.5.5.2. Kentlerin İşletme Mantığıyla Yönetilmesi ve Kültürel Varlıkların Korunması

Son 20 yıl içinde kentler, adeta birbirleriyle rekabet eden işletmeler gibi örgütlenmekte ve işlevleri giderek verimlilik ve kar odaklı bir yapıya dönüşmektedir. Ancak kentlerin bu şekilde, bir işletme mantığıyla algılanıp planlanması; kentsel kimliklerin, kent imgelerinin hızla tahrip olmasına, anlam kaybına uğramasına ya da tamamen içeriksizleşmesine yol açmaktadır.

Türk kentlerinde, sokakların bulvarlara dönüşmesi, tarihi dokuların yıkılarak kültürle uyumsuz Rönesans tarzı meydanlar oluşturulması ve kent mobilyalarının yerel kimliğe yabancılaşması gibi değişim örnekleri sıkça görülmektedir. Ayrıca, geleneksel dokuda yer alan Arnavut kaldırımı gibi doğal taş döşemelerin yerini yapay kesme taşlara ya da baskı beton ve asfalt uygulamalarına bırakması, sokakların özgün kimliğini kaybetmesine ve kent dokusunun tekdüze bir görünüme dönüşmesine yol açmaktadır.

Kentlerde geçmişle bağlantılı olan kullanım değerlerinin göz ardı edilerek, değişim değerlerinin ticari bir ürün olarak öne çıkması dikkat çekmektedir. Kentin ve kentlinin ürettiği geçmişle ilgili kent dokularının getirim amaçlı kullanılması, kent içinde tecrit edilmiş mekânların oluşmasına ve değerlerin sadece maddi ölçütlere dayandırılmasına neden olmaktadır.

Kentlerin kimlikleri ve değerlerinin zayıflamasıyla birlikte, bireylerin kişisel değerlerinin öne çıkması ve önem kazanması bir diğer sorunu oluşturmaktadır. Kent içindeki kişisel değerlere (işyerleri, konutlar, araçlar) artan özen ve harcamaların yanı sıra, kentsel değerlerin sömürülmesi sonucu kent mekânlarının kimliksizleşmesi ve çökmeye doğru ilerlemesi dikkat çekicidir.

Ülkemizde son yıllarda etkisini giderek artıran hızlı kültürel ve mekânsal değişim süreci, kent mekânının en temel bileşenlerinden biri olan sokaklar ve bu sokakların oluşturduğu kent imgeleri üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Bu dönüşüm, sokakların taşıdığı değerlerin ve kent hafızasındaki imgelerinin hızlı bir biçimde değişmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, eski ve yeni mekânlar arasındaki ilişkilerin derinlemesine incelenmesi; sokakların, ulaşım ağlarının ve toplumsal ilişkilerin kent yaşamındaki işlevlerinin yeniden değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Söz konusu değerlendirme, yalnızca geçmişin izlerini korumak açısından değil, aynı zamanda sürdürülebilir, yaşanabilir ve kimlikli bir kentsel çevre oluşturabilmek adına da gereklidir.

Kültürel yaşamla birlikte kentlere "yeni kimlikler ve imgeler" kazandırmaya yönelik uygulamaların, moda ya da taklitçiliğe dayanmayan; akılcı, rasyonel ve yerel değerlerle uyumlu çözümlerle desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda, ulusal düzeyde kentlerin tarihi, kültürel ve doğal yapısını koruma ve iyileştirme yönünde artan çabalar ise bu doğrultuda umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmektedir (Ulu ve Karakoç 2004).

2.5.6. Kent Kimliği ve Sürekli Değişim

Kentlerin kimlikleri, zamanla toplumda yaşanan değişim ve dönüşümlerle şekillenir. Kent, sadece kendine özgü bir kimlik taşımaz; aynı zamanda toplumun kimliğini de yansıtır. Toplumla kent arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Ancak benzer sosyo-kültürel ve ekonomik süreçler, kentlerin özgünlüğünü zayıflatabilir. Bu da farklı toplumların giderek birbirine benzeyen yapılar geliştirmesine ve kent kimliklerinin giderek silikleşmesine neden olur.

Kentlerin varoluşu ve değişimi, içinde bulundukları sürecin bir yansımasıdır. Bu süreç; üretim, tüketim ve yaşamı düzenleyen kararlarla birlikte kentsel mekâna yansır. Kentler, zaman, coğrafya ve kentte yaşayan bireylerin etkisiyle sürekli değişen yapılardır. Her kent, kendine özgü etkileşimler ve oluşum süreçleriyle geliştiği için farklı özellikler sergiler. Bu farklılıklar, kentlerin kültürel ve sosyal yapılarıyla birlikte "kent kimliği" kavramı çerçevesinde tanımlanır (İlgar 2008).

2.5.6.1. Kent Kimliksizliği ve Kimlik Sorunu

Her kenti diğerlerinden ayıran şey, kendine özgü yeri ve özellikleridir. Kentte yaşayan insanların kültürü, inançları, davranışları ile binalar, sokaklar ve çevredeki her şey bir anlam taşır. Bu anlam, kentin ruhunu yansıtır. Eğer bir kentte bu ruh yoksa o kentin kimliğini kaybettiği söylenebilir.

Kültür ve coğrafyanın yanı sıra, kent kimliğini etkileyen başka faktörler de bulunmaktadır. Örneğin, Antik Yunan Uygarlığı, Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlık gibi güçlü kültürel ve dinsel yapılar, farklı coğrafyalarda benzer davranış biçimlerinin ve mekânsal düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, söz konusu uygarlıkların ya da inanç sistemlerinin belirli özelliklerinin çeşitli toplumlar tarafından benimsenmesiyle, farklı yerlerde benzer ve zaman zaman homojen kent kimliklerinin oluşmasına yol açmaktadır. Bu tür yayılımlar, yerel farklılıkların üzerini örterek evrensel veya tek tip bir kent kültürünün gelişmesini de beraberinde getirmiştir (Relp 1976).

Kentlerde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri kimliksizliktir. Pek çok kent, tarihsel ve kültürel birikiminden kaynaklanan özgün kimliğini ya kaybetmekte ya da çağın dinamiklerine uygun yeni kimlikler üretememektedir. Bu durum, kentlerde belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve söz konusu kimlik sorunu, kentin ekonomik, fiziksel ve kültürel tüm boyutlarında kendini hissettirmektedir. Sonuç olarak, kentte yaşayan bireylerde bir yabancılaşma duygusu gelişmekte; bireyin kente kattığı anlam ile kentten aldığı anlam arasındaki bağ zayıflamakta ve bu durum, kentle olan aidiyet hissini ciddi biçimde sarsmaktadır (Can 1999; İlgar 2008).

2.5.6.2. Sürdürülebilir Kentsel Kimlik

Kentler, ilk oluşumlarından itibaren, geçmiş uygarlıklardan devraldıkları tarihsel miras, içine dâhil oldukları kültürel birikim ve şekillendikleri coğrafi koşullar doğrultusunda biçimlenir. Bu bağlamda kentler, hem somut fiziksel çevrelerine hem de toplumsal yaşam biçimlerine ve insan ilişkilerine ev sahipliği yaparken; aynı zamanda bu çok yönlü etkileşimler sonucunda kendi kent kimliğini, kentsel profilini ve özgün imgesini oluşturan karakteristik nitelikleri meydana getirirler (İlgar 2008).

Kentler; belirli bir nüfus yoğunluğuna ulaşmış, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmişlik düzeyi belirginleşmiş, çeşitliliği bünyesinde barındıran ve teknik, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel süreçleri içeren karmaşık yerleşim alanlarıdır. Bu yerleşimlerin kimliğini belirleyen temel unsurlar ise iki ana bileşen altında toplanmaktadır: Doğal çevre ile insan yapımı unsurları kapsayan "**Çevre Bileşeni**" ve kentte yaşayan nüfus, kentleşme süreci, mimari dokular, kültürel faaliyetler ve toplumsal etkileşimler sonucunda oluşan "**Beşeri ve Kültürel Çevre Bileşeni**". Kent kimliği, bu iki bileşenin karşılıklı etkileşimiyle şekillenmekte ve zaman içerisinde dönüşerek evrim geçirmektedir (Karadağ ve Koçman 2007).

Bu bağlamda, kentlere kimliğini veren öğeler şunlarla özetlenebilir:

- İyi tasarlanmış bir mekân,
- Doğa ile uyum içinde şekillenmiş bir çevre,
- Korunmuş kültürel ve tarihî miras unsurlarıyla birlikte, kimlikli ve yaşanabilir bir kent dokusu oluşturur.

Her kentin kimliği, içinde bulunduğu kültürel yapı ve coğrafi bölgenin özelliklerine bağlı olarak farklı değerlerin öne çıkmasıyla özgün biçimlerde şekillenmektedir. Bir kentin coğrafi konumuna bağlı olarak sahip olduğu iklimsel ve fiziksel özellikler ya da tarihsel geçmişinin baskın olması, o kente ait kimlik unsurlarını doğrudan etkileyen temel faktörlerdendir. Bu kimliğin biçimlenmesinde yalnızca fiziksel öğeler değil; sosyal, kültürel ve ekonomik dinamikler de belirleyici rol oynamaktadır. Kent kimliği, durağan değil, sürekli gelişen ve dönüşen bir yapı olduğundan; tarihsel süreçte kentte ortaya çıkan her yeni sosyal oluşumun, kaçınılmaz olarak kentin fiziksel dokusuna yansıdığı görülmektedir (Nalkaya 2006; Demet 2018).

2.5.7. Kudüs ve Sirmione Örnekleri Üzerinden Tarihî Kent Merkezlerinin Koruma ve Morfolojik Dönüşümü

Dünya ölçeğinde pek çok tarihî kent merkezi, çok katmanlı geçmişleri ve yoğun turizm baskısı nedeniyle morfolojik sürekliliğin korunması konusunda benzer zorluklar yaşamaktadır. Bu bağlamda Kudüs'ün Eski Şehir bölgesi ile İtalya'nın Garda Gölü kıyısındaki Sirmione yerleşimi, Antalya Kaleiçi için önemli karşılaştırma imkânları sunar.

Kudüs'ün Eski Şehri, dinsel ve kültürel katmanların iç içe geçtiği benzersiz bir kentsel dokuya sahiptir. Osmanlı döneminden miras alınan sur sistemi, farklı dinî mahalleler ve çoklu yönetim süreçleri, kentin morfolojisini belirleyen temel öğeler

olmuştur. Araştırmalar, bu çok katmanlı yapının korunmasında yalnızca fiziksel mirasın değil, farklı toplulukların hafıza ve kimlik taleplerinin de belirleyici olduğunu göstermektedir. Koruma planları çoğu zaman farklı politik ve dinî grupların çıkarları arasında denge kurmak zorunda kalmakta; bu durum, plan kararlarının tutarlılığını ve uygulamadaki etkinliğini sınırlamaktadır. Yerel halkın planlama süreçlerine katılımı çoğu kez yetersiz kalmış, bu da resmî belgeler ile sahadaki uygulamalar arasında önemli boşluklar doğurmuştur. Kudüs örneği, tarihsel katmanların görünürlüğüne sürdürme çabası ile güncel toplumsal ve politik dinamiklerin yarattığı baskıların nasıl iç içe geçebildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sirmione ise Akdeniz coğrafyasında turizm baskısının morfoloji üzerindeki etkisini gözlemlemek açısından dikkat çekicidir. Dar yarımada üzerinde konumlanmış bu Ortaçağ yerleşimi, göl manzarasına hâkim surları, dar sokak örgüsü ve tek giriş aksıyla yoğun ziyaretçi akınının baskısını her gün hissetmektedir. Çalışmalar, turizmin artmasıyla birlikte konut işlevlerinin giderek azaldığını, ticari kullanımların cephe ve iç mekânlarda dönüşüm yarattığını ve sokak mobilyası ile tabela yoğunluğunun özgün dokuya zarar verdiğini ortaya koymaktadır. İtalyan koruma politikaları, bu baskıları dengelemek amacıyla yaya dolaşımını düzenleyen, manzara koridorlarını korumaya yönelik ve kıyı peyzajını bütüncül ele alan stratejiler geliştirmiştir. Buna rağmen ekonomik ve turistik taleplerin yarattığı işlevsel dönüşüm, tarihî merkezde gözle görülür morfolojik değişimlere yol açmaya devam etmektedir.

Şekil 2.5. Kudüs surlarının manzarası ve Sirmione göl kıyısından tarihi merkezi

2.5.7.1. Kaleiçi ile Karşılaştırmalı Değerlendirme

Kudüs ve Sirmione örnekleri, Kaleiçi'nin tarihsel ve mekânsal sorunlarını anlamada değerli karşılaştırma alanları sunar. Kaleiçi de tıpkı Kudüs gibi çok katmanlı bir geçmişe ve farklı dönemlerin izlerini taşıyan bir morfolojiye sahiptir. Burada da surlar, kapılar ve anıtsal yapılar hem kentsel hafızanın hem de güncel plan kararlarının odak noktasıdır. Kudüs'te olduğu gibi, koruma planlarının halk katılımı ve uygulama tutarlılığı konularında zaman zaman yetersizlik göstermesi, Kaleiçi'nin planlama sürecindeki benzer risklere işaret eder.

Sirmione ile Kaleiçi arasındaki benzerlikler ise özellikle turizm baskısı ve işlevsel dönüşümde belirgindir. Her iki merkez de dar sokak dokusuna sahiptir ve yaz aylarında yoğun ziyaretçi akınına uğrar. Sirmione'de görülen konut alanlarının ticarete dönüşmesi,

cephelerdeki estetik bozulma ve tabela kirliliği, Kaleiçi'nde de gözlenebilecek tehlikelere işaret eder. Sirmione'nin ziyaretçi yönetimi ve peyzaj koruma stratejileri, Kaleiçi'nin Karaalioğlu Parkı ve Hıdırlık Kulesi çevresinde uygulanabilecek örnek yaklaşımlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, Kudüs'ün çok katmanlı kimliği ve planlama-karar süreçlerindeki toplumsal gerilimler ile Sirmione'nin turizm kaynaklı mekânsal baskıları, Kaleiçi için iki farklı ama tamamlayıcı ders niteliğindedir: birincisi tarihsel ve kültürel katmanların korunmasında katılımcı ve dengeli bir yönetimin gerekliliğini, ikincisi ise turizm baskısını morfolojik süreklilik gözetilerek yönetmenin önemini vurgular. Bu karşılaştırmalar, Kaleiçi'nin geleceğe yönelik koruma ve planlama stratejilerinin geliştirilmesinde yol gösterici bir perspektif sunmaktadır.

2.6. Morfolojik Literatürü

Kentsel morfoloji, kentin fiziksel biçimini ve bu biçimin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümü anlamaya yönelik bir analiz alanı olarak tanımlanır. Disiplin, kentsel formu (urban form) oluşturan bileşenleri — **parşel, ada, yapı ve sokak ağı** — tarihsel süreklilik içerisinde inceleyerek, mekânsal değişimin yönünü ve nedenlerini ortaya koyar (Conzen, 1960; Whitehand, 1981). Bu bağlamda morfolojik yaklaşım, yalnızca biçimsel bir çözümleme değil, aynı zamanda **planlama kararlarının fiziksel çevre üzerindeki etkilerini** değerlendirmeyi amaçlayan analitik bir çerçevedir (Moudon, 1997).

Literatürde morfolojik çözümlemeye ilişkin iki ana yaklaşım öne çıkmaktadır. İlki, **Conzenyen (İngiliz) okul**, kentsel formu üç temel düzeyde inceler: sokak düzeni, parşel dokusu ve yapı biçimleri. Bu model, “plan unit” (plan birimi) kavramı üzerinden kentsel dokunun tarihsel sürekliliğini analiz eder (Conzen, 1960; Whitehand, 2001). İkincisi, **İtalyan tipomorfoloji okulu**, yapı tipolojilerinin (building types) zaman içinde geçirdiği dönüşümleri esas alır. Muratori (1959), Caniggia & Maffei (2001) ve Cataldi (1998) tarafından geliştirilen bu yaklaşım, **biçim-tip-süreç** ilişkisi üzerinden kentsel dokunun genetik okumasını yapar. Böylece, kent dokusu yalnızca geometrik bir sistem olarak değil, toplumsal ve kültürel üretimin fiziksel karşılığı olarak değerlendirilir (Maffei, 2014).

1990'lardan itibaren, morfolojik araştırmalar kentsel biçimi ölçülebilir göstergelerle ilişkilendirmiştir. **Figür-zemin (figure-ground) analizleri, doluluk-boşluk oranları, cephe sürekliliği, erişilebilirlik (permeability) ve bağlantısallık (connectivity)** ölçütleri, morfolojik çözümlemeye nicel bir boyut kazandırmıştır (Marshall & Çalışkan, 2011; Oliveira, 2016). Bu göstergeler, tarihsel kent çekirdeklerinde plan kararlarının dolaşım, işlevsel dönüşüm ve kimlik sürekliliği üzerindeki etkilerini analiz etmede önemli araçlardır (Whitehand & Gu, 2007).

Morfolojik yaklaşımın **koruma planlaması** ve **kent kimliği** bağlamındaki önemi, fiziksel çevrenin kimlik taşıyıcı öğelerini (örneğin sokak örgüsü, yapı ölçeği, cephe ritmi, açık alan kullanımı) tanımlama yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, morfolojik çözümleme yalnızca tarihsel doku analizi değil, aynı zamanda **kentsel kimliğin biçimsel temellerini** görünür kılan bir yöntemdir (Larkham, 2005; Moudon, 1997).

Kaleiçi örneğinde, bu literatür çerçevesi;

- Tarihsel haritalar üzerinden **zamansal katmanlaşmanın** (Hellenistik, Roma, Orta–Geç Bizans Dönemi, Osmanlı, Cumhuriyet),
- **Plan kararlarının** doku üzerindeki biçimlendirici etkilerinin,
- **Kimlik öğelerinin** (sokak örgüsü, ölçek, tipoloji, topografya) süreklilik–değişim ilişkisiyle birlikte değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Dolayısıyla tezde benimsenen morfolojik yaklaşım, Conzenyen tarihsel çözümleme ile tipomorfolojik okumanın birlikte yorumlandığı **bütüncül bir analiz modeli** olarak ele alınmıştır. Bu model, **Kaleiçi'nin tarihsel sürekliliği, planlama kararlarının etkisi ve kentsel kimliğin fiziksel temelleri** arasındaki ilişkiyi sistematik biçimde ortaya koymaktadır.

Kaynak taraması kapsamında ulaşılan çalışmalar, Kaleiçi'nin tarihi, kültürel ve mekânsal dönüşümüne dair çok boyutlu bir perspektif sunmuş; bu araştırmalar, hem kuramsal temellerin oluşturulmasında hem de alan analizlerinin değerlendirilmesinde önemli bir zemin hazırlamıştır. Elde edilen bilgiler, tezin özgün katkı sunacağı noktaların belirlenmesini sağlamış. Bu yönüyle, kaynak taraması bölümü, çalışmanın teorik arka planını derinleştirmiş ve Kaleiçi'nin kent kimliği içindeki yerine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme süreci için temel oluşturmuştur.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Araştırma Materyali ve Metot

Çalışma kapsamında yapılan ilk şey literatür taramasıyla ele alınan konu ile ilgili kavramsal bir araştırma çalışması yapılmıştır. Yapılan irdilemede ele alınan belli başlı kavramlar vardı. Bu kavramlar; kentsel kimlik, kent kimliği bileşenleri, kentsel koruma ve kültürel değerler. Bu ele alınan kavramlar üzerinden alt başlıklar oluşturularak literatür taraması yapılmıştır.

“Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında “kentsel kimlik” anahtar sözcüğü kullanılarak, başlıkları altında veya kavramları dâhilinde geçen tüm yüksek lisans ve doktora tezleri taranmıştır. Bu inceleme sonucunda, 1993–2019 yılları arasında hazırlanmış toplam 9 tez tespit edilmiştir. Çalışmaların anabilim dalları farklılık göstermekte olup, yalnızca Şehircilik ve Bölge Planlama anabilim dalı altında 2 tez yer almaktadır. Diğer tezler mimarlık, peyzaj mimarlığı, sosyoloji gibi farklı disiplinlerde gerçekleştirilmiştir. Bu bulgu, “kentsel kimlik” kavramının disiplinler arası bir konu olduğunu, ancak doğrudan şehircilik ve bölge planlama literatüründe görece sınırlı sayıda teze temsil edildiğini göstermektedir.

“ Tarihi Dokudaki Kimlik Oluşumunun Ve Değişiminin Morfolojik Analizi: Antalya Kaleiçi ” isimli çalışmanın temel araştırma materyalini; Kaleiçi’nden oluşmaktadır. Araştırmada kentsel kimlik adı altında incelenecek olan alanların temel kriterleri; Antalya tarihinin ilk yerleşim alanlarının olması ve mevcut kentsel kimliğinin oluşumunda en çok etkilendiği alanlar ve halen daha kimlik üzerinde büyük bir rol oynuyor olmalarından dolayı bu iç alan seçilmiştir.

Araştırma kapsamında yararlanılan diğer materyaller aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Farklı üniversitelerde hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri,
- Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarından temin edilen, araştırma konusuyla ilişkili raporlar, kitaplar ve bilimsel çalışmalar,
- Araştırma alanına dair internet üzerinden elde edilen literatür bilgileri, planlar, fotoğraflar ve uydu görüntüleri,
- Çalışma sahasında yapılan gözlemler,
- Antalya Büyükşehir Belediyesi birimi tarafından sağlanan raporlar ve haritalar,
- Antalya Etnografya Müzesi kütüphanesinde incelenen kaynak kitaplar.

Çalışmanın ana materyalini, Antalya Kaleiçi seçilmiş özgül araştırma alanından oluşturmaktadır. Bu alan, araştırmanın saha temelli incelemelerine zemin teşkil etmektedir. Kentin tarihsel gelişim süreci boyunca yerleşim alanı olarak süreklilik göstermesi; sosyal, ekonomik, kültürel ve ticari faaliyetlerin yoğunlukla bu bölgede toplanması dikkate alınarak çalışma alanı olarak Kaleiçi seçilmiştir. Ayrıca, araştırma alanı olarak belirlenen bu bölge, 1920’li yıllardan itibaren çeşitli kent planlama

çalışmalarına konu olmuş ve bu planlamaların etkisi günümüzde dahi hissedilebilecek düzeyde devam etmektedir. Araştırma alanı olarak belirlenen bu alan Antalya kent merkezi olan Kaleiçi'nin tarihsel olarak incelendiğinde Antalya'nın ilk yerleşim yeri olduğu için bütün kent için ortak noktası niteliğindedir. 1960-1970 yıllarda kentleşme hareketlerinin mekânsal etkileri görülmeye başlanmış ve 1960- 1965 yılları arasında Kaleiçi çarşı oluşmuştur. Kent, kurulduğu zamandan beri önemli bir liman kenti olmuştur. Bu özelliğiyle de yoğun ticari faaliyetlere sahne olmuştur. Ancak yoğun ticari faaliyetlerle kent her dönem farklı toplulukların yaşadığı bir yer olmuştur. Bu da kentte hem toplumsal açıdan hem de mimari açıdan kültürel bir çeşitliliğin olmasını sağlamıştır.

Araştırma bölgesi sınırları içerisinde yer alan Kaleiçi, tarihsel önemi, oluşum süreci, kullanım biçimleri ve mekânsal yoğunlukları dikkate alınarak incelenmiştir. Antalya'nın en eski kent yerleşimi olan Kaleiçi, geçmişten günümüze geçirdiği dönüşümler ile sahip olduğu fiziksel ve kültürel özellikler sayesinde kent yaşamının farklı ihtiyaçlarına yanıt verebilen bir kamusal dış mekân niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, Kaleiçi, kent kimliğini çok yönlü olarak etkileyen bir alan olması nedeniyle tez çalışması kapsamında detaylı biçimde ele alınmıştır.

3.1.1. Morfolojik Yaklaşım

Bu çalışmada kullanılan **morfolojik yaklaşım**, Kaleiçi'nin tarihsel süreçteki mekânsal biçimlenişini ve planlama kararlarının bu biçimleniş üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlayan bir yöntemsel çerçeve sunmaktadır. Morfoloji temelli analiz, kentsel dokunun zaman içindeki dönüşümünü anlamak üzere, Kaleiçi'nin parsel, sokak ve yapı ölçeklerinde gerçekleşen değişimleri tarihsel süreklilik bağlamında ele almaktadır.

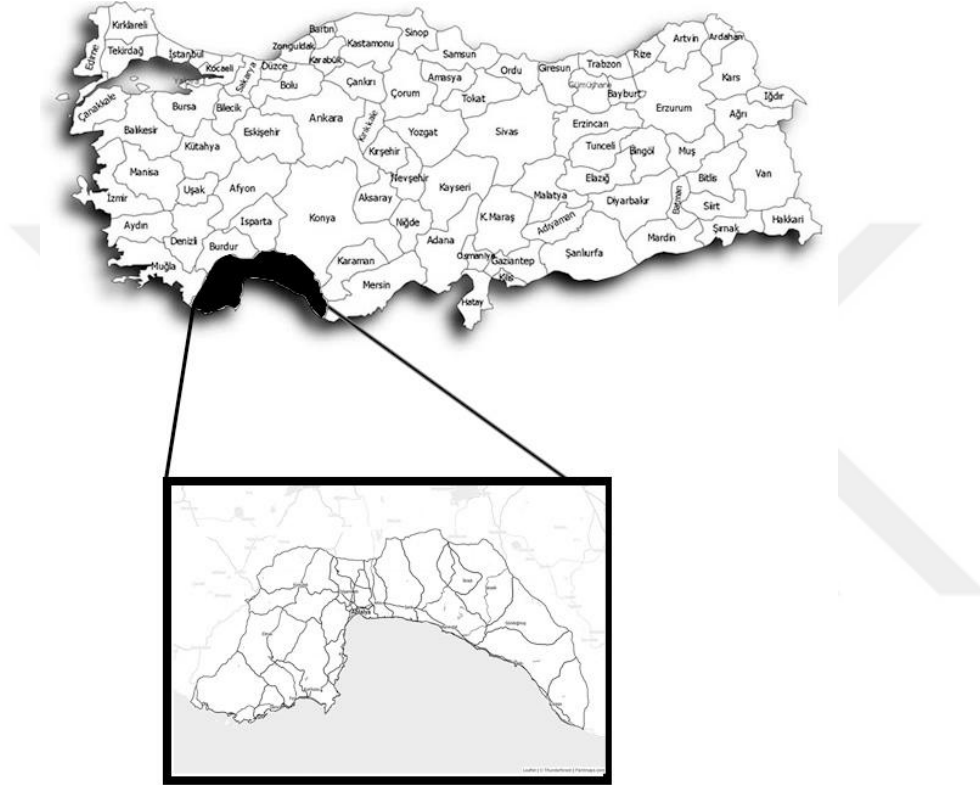
Bu kapsamda, Hellenistik dönemden günümüze uzanan farklı tarihsel katmanlar karşılaştırmalı olarak incelenmiş; **1905 tarihli haritalardan** başlayarak **Roma, Orta-Geç Bizans Dönemi, Anadolu Selçukluları, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine** ait plan, belge ve haritalar değerlendirilmiştir. Ayrıca, **1973, 1976, 1979, 1984, 1992, 2003, 2006, 2012 ve 2017 sonrası** dönemlerde hazırlanan **koruma amaçlı imar planları** analiz edilerek, bu plan kararlarının Kaleiçi'nin morfolojik yapısı üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

Morfolojik yaklaşımın temel hedefi, Kaleiçi'nin **tarihsel sürekliliğini, mekânsal karakterini ve kentsel kimliğini biçimlendiren fiziksel unsurları** belirleyerek, **koruma ve planlama süreçleri açısından bütüncül bir değerlendirme** sunmaktır

3.2. Çalışma Alanına İlişkin Genel Bilgiler

Antalya bölgesinin tarihi, Anadolu'da insan varlığının belirginleştiği dönemlere kadar uzanmaktadır. Paleolitik Çağ'dan itibaren Antalya bölgesinde yerleşim görülmüştür. Kentin 27 km kuzeybatısında yer alan Karain Mağarası, Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biridir ve bu döneme ait önemli bulgulara ev sahipliği yapmaktadır. Benzer şekilde, Beldibi Mağarası'nda da aynı döneme ait duvar resimleri ve

çeşitli buluntular bulunmuştur. Elmalı ilçesindeki Karataş-Semahöyük'te ise Kalkolitik Çağ'dan başlayarak Eski Tunç Devri'nin sonuna kadar kesintisiz bir yerleşimin varlığı tespit edilmiştir (M.Ö. 5 bin - 3 bin yılları arası). M.Ö. 2500 ile 1200 yılları arasında Anadolu'ya hükmeden Hititlerin, M.Ö. 1400 ile 1200 yılları arasında Pamfilya bölgesine egemen oldukları bilinmektedir. Bölge, M.Ö. 6. yüzyılda Lidya Krallığı'nın kontrolüne geçmiş, M.Ö. 546 yılında Pers İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiş ve M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in hâkimiyetine girmiştir. Antalya kentinin bilinen tarihi ise M.Ö.158 yılında Bergama Kralı II. Attalos'un bölgeyi ele geçirmesiyle başlamaktadır.

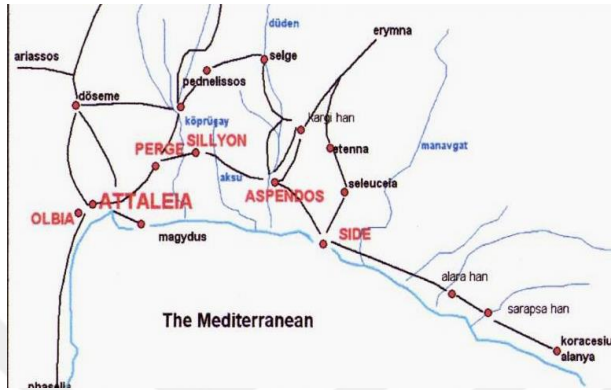

Şekil 3.1. Antalya'nın Türkiye içindeki konumu

3.2.1. Hellenistik Dönem

Antalya, tarih boyunca tek bir etnik kimlikle sınırlı kalmamış; farklı kültürlerin ve toplulukların etkileşim alanı olmuştur. Batıda Phaselis'ten başlayıp doğuda Side'ye kadar uzanan Pamphylia Bölgesi, isminin de işaret ettiği üzere ("çeşitli halklar ülkesi"), etnik çeşitliliğin yoğun olduğu bir coğrafyayı ifade eder. Bu bölge batıda Likya, kuzeyde ise Pisidia ve Kilikya bölgeleriyle çevrilidir. Günümüzde Antalya olarak bilinen yerleşimin, Bergama Kralı II. Attalos'un M.Ö. 159–138 yılları arasındaki hükümler döneminde kurulduğu kabul edilmektedir. Ancak bu yerleşim öncesinde, burada Korykos adında küçük bir balıkçı köyünün bulunduğu düşünülmektedir. Sönmez'in değerlendirmesine göre, Attaleia adlı antik kent, Pamphylia Körfezi'nin kuzey kesiminde konumlanan Olbia adlı yerleşim ile güneydeki Korykos'un birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Olbia'nın kuzeyde ticari liman, Korykos'un ise güneyde tersane ve askeri liman işlevi gördüğü ifade

edilmektedir. Helenistik Dönem'e ait kent planı kesin olarak belirlenememiştir. Tanyeli'ye göre, kent limanı çevreleyerek limanın doğu kesiminde kurulmuştur; buna karşılık Yılmaz, kentin surlarla çevrilmiş olduğunu ve genellikle limanın kuzey kısmında inşa edildiğini belirtmektedir. Helenistik Dönem kent planını arkeolojik kazılar olmadan tam olarak ortaya koymak mümkün değilse de, bölgenin topoğrafik yapısından hareketle bu dönem için bazı tahminler yapılabilir.

Şekil 3.2. Pamphylia şehirleri (Yağcı 2009)

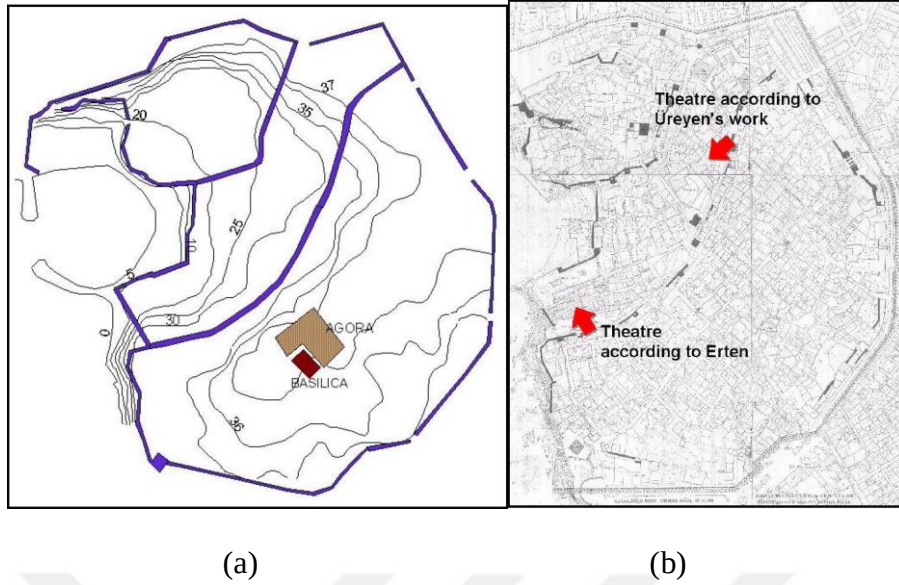
Şekil 3.3. Attaleia kenti kurulmadan önce kuzey ve güney kent (Sönmez 2007)

Şekil 3.4. Kaleiçi üstten görünüşü

Helen kentlerinin merkezi ve kalbi agora'dır. Özellikle liman şehirlerinde Agora, limana yakın bir konumda yer almaktadır (Wycheley 1993). Agora, yalnızca toplumsal etkileşimlerin değil, aynı zamanda ticaret ve siyaset odaklı etkinliklerin de merkezi konumunda olan kamusal bir mekândır. Roma Dönemi'nde bazilika olarak kullanılan Kesik Minare'nin yanındaki açık alanın, Roma Dönemi'nde forum, Helenistik Dönem'de ise agora olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Agoranın çevresinde bazilika, idari yapılar, tapınaklar ve zaman zaman hapishane gibi işlevsel yapılar da konumlandırılmış olup, bu alan çok yönlü bir kamusal merkez niteliği taşımaktadır. Kentin en geniş açık alanı burada yer almakta, hatta bu alan kentin merkezi konumunda bulunmaktadır. Ayrıca Helenistik Dönem'de, liman ile Agora'yı birbirine bağlayan yolların Kırkmerdiven, İskele Sokak ve Mermerli Parkı'nın kuzey kısmından geçen merdivenler olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3.5. a) Olası Agora Alanı; b) Olası Tiyatro Alanları, (Yağcı 2009)

3.2.2. Roma Dönemi

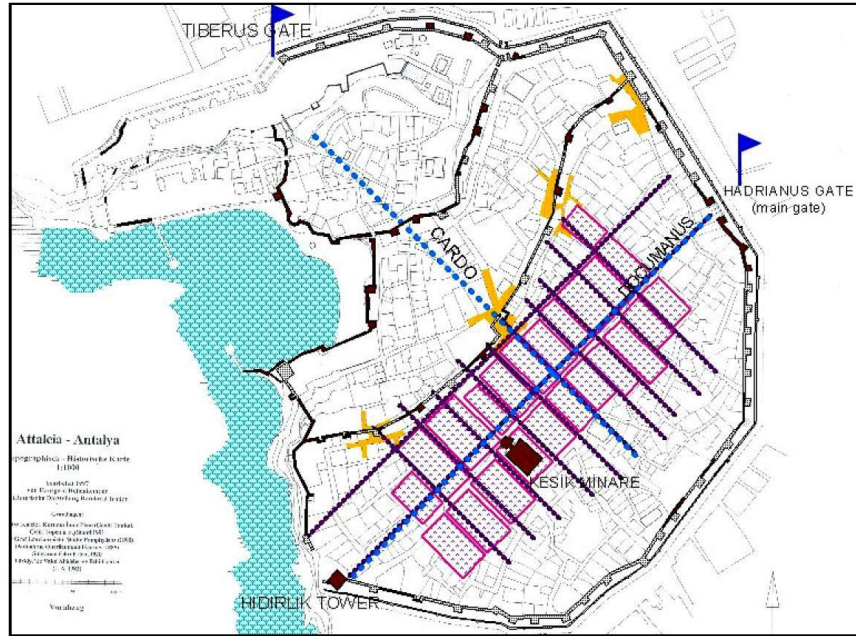
Antalya Kaleiçi'nin Roma dönemi, kentin hem kuruluş efsanesi hem de kentsel kimliği açısından temel bir dönüm noktasıdır. Antik kaynaklar, özellikle Strabon'un *Geographika* adlı eserinde, kentin MÖ 2. yüzyıl ortalarında Pergamon Kralı II. Attalos tarafından kurulduğunu ve Attaleia adını bu kurucu figürden aldığını aktarır. Bu bilgi, Kaleiçi'nin Pamphylia kıyı şeridindeki stratejik liman konumunu ve erken dönemden itibaren bir ticaret merkezi olarak geliştiğini göstermesi açısından önemlidir. Roma egemenliğine girdikten sonra Attaleia, özellikle İmparator Hadrianus'un MS 130 yılındaki ziyareti ile anıtsal bir boyut kazanmıştır. Hadrianus onuruna inşa edilen ve bugün "Üçkapılar" olarak bilinen **Hadrian Kapısı**, kentin imparatorlukla ilişkisini simgeleyen en önemli Roma yapısıdır. Son yıllarda yapılan mimari analizler ve ODTÜ'de gerçekleştirilen ayrıntılı bir doktora araştırması, bu kapının yalnızca bir zafer takı değil, aynı zamanda kentsel güzergâhı düzenleyen bir tören kapısı olarak işlev gördüğünü ortaya koyar. AKMED'in güncel envanter çalışmaları da kapının malzeme, oran ve süsleme tekniklerini ayrıntılı biçimde belgelemiştir.

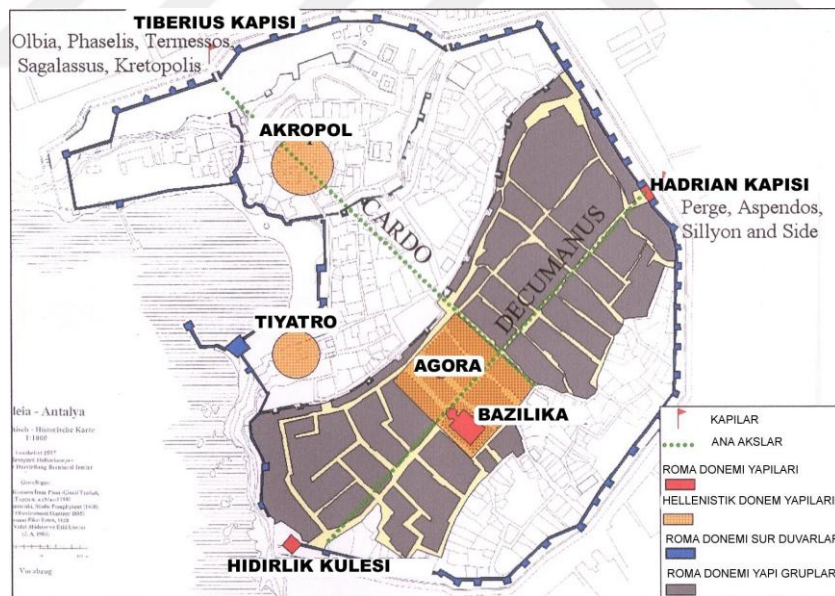
Şekil 3.6. Üç Kapılar - Hadrian Kapısı

Kaleiçi'nin sur hattı ve iç liman sistemi Roma döneminde hem ticari hem de askeri amaçlara hizmet edecek biçimde şekillenmiştir. At nalı biçimindeki sur duvarlarının bugünkü Marina'yı çevreleyen kesimleri, ardışık onarımlara rağmen Roma mühendisliğinin izlerini taşımaktadır. Epigrafik bulgular ve onur yazıtları (SEG, IGR, JHS gibi derlemelerde yayımlanan) kentin Roma eyalet sistemi içindeki statüsünü, yerel yöneticilerini ve imparatorlukla kurduğu siyasi-dinsel bağları aydınlatır. Bu yazıtlar, özellikle kent meclisinin imparatora yönelik onurlandırma uygulamalarını ve kamu yatırımlarını belgeleyerek dönemin sosyo-politik yapısını yansıtır. Ayrıca Kaleiçi'nde keşfedilen bir menora (yedi kollu şamdan) buluntusu, Geç Antikçağ'da Yahudi cemaatinin varlığına işaret eder ve kentin çokkültürlü, çokdinli kimliğinin somut kanıtı olarak değerlendirilir. Son dönem literatüründe N. Kaye'nin (2025) çalışması, Hellenistik'ten Erken Roma'ya geçişi sikkelere ve yeni arkeolojik verilere dayanarak yeniden yorumlamakta, kentin erken yerleşim kronolojisine ışık tutmaktadır.

Bu veriler bir arada düşünüldüğünde, Roma döneminde Kaleiçi'nin yalnızca bir liman kenti değil, aynı zamanda imparatorluk ağının önemli bir durağı ve çok katmanlı bir sosyal yapının merkezi olduğu görülmektedir. Anıtsal kapılar, sur düzenlemeleri, liman altyapısı ve epigrafik belgeler, günümüz Kaleiçi dokusunun mekânsal sürekliliğini anlamak ve kent kimliğinin tarihsel temellerini çözümlemek açısından vazgeçilmezdir.

Şekil 3.7. Roma Dönemi Olası Kaleiçi Planı-Hellenkemper's (Yağcı 2009)

Şekil 3.8. Hellenistik ve Roma dönemi kent elemanları ve kent yapısı (Yağcı 2009)

3.2.2.1. Hıdırlık Kulesi'nin Tarihsel ve Morfolojik Önemi

Antalya Kaleiçi'nin güneybatı ucunda, falezlerin denize dik indiği noktada yer alan Hıdırlık Kulesi, kentin antik dönemden günümüze ulaşan en etkileyici anıtlarından biridir. Roma İmparatorluğu dönemine, yaklaşık M.S. 2. yüzyıla tarihlenen yapı, alt kısmı kare planlı, üst kısmı ise dairesel olmak üzere iki ayrı inşa evresinin izlerini taşır. Bu iki katmanlı form, hem yapım tekniklerinin hem de kulenin tarih boyunca üstlendiği farklı işlevlerin somut göstergesidir. Literatürde kulenin kullanımı konusunda deniz feneri, anıtsal mezar ve gözetleme/askerî kule gibi çeşitli görüşler öne sürülmüş; son yıllardaki arkeolojik değerlendirmeler, deniz ticareti ve kıyı savunması ile bağlantılı karma bir işlev olasılığını güçlendirmiştir. Konumu, hem Karaalioğlu Parkı'ndan hem de denizden algılanabilen bir silüet ögesi yaratarak Kaleiçi'nin güney sınırını belirginleştirir. Bu nedenle Hıdırlık Kulesi, yalnızca bir anıt yapı değil, aynı zamanda kentsel morfolojinin dikey referans noktası ve manzara koridorlarının odak elemanı niteliğindedir. Kule çevresindeki yaya rotaları ve seyir terasları, Kaleiçi'nin Roma döneminden Cumhuriyet'e uzanan kıyı hattı sürekliliğini algılamaya olanak tanır. Dolayısıyla, Kaleiçi'nin korunması ve geleceğe aktarılması bağlamında Hıdırlık Kulesi, hem tarihsel kimliğin sürekliliğini sağlayan hem de kentsel planlama kararlarına yön veren başat bir odak noktasıdır.

Şekil 3.9. Hıdırlık Kulesi(Anonim 2)

3.2.3. Orta–Geç Bizans Dönemi

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 394 yılında ikiye bölünmesiyle birlikte Antalya ve çevresi, Orta–Geç Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır. M.S. 4. yüzyılda, Antalya'daki Hristiyan cemaatinin büyümesi sonucunda kent, bir Hristiyan kentine dönüşmüştür. Orta–Geç Bizans Dönemi'nde kentteki yapılaşmayı şekillendiren en önemli etken din olmuştur. Ancak bu döneme ait çok sayıda kilisenin zamanla yıkıma uğraması nedeniyle, günümüz Antalya'sında Orta–Geç Bizans Dönemi'ne ait dini mimarinin izlerine sınırlı ölçüde rastlanmaktadır.

Şekil 3.10. Aya İrini Kilisesi - Kesik Minare (Sönmez 2007)

Bu dönemde, Antalya kentinin Akdeniz'de Mısır, Filistin, Suriye ve Libya ile yürüttüğü ticari ilişkiler önemli ölçüde gelişmiştir. Kent, Doğu'dan gelen lüks malların (baharat, tekstil, halı, kıymetli taşlar, cam ve metal ürünleri) Venedikli, Cenovalı, İtalyan ve hatta İspanyol tüccarlara ulaştırıldığı uluslararası bir aktarma merkezi konumuna gelmiş, ayrıca Orta-Geç Bizans İmparatorluğu'nun ekonomik istikrarı sayesinde yüksek bir ekonomik refah düzeyine ulaşmıştır (Çimrin 2007).

Pamphylia Bölgesi'nin diğer önemli kentleri Orta-Geç Bizans Dönemi'nde değerini kaybetmeye başlarken, Antalya kenti değerini korumayı başarmıştır. Bu durumu sürdürebilmek amacıyla kent surları, Arap saldırılarına karşı koruma sağlamak için defalarca onarılmıştır. Roma surlarının etrafına daha alçak ikinci bir sur duvarı olan "gömlek suru" inşa edilmiştir.

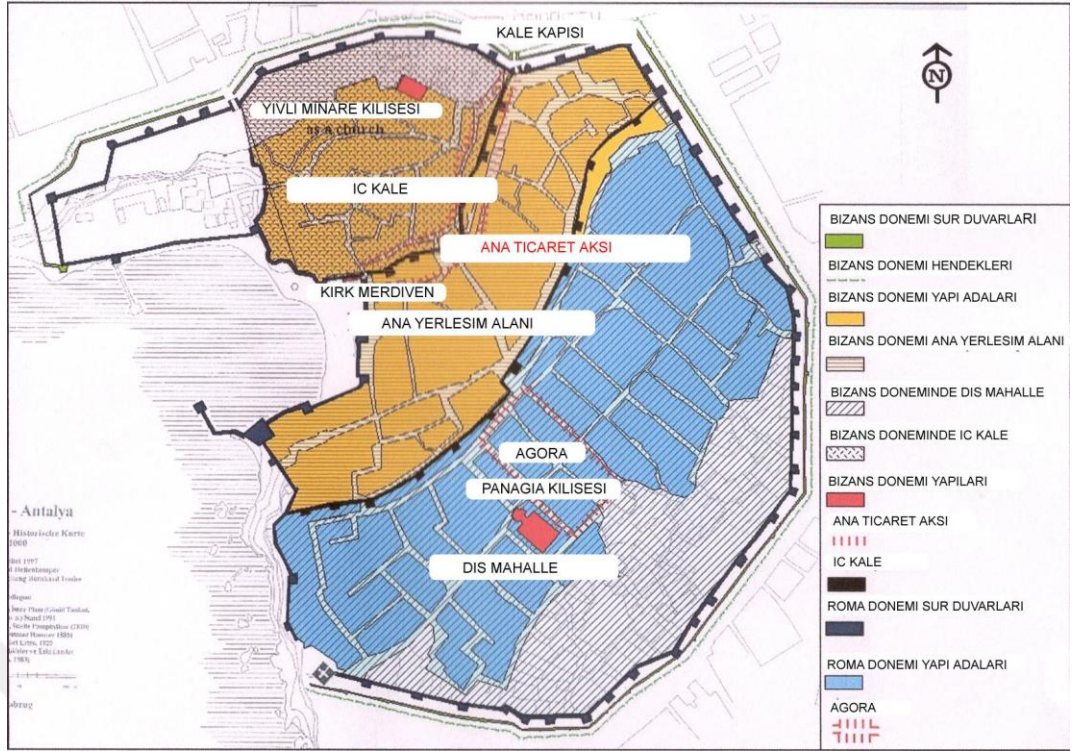
Ayrıca, surların önüne açılan hendekler, kentin Orta-Geç Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki rakiplerine karşı savunmasını güçlendirmiştir. Roma Dönemi'nde mevcut kent kapıları kapatılmış, yalnızca Evliya Çelebi'nin "Varoş Kapısı" olarak adlandırdığı ve "Kale Kapısı" olarak bilinen yeni bir kapı, kentin diğer şehirlerle bağlantısını sürdürmüştür.

Şekil 3.11. Varoş Kapısı – Kalekapısı (Sönmez 2007)

“Varoş Kapısı”nın bitişiğinde konumlanan beş köşeli kule, büyük olasılıkla 9. yüzyıla tarihlendiği ve Orta–Geç Bizans Dönemi’nin öne çıkan mimari örneklerinden biri olarak değerlendirildiği bilinmektedir. 11. yüzyılda ise Venedikliler, "Kalekapısı" ile liman arasındaki bağlantıyı güçlendirmek ve ticaret akışını artırmak amacıyla, günümüzde "Kırk Merdiven" olarak bilinen merdivenleri inşa etmişlerdir. Orta–Geç Bizans kentleşme anlayışı, Roma Dönemi’nden miras kalan ızgara plan şemasını zamanla terk etmiş; bunun yerine, daha düzensiz ve topografyaya uyumlu, organik yerleşim desenleri geliştirmiştir (Tanyeli 1996). Bu süreçte ortaya çıkan yerleşim biçimleri, mimari ve mekânsal niteliklerine göre genel olarak iki başlık altında incelenmektedir: “çok parçalı kent modeli” ve “kale kent modeli”(Ter ve Özkan 2002).

Antalya kenti, kale-kent modeline başarılı bir örnek oluşturmaktadır. Çünkü parçalı bir yerleşim biçiminden ziyade, kent surlarının içinde bütünleşik bir şekilde gelişmiş; yönetsel ve askeri işlevler ağırlıklı olarak kuzeydeki iç kalede toplanmıştır. Ticaret ise daha örgütlü ve belirli bir alanda yoğunlaşmıştır. Roma Dönemi’ne kıyasla kent ölçek olarak küçülmüş, yapılaşma ise büyük ölçüde kentin akropolisi konumundaki kuzey kesimde yoğunlaşmıştır. Roma Dönemi’ne ait yapı adaları ise, kentin güneydoğusunda yer alan ve “dış mahalle” olarak anılan bölgede konumlanmıştır.

Şekil 3.12. Orta–Geç Bizans dönemi (Yağcı 2009)

3.2.4. Anadolu Selçuklu Dönemi

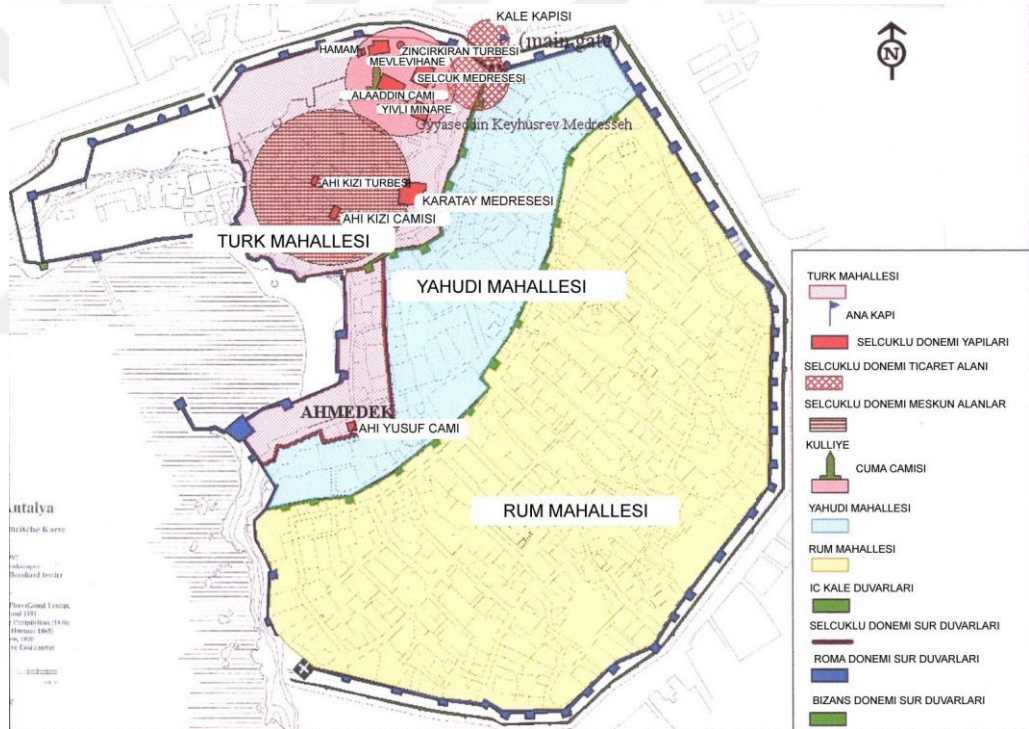
1216 yılında Anadolu Selçukluları sultanı İzzeddin Keykavus'un Antalya'da başlattığı Anadolu Selçukluları Dönemi ile şehirde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Batı iç sur üzerindeki kitabeler ve İbn Bibi'nin tarihi sayesinde bu dönemi belirlemek mümkündür. Türklerin güvenliğini sağlamak amacıyla şehrin ikamet sahasını ikiye bölen bir koruyucu sur inşa edilmiş ve üzerine fethin sebeplerini ve nasıl gerçekleştiğini belirten kitabeler konulmuştur. Bu duvar ile şehir, batı kesimi Türk-Müslümanların, doğu kesimi ise Hristiyan yerli halkın kullanım alanı olacak şekilde ikiye ayrılmıştır. Ancak yaklaşık on yıl sonra, Antalya kaynaklarda ayrıntılı biçimde yer almayan kapsamlı bir imar sürecinden geçmiştir.

Anadolu Selçukluları Dönemi'nde şehirler genellikle üç ana bölümden oluşmaktadır:

1. Ahmedek= İç kale
2. Şehristan = Şehir Sahası
3. Rabad = Rabz

Antalya iç kalesi günümüzde büyük ölçüde kaybolmuş görünmektedir. Anadolu Selçukluları Dönemi'nde şehir içinde iki farklı noktada birer iç kale, yani Ahmedek planlanmıştır. Bu alanlardan biri Yivli Minare yakınında, diğeri ise limanın doğu kesiminde yer almaktadır. Anadolu Selçukluları Akdeniz'de bir deniz gücü oluşturma ihtiyacı, Antalya'da bir tersane inşa edilmesini zorunlu kılmıştır; bu tersane, Türk deniz varlığının gelişimine önemli katkı sağlamıştır. 1225 yılında, mevcut surun yaklaşık 100 metre doğusuna yeni bir sur inşa edilmiştir. Bu surun yalnızca limanı koruma amacıyla değil, aynı zamanda şehirde yeni Türk yerleşim alanları oluşturmak üzere yapıldığı da düşünülmektedir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1244 yılında bir burç daha inşa ettirilmiş ve kara savunması güçlendirilmiştir. Antalya kalesinin iç kalesi (Ahmedek), limanın doğu yakasında iken, bundan sonra Türk kesiminin kuzeybatısında, sonraki adıyla Tophane taraflarında konumlanmıştır.

Şekil 3.13. Anadolu Selçukluları dönemi kent elemanları ve kent yapısı (Yağcı 2009)

Şekil 3.14. Yivli Minare Cami, Mevlevihane ve İmaret Medresesi (Yağcı 2009)

Türk fetih geleneğine göre, bir şehir fethedildiğinde en büyük mabet camiye dönüştürülürdü. Antalya Kalesi'nin fethedilmesiyle birlikte Kaleiçi'ndeki en büyük kilise camiye çevrilmiştir. Ancak günümüzde hangi caminin bu kilisenin yerine inşa edildiği konusu tartışmalıdır. Şehirdeki Türk nüfusun artması ve kiliseden çevrilen fetih caminin yetersiz gelmesi üzerine yeni bir cami inşa edilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu yeni caminin Yivli Minare Camisi olabileceği düşünülmektedir; zira Yivli Minare'nin kitabesinden minarenin 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendiği bilinmektedir. Antalya'da Fetih Camisi'nden sonra inşa edilen ikinci caminin bugünkü Ahi Yusuf Camisi olabileceği de iddia edilmektedir.

XIII. yüzyılda Antalya'da inşa edilen iki önemli hamam, Yivli Minare Hamamı ve Balık Pazarı Hamamı'dır. Anadolu Selçukluları Dönemi kentlerinin karakteristik yapı gruplarından biri olan külliye, Antalya'da Yivli Minare Camii, Alâeddin Camii, İmaret Medresesi, Mevlevihane, hamam ve Zincirkıran Türbesi gibi yapıların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu dönemde inşa edilen diğer dikkat çekici yapılar arasında Ahi Kızı Türbesi ve Camisi, Ahi Yusuf Camisi ile Karatay Medresesi de bulunmaktadır. Bu yapılar, Anadolu Selçukluları döneminde kentin dini, sosyal ve kültürel yaşamının merkezi konumunda yer almıştır.

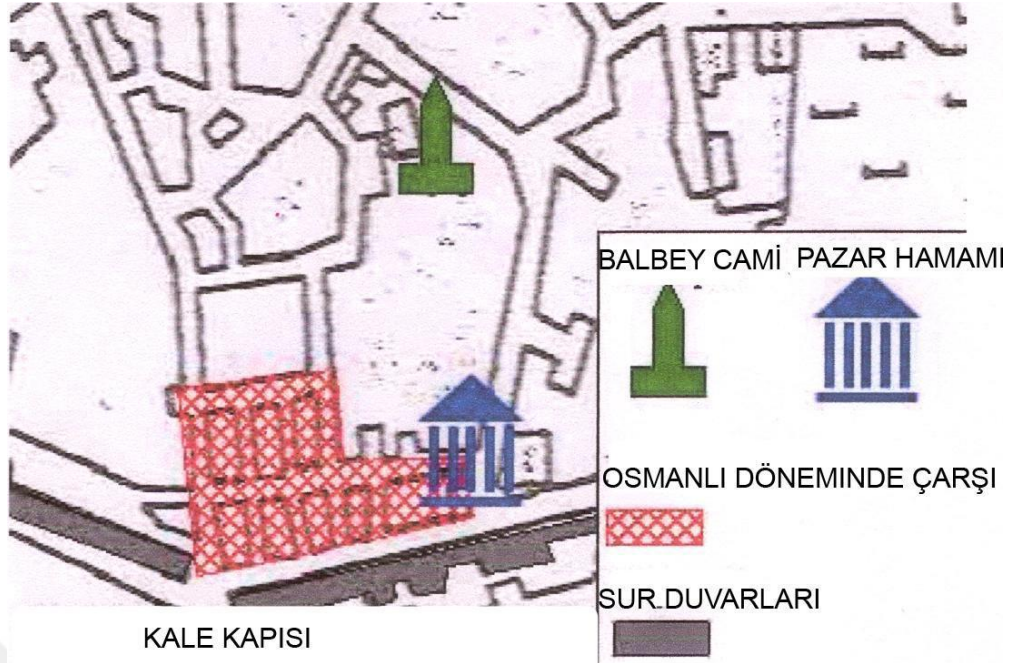
Antalya'nın, bu dönemde İstanbul ile Mısır arasındaki en kısa ticaret rotası üzerinde konumlanması, kente uluslararası düzeyde stratejik bir önem kazandırmıştır. Anadolu Selçukluları yönetimi, bu avantajlı coğrafi konumu değerlendirmek amacıyla kara ve deniz ticaretini destekleyen hanlar, çarşılar ve dükkânlar gibi çeşitli ticari yapılar inşa ettirmiştir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre inşa tarihleri tam olarak belirlenemese de, Bezir Han, Kapan Han, Dorvalı Han, Pirinç Han, Murat Paşa Hanı, Çavuş Han, Urum Ali Han, Serçe Han ve Dizdar Cafer Ağa Hanı gibi yapılar bu dönemin öne çıkan ticaret merkezleri arasında yer almaktadır.

3.2.5. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Anadolu Selçukluları olduğu gibi, Osmanlı egemenliği altında da Antalya, liman kenti niteliğini korumuş ve deniz ticareti açısından önemini sürdürmüştür. Bu dönemde, Anadolu'dan çıkan malların dışa açıldığı; Suriye, Mısır ve Hindistan'dan gelen ürünlerin ise Anadolu'ya giriş yaptığı önemli ticaret limanlarından biri olmuştur. Osmanlılar, genellikle kendilerinden önceki uygarlıkların yerleşimlerini koruyarak mevcut kentsel dokuya zarar vermemiş, kentin tarihsel sürekliliğini sürdürmeye özen göstermiştir. Antalya Kaleiçi'nin Osmanlı hâkimiyetine geçtiği ilk yıllara ait eserler günümüze ulaşmamış olsa da, Ahi Kızı Türbesi'nin 1439 tarihli kitabesinden Osmanlı Dönemi'ne ait ilk eserlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde Antalya'da Müslüman nüfusun artmasıyla Yahudi ve Rum Mahalleleri'nde bulunan dini tesislerin camiye çevrildiği ve bazı kiliselerin de camiye dönüştürüldüğü bilinmektedir. Örneğin, bugün "Kesik minare" olarak bilinen Aya İrini Kilisesi de camiye çevrilen yapılar arasındadır. Kaleiçi'nin ticaret alanının 14. yüzyılın başlarında Türk mahallesinde olduğu ve limandan kuzeye doğru uzandığı, sur kapısına (bugünkü Kalekapısı yöresi) ulaştığı ve belki de dışarı doğru genişlediği belirtilmektedir. Antalya böylece Orta-Geç Bizans ve Anadolu Selçukluları Dönemleri'ne özgü kapalı kent yapısını kaybetmiş ve Osmanlı topraklarında 15. ve 16. yüzyıllarda yaşanan ekonomik hareketlilikle kentsel gelişimine devam etmiştir.

Kaleiçi yerleşimi dışında konumlanan ve 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği bilinen Bali Bey Camisi, mevcut hamam yapısı ve günümüze ulaşamayan kervansarayı ile birlikte, Osmanlı klasik mimarisinin planlı külliye anlayışını yansıtan erken örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bali Bey Camisi'nin inşasının ardından, 15. yüzyıl ortalarından itibaren ticari faaliyetler sur dışına taşmış ve Balıkpazarı bölgesi ticari bir merkez olarak önemini korumuştur. İki Kapılı Han, Tek Kapılı Han ve Zincirli Han gibi yapılarla çevrili bu alanın, 15. yüzyıldan itibaren ticaret işlevlerine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde Antalya kentinin iki ana ticaret merkezi bulunmaktaydı: biri kale kapısı çevresindeki çarşılar, diğeri ise limanın batısında, ihracat ve ithalatın gerçekleştirildiği ticaret alanıydı. Osmanlı kent düzeninde, camiler yeni kurulacak bir kentin ticaret merkezi oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Şekil 3.15. Osmanlı Döneminde Ticari merkez (Yağcı 2009)

Kalekapısı bölgesinde yer alan çarşı, sokak dokusuyla dikkat çeker; sokaklar birbirini dik açıyla keserek düzenli bir ticaret ağı oluşturur. Bu alanın hemen yakınında Pazar Hamamı bulunurken, kuzeyinde Balbey Camisi konumlanmaktadır. Kente ait bir diğer önemli ticaret bölgesi ise limanın batı kesiminde yer almakta olup, dış ticaret faaliyetlerinin, özellikle ihracat ve ithalatın yürütüldüğü bir merkez işlevi görmüştür. Osmanlı kentleşme anlayışında, İslam inancının yönlendirici etkisiyle camiler, yeni kurulan yerleşimlerin ya da yeniden yapılandırılması planlanan bölgelerin mekânsal ve sosyal çekirdeği olarak konumlandırılmıştır.

Antalya’da, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyıla tarihlenen mescit, türbe ve hamam gibi çeşitli yapılar mevcuttur. Ancak bu dönemin en önemli anıtsal yapısı, 1570–71 yıllarında inşa edilen Murat Paşa Camisi’dir. Bali Bey Camisi’nden sonra sur dışında inşa edilen ikinci büyük anıtsal cami olan Murat Paşa Camisi’nin, günümüze ulaşamayan bir imarethanesi ile birlikte çeşitli hanlardan oluşan bir külliye olarak tasarlandığı bilinmektedir. Bu durum, caminin yalnızca dini değil, aynı zamanda sosyal ve ticari işlevleri de olan bir merkez niteliği taşıdığını göstermektedir.

Murat Paşa Camisi, Antalya’ya Osmanlı kent kimliğini kazandıran önemli bir yapıdır. Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyan bu cami, Antalya’nın tarihinde önemli bir yere sahiptir ve şehrin kültürel dokusuna büyük katkı sağlamıştır.

Şekil 3.16. Murat Paşa Camisi (Anonim 3)

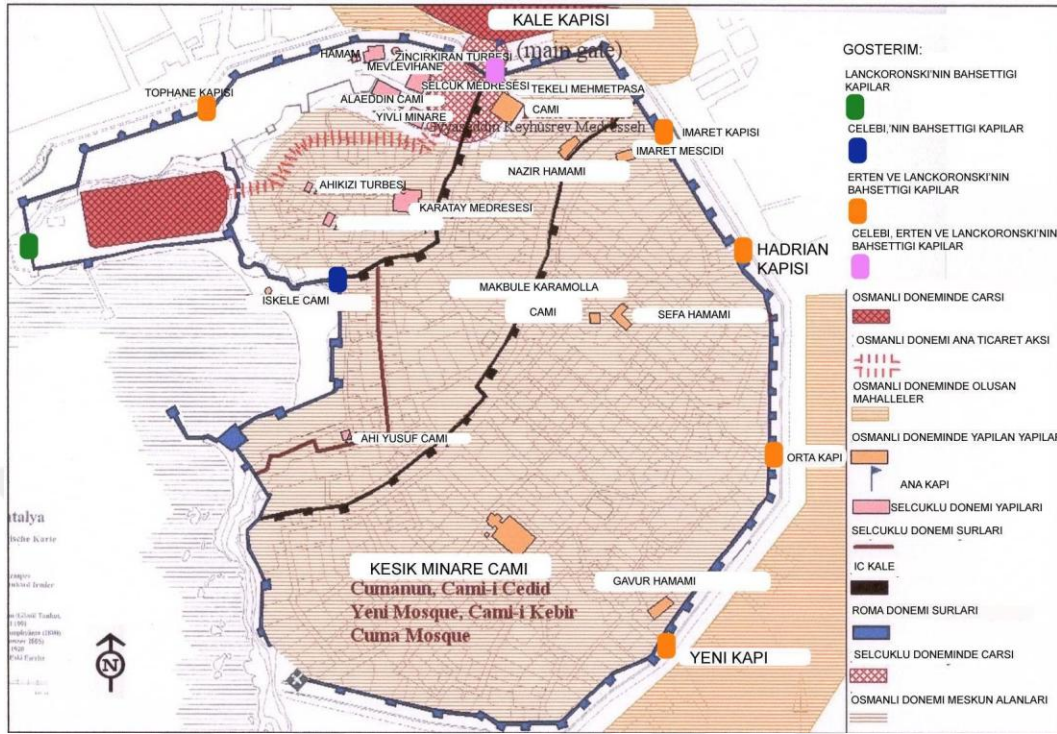
17. yüzyılın ikinci yarısında Antalya, sur dışına taşmış ve kalabalık bir liman şehri haline gelmiştir. Bu dönemde yayılan ve tüm Anadolu'yu etkileyen "Celali Ayaklanmaları" hızla yayılmış ve 17. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde aktardığına göre, Antalya kentinde dört ana giriş kapısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kuzey yönünde konumlanan Kale Kapısı (diğer adıyla Varoş Kapısı) olup, diğer üçü liman çevresinde yer almaktadır: Büyük Liman Kapısı, Ova Kapı ve Gümrük Kapı. Evliya Çelebi ayrıca mahalleler içerisinde 22 adet kapıdan söz etmektedir; ancak bu sayının dönemin anlatı geleneği doğrultusunda abartılı olabileceği çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Kaleiçi'nde ise dört mahalle ve yaklaşık 1000 evin olduğu, sokakların kaldırımlı olduğu belirtilmektedir. Şehirde 8 adet hamam bulunmakta olup çoğunluğu Kaleiçi'nde yer almaktadır. Bedesten ise dış Varoş'tadır ve liman yaklaşık 200 gemi alacak kapasitededir.

17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu'daki yerleşimlerde Miri toprak düzenindeki çözülme, ulaşım teknolojisi ve dünya ticaretindeki değişimlerden etkilenmiş ve durağan bir dönem yaşanmıştır. Bu nedenle Antalya'da bu yüzyıllarda radikal fiziksel değişimlerin olmadığı düşünülmektedir. Bu dönemden günümüze ulaşabilen en önemli yapı olan Tekeli Mehmet Paşa Camii, kentin bu dönemde durağan bir evrede olduğunu göstermektedir

1885 yılında Antalya'ya gelen Avusturyalı araştırmacı Karl Lanckoronski'ye göre, şehirde yaklaşık 25-26.000 nüfus ve 4500 ev bulunmaktadır. Nüfusun yaklaşık 7.300'ü gayrimüslimlerden oluşurken geri kalan büyük kısmı Türklerden oluşmaktadır. Kentte 10 cami, 9 kilise, 144 dükkân, 13 kahvehane ve 13 hamam gibi yapılar mevcuttur. Camiler aynı zamanda okul olarak da hizmet vermekte olup 1.500 erkek çocuğun eğitim aldığı belirtilmektedir. Kentte ayrıca Türk ve Rum hastaneleri de bulunmaktadır. Fakat bu hastanelerden biri sadece garnizona hizmet verirken diğeri maddi zorluklar nedeniyle çalışmamaktadır.

Karl Lanckoronski'nin 1885 yılında çizdiği plana göre Antalya kentinde yedi büyük kapı yer almaktadır. Buna karşın, Fikri Erten altı büyük kapının varlığından söz etmektedir. Bu kapılar arasında Tophane Kapısı, Kale Kapısı, İmaret Kapısı, Hadrianus

Kapısı, Orta Kapı ve Yeni Kapı gibi isimler öne çıkmaktadır. Bu farklılık, dönemsel değişiklikler ya da tanımlama kriterlerinden kaynaklanıyor olabilir.

Şekil 3.17. Osmanlı Dönemi kent elemanları ve kent yapısı (Yağcı 2009)

Limanın batısında yer alan çarşının, Anadolu Selçukluları Dönemi'ne kıyasla Osmanlı Dönemi'nde öneminin arttığı, bu bölgede inşa edilen ticaret yapılarının yanı sıra cami, kahvehane, depo ve gümrük binalarından anlaşılmaktadır. Konut alanları, yani mahalleler, ticaret bölgelerinden ayrı bir konumda yer almaktadır; çünkü bu alanlar, aile mahremiyetinin ve masumiyetinin korunduğu kentsel bölgeler olarak değerlendirilmiştir. Bu ayırım, Osmanlı kent dokusunda sosyal yapıyı düzenleyen temel ilkelere biridir.

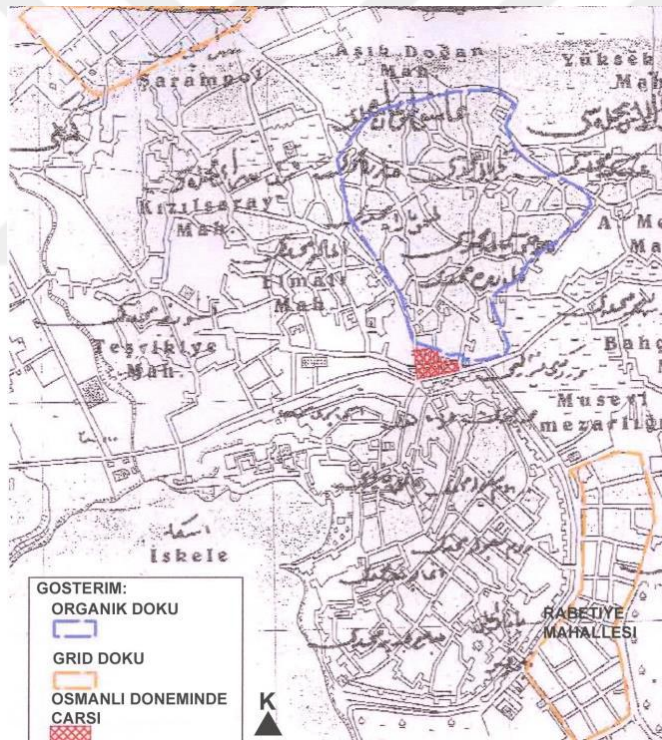
Osmanlı modernleşme süreci kapsamında Anadolu kentlerine eklenen okul, hastane gibi yapıların 19. yüzyılda Antalya'da da varlık gösterdiği, Karl Lanckoronski'nin gözlemleriyle doğrulanmaktadır. Bu dönemde öne çıkan önemli yapılar arasında Makbule Kara Molla Mescidi, Bali Bey Camii, Murat Paşa Camii, Nazır Hamamı, Cumhuriyet (Balibey) Hamamı, Sefta Hamamı, Gâvur Hamamı, İmaret Camii, İskele Mescidi, Tekeli Mehmet Paşa Camii ve günümüzde Suna-İnan Kıraç Müzesi olarak hizmet veren Aya Yorgi Kilisesi bulunmaktadır. Ayrıca, 1875 tarihli Konya Vilayet Salnamesi'ne göre Antalya merkezinde yedi han bulunduğu belirtilmekte, ancak bu hanların isimleri açıkça verilmemektedir. Bu yapılar, kentin Osmanlı Dönemi'ndeki sosyal, dini ve ekonomik dokusunun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

19. yüzyılda Avrupa devletlerinin doğuya yönelik ticaret ağlarını yönlendirmeye başlaması, Osmanlı kentlerinin sosyo-ekonomik yapısında önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişim özellikle liman kentlerinde hissedilmiş; artan dış ticaret hacmine

bağlı olarak gümrük binaları, antrepolar ve benzeri ticari yapılar inşa edilmiştir. Bu dönemde iletişimin sürdürülebilmesi amacıyla postaneler kurulmuştur ve dış ticaretin gelişmesiyle yabancı finansman kurumlarının kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Antalya'da Hükümet Konağı karşısındaki parkın bulunduğu alanda İtalyan Postanesi olarak bilinen Antalya Posta Binası kurulmuştur. 19. yüzyılın sonuna doğru kent yönetiminin ve kurumsal yapının değişikliği sürecinde, Hükümet Konağı, hastane, okul, karakol gibi kamu yapıları inşa edilmiştir. Günümüzde bulunan Antalya Orduevi'nin eskiden eski bir askeri kışla bulunmaktadır. Dönemin önemli sağlık yapıları arasında, Antalya Memleket Hastanesi olarak da bilinen Gureba Hastanesi ile Kaleiçi'nin Mermerli Bölgesi'nde yer alan Yanık Hastane öne çıkmaktadır.

19. yüzyılın sonlarında, Kaleiçi Bölgesi ile birlikte Kaleiçi'nin kuzeyinde yer alan Elmalı, Teşvikiye (günümüzdeki Kışla) ve Muratpaşa Mahalleleri ile doğusunda bulunan Balbey ve Yenikapı Mahalleleri, kentin önemli yerleşim alanları arasında yer almaktaydı. Bu durum, 1920 tarihli *Antalya Şehrinin Harita-i Umumiyesi* adlı haritadan da açıkça anlaşılmaktadır. Söz konusu mahalleler, dönemin sosyal ve fiziksel kent dokusunu yansıtan başlıca yerleşim bölgeleri olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 3.18. Şehrin Harita-i Umumiyesi (Çimrin 2007)

19. yüzyılda Osmanlı gelişimi sonucu ortaya çıkan yeni kurumlar, kentsel mekânda yeni odak noktalarının oluşmasına sebep olmuştur. Antalya'da yeni kamu kurumlarının Elmalı, Teşvikiye (Kışla) ve Yenikapı gibi sur dışındaki mahallelerde konumlanması, kentsel modernitenin sur dışı yerleşim alanlarında arandığını ve bu bölgelerde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kentte idari, eğitim ve sağlık alanlarında

çeşitli kurumsal yapılanmalara gidilmiş olmasına rağmen, sanayi sektörü açısından kayda değer bir gelişim ya da girişimden söz edilmemektedir. 1901 yılında Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılı anısına, Kalekapısı mevkiindeki bir burca bir saat yerleştirilmiştir. Anadolu'da birçok kentte inşa edilen saat kulelerine benzer şekilde, Antalya'da da mevcut kuleden esinlenilerek Saat Kulesi oluşturulmuş ve kentin simgesel önemini arttırmıştır

Günümüzde Antalya kent merkezinde, geleneksel mimari özellikler taşıyan iki han (Tek Kapılı Han ve İki Kapılı Han) ile bir hanın parçası olan Zincirli Han'ın kalıntıları izlenebilmektedir. 1927 yılında gerçekleştirilen ilk resmi nüfus sayımına göre kent merkezinde 17.356 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Schönborn'un aktardığı oldukça düşük nüfus verisi dikkate alınmadığında, Antalya'nın 18. yüzyıl sonlarından itibaren yaklaşık 20.000–25.000 kişilik bir nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfus, 19. yüzyılın ortalarında düşüş göstermiş olsa da, yüzyılın sonlarına doğru yeniden ilk seviyeye ulaşmıştır.

3.2.4.1. 1895 Büyük Antalya Yangını (Harik-i Kebir) ve Kaleiçi'nin Mekânsal/Sosyal Dönüşümüne Etkileri

Antalya Kaleiçi'nin geç Osmanlı dönemindeki en önemli kırılma noktalarından biri, 23 Ağustos 1895 tarihinde Cami-i Cedid Mahallesi'nde meydana gelen Büyük Antalya Yangını (Harik-i Kebir)'dir. Yangın, dönemin Rum ağırlıklı nüfusuna sahip bu mahallede, Tifanzade Hacı Güllü'nün evinde nargile ateşinin sıçramasıyla başlamış ve ahşap, bitişik düzenli yapılaşma ile kuvvetli poyrazın etkisiyle kısa sürede tüm mahalleye yayılmıştır (Dinç, 2023, s. 243-258).

Yıkımın Boyutu ve Demografik Etki

Olay, Kaleiçi'nin toplam hane stokunun dörtte birinden fazlasını yok etmiştir. Yaklaşık 417 Rum hanesi, Kesik Minare Camii ve dört manastır tamamen kül olurken, 2.000'den fazla kişi evsiz kalmıştır. Kale surlarına bitişik 55 hane, askerî gerekçelerle yeniden inşa sürecinin en tartışmalı alanı olmuştur. Yangın, Kaleiçi'nin Rum nüfusunun barınma, ekonomik faaliyet ve dinsel/pendidik altyapısında kalıcı bir travma yaratmıştır.

Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Sonuçlar

Rum esnaf ve zanaatkârların önemli bir kısmı işsiz kalmış; şehirdeki ticari hayat uzun süre sekteye uğramıştır. Rum okulları ve manastırlarının yok olması, cemaatin eğitim ve dini hizmetlerini de durma noktasına getirmiştir. Bu durum, Kaleiçi'nin çok katmanlı kimliğini besleyen Rum varlığının toplumsal görünürlüğünü geçici olarak zayıflatmıştır.

Yeniden Yapılanma ve Kentsel Düzenlemeler

Yangın sonrasında kurulan “harîkzedegân iâne komisyonları”, yardım toplasa da mali yetersizlik ve Osmanlı maliyesinin Düyûn-ı Umûmiye sonrası krizi, sürecin uzamasına yol açmıştır. Devlet, kereste vergisi muafiyeti gibi kolaylıklar sağlamakla birlikte, askeri güvenlik nedeniyle kale duvarına bitişik yapılaşmayı yasaklamış ve yeni sokak düzenlemeleri için Konya'dan mühendis görevlendirmiştir. Bu kararlar, Kaleiçi'nin mekânsal dokusuna doğrudan müdahale niteliği taşımış; yangınzedelerin büyük bölümü ancak 1899–1901 arasında evlerine kavuşabilmiştir.

Kent Kimliği Açısından Değerlendirme

1895 Yangını, Kaleiçi'nin fiziksel morfolojisini ve demografik bileşimini yeniden şekillendirmiş, Osmanlı son döneminde kentsel koruma ve imar politikalarının nasıl bir “afet sonrası planlama” mantığıyla yürütüldüğünü göstermiştir. Yangın sonrası uygulanan askerî ve idari kısıtlamalar, günümüzde dahi görülebilen sokak genişlikleri, yapı aralıkları ve sur içi-parcel ilişkileri üzerinde belirleyici olmuştur. Bu süreç, Cumhuriyet dönemi koruma planları için de öncül bir deneyim olarak değerlendirilebilir.

3.2.6. Cumhuriyet Dönemi

1940'lı yıllarda başlayan Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki gelişmeler, Türkiye'nin tüm dünyada yaşanan ekonomik sıkıntılarla baş ettiği İkinci Dünya Savaşı döneminde de Antalya'yı etkilemiştir. Bu dönemde Antalya halkı, temel ihtiyaçlarını karşılamakta büyük güçlük çekmekteydi; öyle ki ekmek dahi karneyle temin edilirken, bazı bireyler kefen parasını dahi karşılayamayacak ekonomik sıkıntılar içerisindeydi. Bu zorlu dönemde Antalya Valiliği yapan Haşim İşcan, "Antalya'yı Güzelleştirme Derneği"ni kurarak kentte imar hareketlerini hızlandırmıştır. Karaalioğlu Parkı gibi önemli bir projenin bu dönemde gerçekleştirilmesi, kentin çehresinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Yapılan değişikliklerin başında Atatürk Caddesi'nin genişletilmesi yer alırken, Ali Çetinkaya Caddesi üzerinde İnönü Okulu, Kız Enstitüsü ve Doğumevi Hastanesi gibi kamu yapıları inşa edilmiştir. Konyaaltı Caddesi düzenlenmiş ve bu düzenleme sonucunda batı yönünde Bahçelievler Semti oluşturulmuştur. Ayrıca, Cumhuriyet Caddesi'nin açılmasıyla birlikte, tarihi surların önünde ve kentsel sit alanları içerisinde iş hanları, çarşılar ve banka binalarının inşa edilmesine yönelik bir yapılaşma süreci başlamıştır. Bu gelişmeler, kentin modernleşme dinamikleri doğrultusunda fiziksel ve işlevsel dönüşümünü yansıtmaktadır.

Antalya kentinin ilk imar planı, 1956–1959 yılları arasında İller Bankası tarafından hazırlanmış ve kentin kentsel gelişim sürecine yön vermeye başlamıştır. Bu plan, Kaleiçi'nin yanı sıra batıda Bahçelievler, kuzeyde Şarampol ve doğuda Yenikapı Mahalleleri ile sınırlı bir alanı kapsamıştır. Söz konusu plan, Antalya'nın planlı büyüme sürecindeki ilk önemli adım olarak kabul edilmektedir. Ancak planlama sürecinde, hazırlanan ön araştırma raporlarında çeşitli yanılgılar ve sayısal hatalar tespit edilmesi üzerine planın yenilenmesine karar verilmiştir. 1960–1965 yılları arasında Kalekapısı Çarşısı oluşmuş; Atatürk ve Şarampol Caddeleri'nin genişletilmesiyle birlikte kent merkezi, güneyde Yenikapı'ya, kuzeyde ise Kışlahan Oteli'ne kadar büyütülmüştür. 1965–1970 döneminde Kalekapısı ile Vilayet Konağı arasında şekerciler, fırıncılar, turşucular, kuyumcular, düğmeciler ve çerçiler gibi geleneksel esnaf grupları yer alırken, Kalekapısı çevresi daha çok serbest meslek sahipleri ve turizm bürolarının faaliyet gösterdiği bir alan hâline gelmiştir. Bu süreçte Kalekapısı ve çevresi, kentin çekirdek alanını oluştururken, Şarampol Caddesi ise alt ve orta gelir gruplarına yönelik alışveriş ve eğlence alanlarıyla öne çıkmıştır. 1970'li yıllarda nüfus artışına paralel olarak kent merkezi fiziksel olarak yayılmış; özellikle Ali Çetinkaya Caddesi çevresinde tarım ilaçları, ekipmanları ve çeşitli ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı yeni bir bölge oluşmuştur. Buna karşılık, üst gelir grubunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gelişen Kenan Evren Bulvarı; lüks mağazalar, turizm acenteleri ve yüksek nitelikli ticari işletmelerin yoğunlaştığı prestijli bir merkez konumuna gelmiştir.

3.2.5.1. Cumhuriyet Döneminde Karaalioğlu Parkı ve Kaleiçi ile İlişkisi

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Antalya'da kamusal mekân üretimi, modernleşme ideallerini yansıtan en önemli kentsel politikaların başında gelmiştir. Bu çerçevede 1930'lu yıllarda planlanan ve 1940'lardan itibaren kademeli olarak şekillenen Karaalioğlu Parkı, yeni yönetimin "halk için açık ve erişilebilir kent mekânı" vizyonunun somut ifadesidir. Parkın konumu, Cumhuriyet döneminin modern kentleşme anlayışı ile antik kentin tarihsel topografyası arasında bir eşik yaratmıştır.

- Tarihsel Bağlam ve Planlama Yaklaşımı

Erken Cumhuriyet yönetimi, Antalya'nın güney kıyısındaki falez hattını hem kent manzarasının vitrini hem de kamusal rekreasyon alanı olarak değerlendirmiştir. Bu tercih, dönemin diğer kıyı kentlerindeki (İzmir Kültürpark, Samsun Batı Park vb.) planlama kararlarıyla paralellik gösterir. Karaalioğlu Parkı; geniş yürüyüş yolları, deniz manzarasına açılan seyir terasları ve bitki çeşitliliği ile modern, halkçı ve sağlıklı yaşamı öne çıkaran bir kent parkı örneği olarak tasarlanmıştır. Belediye arşivlerindeki 1940–1950 yıllarına ait proje paftaları, parkın özellikle kıyı uçurum morfolojisiyle uyumlu biçimde planlandığını kanıtlar.

- Morfolojik ve Görsel Süreklilik

Park, Kaleiçi'nin güney sur hattının hemen dışına yerleşerek hem tarihsel sınırı belirginleştiren hem de kentin Akdeniz'e açılan yüzünü vurgulayan bir "yeşil bant" işlevi görmüştür. Bu konum, Kaleiçi'nin Roma döneminden Cumhuriyet'e uzanan morfolojik sürekliliğini görünür kılar. Falezlerin kenarında oluşturulan geniş teraslar ve yaya aksları, sur duvarlarının devamını çağrıştıran bir çizgisellik oluşturur. Böylece Karaalioğlu Parkı, Kaleiçi'nin güney sınırını tanımlayan doğal ve tasarlanmış mekânsal eşik haline gelmiştir.

- Sosyal ve Kamusal İşlev

Cumhuriyet'in toplumsal modernleşme hedefleri doğrultusunda park, Antalya halkının gündelik yaşamında yeni bir kamusal buluşma mekânı yaratmıştır. Açık hava tiyatroları, sergi ve festival alanları, miting ve törenler, 20. yüzyıl boyunca parkı kentin kamusal hafızasının merkezi konumuna taşımıştır. Bu süreklilik, Cumhuriyet döneminde kent kimliğinin yeniden inşasında parkın yalnızca peyzaj değil, sosyal dönüşüm aracı olarak da tasarlandığını gösterir.

3.2.6.2. Kaleiçi ile Etkileşim ve Koruma Bağlantısı

Karaalioğlu Parkı, Hıdırlık Kulesi ile kurduğu mekânsal ilişki sayesinde Kaleiçi'nin anıtsal mirasıyla doğrudan bütünleşir. Parkın güneybatıdaki seyir terasları, kulenin Roma döneminden gelen silüetini öne çıkarır ve Kaleiçi'nin kıyı çizgisini çağdaş kentsel manzaraya dâhil eder. Bu nedenle, Kaleiçi'ni konu alan koruma amaçlı imar planlarında park, yalnızca çevresel peyzaj değil, morfolojik devamlılığın korunması gereken bir bileşen olarak ele alınmalıdır.

Cumhuriyet döneminin modernleşme ilkeleri ile tarihsel Kaleiçi dokusu arasında bir “köprü” işlevi gören Karaalioğlu Parkı, Antalya kent kimliğinin yeniden tanımlanmasında stratejik bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle tezin Cumhuriyet dönemi bölümünde, parkın planlama tarihçesi, morfolojik katkısı ve Kaleiçi ile kurduğu kamusal ve görsel ilişkiler ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Park, hem Antalya’nın modern kentleşme hikâyesini hem de Kaleiçi’nin tarihsel sürekliliğini birlikte okuma olanağı sunan nadir kentsel mekânlardan biridir.

Şekil 3.19. Karaalioğlu Parkı (Anonim 4)

3.2.7. Günümüz Kaleiçi

Antalya Kaleiçi, tarih boyunca çok katmanlı bir kültürel ve mimari mirasın birikim alanı olarak, Akdeniz’in önemli liman kentlerinden biri olma özelliğini korumuştur. Cumhuriyet’in ilanından sonra Türkiye genelinde uygulanan modernleşme ve kentleşme politikaları, Kaleiçi’nin tarihsel dokusunu ve sosyal yapısını derinden etkilemiştir. 1920’lerden itibaren gelişen yeni kent merkezleri, Antalya’da da Kaleiçi’ni kent yaşamının dışına itmiş; bu durum bölgenin fiziksel ve işlevsel açıdan gerilemesine yol açmıştır (Tekeli 2001). Geleneksel yaşam pratiklerinin zayıfladığı, yapı stokunun yıprandığı ve bakımının ihmal edildiği bu dönem, Kaleiçi’nin kent kimliğinin de zayıfladığı bir süreç olarak değerlendirilir.

Şekil 3.20. Günümüz Kaleiçi (Anonim 5)

1970’li yıllarda Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına yönelik kanuni ve kurumsal altyapının güçlenmesiyle, Kaleiçi 1972 yılında kentsel ve arkeolojik SİT alanı olarak kabul edilmiştir (Kuban 1986). Bölgenin korunması için önemli bir dönüm noktası olmuş, ancak yapılan müdahaleler daha çok fiziksel restorasyonlarla sınırlı kalmıştır. Sosyo-kültürel boyutların planlama süreçlerine yeterince yansıtılmaması, bölgenin yaşayan kimliğinin korunmasını engellemiştir.

1980 sonrası turizmin hızla geliştiği Türkiye’de, Kaleiçi işlevsel dönüşüme uğramış; tarihi yapıların büyük bölümü pansiyon, butik otel, restoran gibi turizm odaklı kullanımlara açılmıştır (Güçhan ve Kurul 2009). Bu süreçte, bölgeye yönelik artan ekonomik ve turistik baskı, yerel halkın yer değiştirmesine ve kültürel sürekliliğin kırılmasına sebep olmuş, Kaleiçi’nin otantik kimliği ciddi bir tehdit altına girmiştir.

2000 sonrası Antalya Kaleiçi, kültürel mirasın korunması ve kentsel gelişmenin dengelenmesi amacıyla birçok kapsamlı koruma planı ve uygulamaya sahne olmuştur. Bu süreçte Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Muratpaşa Belediyesi başta olmak üzere çeşitli kamu kurumları, bölgenin özgün tarihi dokusunu koruyarak yaşatmak için imar planları ve projeler geliştirmiştir. 2000’li yılların başından itibaren hayata geçirilen 1:5000 ve 1:1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planları, Kaleiçi’nin fiziksel, sosyal dönüşümüne yön vermiştir.

Bu planların temel hedefi, Kaleiçi’nin tarihsel mimari karakterinin korunması, yapıların sağlıklı ve uyumlu biçimde restore edilmesi, yaya dolaşımının öncelikli olarak geliştirilmesi ve turizme uyumlu sürdürülebilir fonksiyonların geliştirilmesidir. Özellikle

2006 ve 2012 yıllarında yapılan revizyonlarda, bölgedeki araç trafiğinin sınırlandırılması, açık ve yeşil alanların artırılması, tarihi yapılar için detaylı koruma projelerinin hazırlanması öne çıkarılmıştır. Bu uygulamalardan sonra Kaleiçi genel olarak herkes için daha yaşanabilir ve erişilebilir bir mekân haline gelmesini sağlamıştır.

Bununla birlikte, turizmin baskısı altında kalan Kaleiçi’nde sosyo-kültürel yapının korunması, yerel halkın yaşam alanlarını kaybetmemesi yönünde yaşanan zorluklar devam etmektedir. Turizm odaklı ekonomik faaliyetlerin artması, bazı bölgelerde sosyal dönüşümü hızlandırmış, kiraların yükselmesi ve konutların ticari kullanıma açılması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durum, kent kimliğinin özgün sosyal boyutunun aşınmasına yol açmakta, yerel halkın bölgedeki varlığını zayıflatmaktadır.

Günümüzde Kaleiçi, tarihsel sürekliliğin ve modern dinamiklerin iç içe geçtiği karmaşık bir kent dokusuna sahiptir. Koruma planları ve kentsel müdahaleler fiziksel yapının ve tarihi mirasın korunmasını hedeflerken, sosyal sürdürülebilirlik, yerel halkın yaşam kalitesi ve kültürel aidiyet gibi önemli unsurların güçlendirilmesi için daha katılımcı ve bütüncül yaklaşımlar gerekmektedir. Turizm kaynaklı dönüşüm, ekonomik canlılık sağlamakla birlikte, kent kimliğinin özgünlük ve aidiyet boyutlarını tehdit eden dönüşümlere zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle, Kaleiçi’nin geleceği açısından koruma planlarının sosyo-kültürel boyutları entegre ederek, yerel toplulukların süreçlere etkin katılımını sağlaması büyük önem taşımaktadır.

Cumhuriyet sonrası dönemde Antalya Kaleiçi, marjinalleşmeden koruma sürecine, ardından turizm odaklı dönüşümden kapsamlı planlama yaklaşımlarına kadar çok katmanlı bir gelişim süreci geçirmiştir. 2000 sonrası koruma çalışmaları Kaleiçi’nin fiziksel dokusunu önemli ölçüde koruma altına almış ve bölgenin kent kimliğinin sürekliliği için fırsatlar yaratmıştır. Ancak bu başarı, kent kimliğinin sosyal ve kültürel boyutlarının korunması ve geliştirilmesi için yeterli değildir. Yerel halkın yaşam alanlarının korunması, kültürel sürekliliğin desteklenmesi ve turizm ile yerel yaşam arasında sürdürülebilir bir denge kurulması, Kaleiçi’nin kent kimliğinin geleceği açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, planlama süreçlerinin daha kapsayıcı, disiplinler arası ve katılımcı yöntemlerle yürütülmesi zorunludur.

Şekil 3.21. Kaleiçi yakın çevresi kavramsal şema (Yazar tarafından hazırlanmıştır).

3.2.6.1. Günümüzde Kaleiçi ve Çevresindeki Mevcut Bulunan Tarihi Yapılar

Antalya'nın kent kimliği, tarihsel sürekliliği ve kültürel çeşitliliği temsil eden yapılarla şekillenmiştir. Özellikle Kaleiçi ve çevresinde yer alan anıtsal yapılar, kamusal alanlar, dini yapılar ve sivil mimarlık örnekleri, kentin geçmişini bugüne taşıyarak hem fiziksel çevrenin hem de toplumsal hafızanın temel bileşenlerini oluşturur.

3.2.6.1.1. Tarihsel Sürekliliğin Mekânsal Temsili

Kaleiçi'nde yer alan **Hadrianus Kapısı**, **Hıdırlık Kulesi**, **Şehzade Korkut Cami** gibi yapılar, eski dönemlere ait mimari özelliklerin hepsini birlikte barındırmaları bakımından tarihsel sürekliliğin somut göstergeleridir. Bu yapılar, Lefebvre'in (1991) vurguladığı biçimiyle "mekânın sosyo-tarihsel üretimi" çerçevesinde, geçmişin güncel kent yaşantısında temsil edilmesini sağlayan araçlardır. Böylece kent kimliği, yalnızca geçmişe ait bir söylem değil, güncel yaşamla iç içe geçmiş dinamik bir unsur hâlini alır.

3.2.6.1.2. Kültürel Yapılar

Kent kimliğinin oluşumunda toplumsal belleğin mekânsal temsilleri kritik öneme sahiptir (Assmann 2008). Antalya'daki **Atatürk Evi ve Müzesi**, **Suna-İnan Kırarç Kaleiçi Müzesi** ve geleneksel çarşı dokusu, kentin sosyal ve kültürel belleğinde yer etmiş, yerel halkın kimlik inşasında referans noktaları hâline gelmiştir. Bu yapılar, bireysel ve toplumsal aidiyetin sürekliliğini sağlayan "bellek mekânları" olarak değerlendirilebilir.

3.2.6.1.3. Çok Kültürlü Geçmişin Mekânsal Yansıması

Kaleiçi’ndeki cami ve kilise yapıları (örneğin **Aya Panagia Kilisesi, Azizdion Kilisesi, Karakaş Camii, Balbey Camii**) kentin tarihsel olarak farklı inanç gruplarına ev sahipliği yaptığını gösteren önemli mekânsal belgelerdir. Bu çeşitlilik, kent kimliğinde kültürel çoğulluğun önemli bir boyutunu oluşturur. Nitekim bu yapılar, mimari çeşitlilikleriyle birlikte, Antalya’nın “açık kimlikli kent” karakteristiğine katkı sağlamaktadır (Tunçer 2007)

3.2.6.1.4. Estetik ve Morfolojik Süreklilik

Tarihi yapılar, kentsel morfolojide sürekliliği sağlayarak, modern yapılaşmanın getirdiği homojenleşmeye karşı özgünlük üretmektedir. Özellikle Kaleiçi’nde korunan geleneksel konut dokusu, sokak düzeni ve cephe karakterleri, Lynch’in (1960) kavramsallaştırdığı “kent imgesi”nin inşasında merkezi rol oynar. Bu bağlamda söz konusu yapılar, yalnızca görsel estetik değil, aynı zamanda mekânsal hafızanın sürekliliği açısından da önem arz etmektedir.

3.2.6.1.5. Kamusal İşlevsellik ve Güncel Yaşama Entegrasyon

Bazı yapıların (örneğin camiler, müzeler ve çarşı alanları) günümüzde de aktif olarak kullanılmaları, kent kimliğini “yaşayan” bir olgu hâline getirir. Nora’nın (1989) belleğin canlı tutulmasına yönelik yaklaşımı göz önüne alındığında, bu işlevsellik, geçmişin yalnızca temsil edilmesi değil, aynı zamanda deneyimlenmesi anlamına gelir.

Antalya Kaleiçi’nde yer alan kültürel varlıklar, sadece birer mimari yapı değil; aynı zamanda kent kimliğinin, belleğin ve toplumsal aidiyetin mekânsal temsilcileri olarak işlev görmektedir. Bu yapılar, çok katmanlı tarihsel geçmişi görünür kılarak, hem yerel halk hem de ziyaretçiler açısından güçlü bir kent imgesi oluşturur. Dolayısıyla, koruma politikalarının yalnızca fiziksel yapıyı değil, bu yapıların temsil ettiği kültürel değerleri de dikkate alacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

3.2.6.2 Son Dönemde Kaleiçi’nde Yapılmış Kazı Çalışmaları

Antalya Kaleiçi, çok katmanlı tarihsel dokusu nedeniyle son yıllarda bir dizi arkeolojik araştırma ve kurtarma kazısına sahne olmuştur. Bu çalışmalar, Roma döneminden Osmanlı’ya kadar uzanan ardışık yerleşim evrelerini belgeleyerek bölgenin kentsel gelişimine ışık tutmaktadır. Özellikle Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) ve Antalya Müze Müdürlüğü iş birliğiyle yürütülen kazılar, Kaleiçi’nin arkeolojik potansiyelini somut biçimde ortaya koymuştur.

1. AKMED Otel Alanı Kazısı

2015 yılında AKMED Otel Alanı’nın bulunduğu parselde gerçekleştirilen kazılar, **Doğu Roma (Bizans) dönemi gömü alanı** niteliğinde önemli bulgular sunmuştur. Onur Kara’nın ayrıntılı incelemesine göre, küçük bir alanda üst üste binmiş çok katmanlı tabakalar tespit edilmiş; bu tabakalar Roma, Orta-Geç Bizans ve Osmanlı dönemlerinin ardışık yerleşim izlerini yansıtmıştır. Özellikle Orta-Geç Bizans dönemine tarihlenen

mezarlar, gömü gelenekleri ve kentsel dönüşüm süreçleri açısından dikkate değerdir (Kara, 2015).

2. Seramik Atölyesi/Fırın Kalıntısı

Kaleiçi'nin 102 ada, 20 parselinde gerçekleştirilen arkeolojik sondajlarda **Roma dönemine ait bir seramik atölyesi veya fırın** kalıntısına ulaşılmıştır. Dairesel formdaki yapı, çevresindeki tuğla örgüsü, yanık izleri ve beraberinde ele geçen tripod tipi seramik altlıklarıyla üretim işlevini açıkça ortaya koymaktadır. Bu buluntu, Roma döneminde Kaleiçi'nin sadece ticaret değil, aynı zamanda yerel üretim ve zanaat faaliyetlerinde de aktif bir merkez olduğunu kanıtlamaktadır (Çetin, 2020).

3. Yapısal ve Stratigrafik Bulgular

Her iki kazı da Kaleiçi'nin “höyükleşmiş” karakterini doğrular niteliktedir. Sınırlı parsellerde dahi Geç Roma'dan Osmanlı'ya uzanan tabakaların varlığı, bölgenin sürekli iskân gördüğünü ve kentsel morfolojinin her dönem yeniden biçimlendiğini göstermektedir. Özellikle AKMED Otel kazısında gözlenen üst üste yerleşim, kentsel adaptasyonun ve yeniden kullanım pratiklerinin somut örneğidir.

4. Restorasyon ve Koruma ile İlişkili Çalışmalar

Doğrudan arkeolojik kazı kapsamında olmasa da **Kesik Minare (Panaghia Kilisesi)** gibi anıtsal yapılarda 2018–2021 yılları arasında yürütülen kapsamlı restorasyon çalışmaları, farklı dönemlere ait yapı katmanlarının belgelenmesine imkân vermiştir. Bu süreç, Kaleiçi'nin Roma sonrası mimari evrimine dair yeni gözlemler sunmuş, özellikle erken Orta–Geç Bizans ve Anadolu Selçukluları eklemelerinin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Son dönemde yürütülen bu kazılar, Kaleiçi'nin Roma döneminden Osmanlı'ya uzanan **çok katmanlı kent kimliğini** ayrıntılarıyla belgelemekte; aynı zamanda Roma dönemi liman kenti kimliğinin, üretim faaliyetlerinin ve mezar pratiklerinin somut kanıtlarını sunmaktadır. Bu veriler, Kaleiçi'nin güncel koruma planları ve kentsel tarih yazımı açısından önemli bir referans oluşturmakta, bölgenin arkeolojik değerinin korunması ve gelecekteki araştırmalara yön verilmesi için bilimsel temel sağlamaktadır.

3.3.Kaleiçi'nde Koruma ve Planlamanın Başlangıcı

Cumhuriyet sonrasında Türkiye'de tarihî kent dokularının korunmasına yönelik ilk kanuni ve kurumsal adımlar 1970'li yıllarda atılmış, bu sürecin öncü örneklerinden biri Antalya Kaleiçi olmuştur. Osmanlı ve Roma dönemlerine uzanan çok katmanlı tarihî bir yapıya sahip olan Kaleiçi, 1973 yılında kentsel sit alanı ilan edilerek kanuni koruma altına alınmış ve böylece koruma planlamasına yönelik ilk adımlar atılmıştır.

Antalya Kaleiçi Planları Zaman Çizelgesi (1973–2024)

Yıl	Plan / Uygulama	Açıklama
1973	Sit Alanı İlanı	Kaleiçi, Türkiye’deki ilk kentsel sit alanlarından biri olarak tescillendi.
1976	Metin Sözen Öneri Planı	İlk bilimsel koruma önerileri ve bölgeye dair ön değerlendirmeler yapıldı.
1979	İlk Koruma Amaçlı İmar Planı	Tarihî dokuya yönelik genel müdahale çerçevesi çizildi.
1984	1/1000 Koruma Amaçlı Plan	İlk kapsamlı uygulama planı, yapı ölçeğinde düzenlemeler içeriyordu.
1990	Fonksiyonel Dönüşüm ve Plansız Gelişme	Turizm baskısı arttı, konut alanları pansiyona dönüştü.
1992	Yeni Koruma Amaçlı İmar Planı	Müdahale dereceleri netleşti, yeniden işlevlendirme stratejisi öne çıktı.
2003	1/5000 Nazım İmar Planı	Kaleiçi’nin üst ölçekli stratejik yönelimleri belirlendi.
2006	1/1000 Koruma Amaçlı Uygulama Planı	Yapı müdahale düzeyleri, restorasyon ilkeleri, yaya ağı gibi konular netleştirildi.
2012	Plan Revizyonları	Sosyal yaşam, kültürel etkinlikler ve konut geri dönüşleri ön plana çıktı.
2017- 2024	Kaleiçi Projeleri	Canlandırma Cephe sağıklaştırma, altyapı, sokak iyileştirmeleri; halk katılımı teşvik edildi.

3.3.1. Seçilmiş Planların İncelemesi

3.3.1.1. 1976 – Metin Sözen Öneri Planı

Bu plan, “koruma bir lüks değil zorunluluktur” ilkesiyle hazırlanmıştır. Kaleiçi’nde yaşayan halkın yaşam alanları ile tarihsel dokunun birlikte korunması gerektiği vurgulanmıştır. Yapı tipolojisi, doku bütünlüğü ve sivil mimarlık öğeleri envanterlinmiş; öneri düzeyinde kaldıysa da, sonraki planlamalara kuramsal temel sağlamıştır.

Şekil 3.22. 1977 İlk Antalya Çevre Düzeni Planı (Antalya Büyükşehir Belediyesi 2024)

3.3.1.2. 1979 Kaleiçi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

Kaleiçi’nin fiziksel dokusunu korumak ve yeni yapılaşmayı sınırlandırmak. Sokak dokusu ve tescilli yapıların korunması hedeflendi; ancak uygulamaya yönelik detaylar yetersiz kaldı. İlk koruma planı olarak önemli bir başlangıç olsa da, sadece fiziksel koruma odaklı kalması nedeniyle sürdürülebilir bir kimlik yönetimi sunamadı

3.3.1.3. 1984 – 1/1000 Koruma Amaçlı Plan

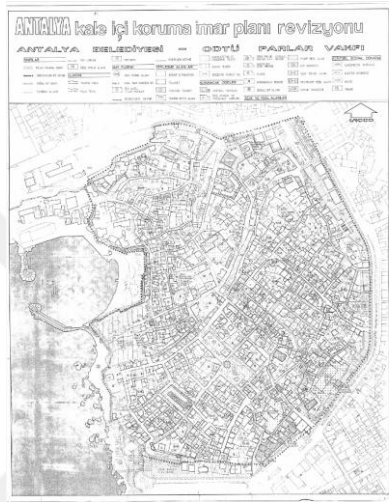
Kaleiçi için ilk kanuni ve kapsamlı koruma amaçlı plan niteliğindedir. Plan:

- Yeni yapılaşmayı sınırlandırmış,
- Kat yüksekliği 2 kat ile sınırlandırılmış,

- Geleneksel yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleriyle belgelenmesini zorunlu kılmıştır. Ancak uygulama mekanizması zayıftı; kontrolsüz müdahaleler yine de sürdü.

3.3.1.4. 1992 Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planı

Planda yapıların müdahale derecelerine göre sınıflandırılması; özgün dokunun korunması yanında konut işlevinin devamlılığına öncelik verilmesi; yeniden işlevlendirme yaklaşımıyla sosyal yaşantının canlandırılması hedeflenmiştir. Kaleiçi'nin sadece turistik değil, yaşayan bir mahalle olarak planlandığı ilk kapsamlı yaklaşımlardan biridir; yerel halkın korunması ve sosyal sürdürülebilirlik kavramları ön plana çıkmıştır.

Şekil 3.23. 1992 Kaleiçi koruma amaçlı imar planı (Antalya Büyükşehir Belediyesi 2024)

3.3.1.5. 2003 – 1/5000 Nazım İmar Planı

Kaleiçi'nin turizm baskısıyla şekillenen gelişimini yönlendirme amacıyla hazırlanmıştır.

Bu planda:

- Turizm, kültürel miras ve kentsel yaşam dengelenmeye çalışılmış,
- Ulaşım ağları yeniden düzenlenmiş,
- Kaleiçi'nin etkileşim bölgesi (buffer zone) tanımlanmıştır.

3.3.1.6. 2006 – 1/1000 Koruma Amaçlı Uygulama Planı

Bu plan, somut müdahale düzeylerini belirlemesi açısından dönüm noktasıdır. Plan detayları:

- 4 müdahale düzeyi (Koruma, Yenileme, Sağıklaştırmak, Restorasyon),
- Geleneksel malzeme ve teknik kullanım zorunluluğu,

- Cephe tasarım rehberlerinin oluşturulması.

Ayrıca, Yat Limanı ile Kaleiçi üst bölgesi arasındaki bağlantılar yaya öncelikli hale getirildi.

3.3.1.7. 2012 – Plan Revizyonları

Artan ticari kullanımları sınırlama, konut işlevini güçlendirme ve sosyal çeşitliliği koruma odaklıydı. Planlar:

- Kamusal alanlara kültürel ve sanatsal işlev yüklenmesini önerdi,
- Sokak festivalleri, müzik etkinlikleri gibi sosyal canlandırma projeleri teşvik edildi,
- Tescilli yapılar için esnek yenileme kuralları getirildi.

3.3.1.8. 2017–2024 – Kaleiçi Canlandırma Projeleri

Bu uygulama odaklı projeler:

- 60’tan fazla yapının cephe restorasyonu,
- Altyapı yenilemeleri (aydınlatma, drenaj, parke taş döşemesi),
- Yaya ağı haritaları ve yönlendirme levhaları kurulumu gibi işlevsel düzenlemeleri içerdi.

Ayrıca “Katılımcı Kent Hafızası” atölyeleri düzenlenerek, esnaf ve yerel halkın bilgi ve deneyimi planlama sürecine entegre edildi.

3.3.2. Kaleiçi’nde Halk Katılımı

1. Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı

- **Katılım Şekli:** Plan hazırlık sürecinde **Antalya Büyükşehir ve Muratpaşa Belediyesi**, esnaf, sivil toplum örgütleri ve mahalle temsilcileri ile toplantılar düzenleyerek plan notları ve kararları üzerine görüş aldı.
- **Neden Önemli:** Koruma–kullanma dengesine dair halkın endişeleri (işlevlendirme, ulaşım, turizm baskısı) plan notlarına yansdı.
- **Sonuç:** Plan raporlarında kamuoyu toplantıları ve paydaş görüşleri, revizyon gerekçesi ve kararlarına referans olarak işlendi.

2. Kaleiçi Yat Limanı Çevre Düzenlemesi Projesi

- **Katılım Şekli:** Liman esnafı, tekne işletmecileri ve bölge sakinleriyle yapılan **çalıştay ve bilgilendirme toplantıları**, özellikle iskelelerin yenilenmesi ve ziyaretçi trafiği düzenine ilişkin kararların şekillenmesine katkı sağladı.
- **Neden Önemli:** Yat limanındaki ticari faaliyetler doğrudan halkın gelir kaynağı olduğundan, proje kararlarında yerel aktörlerin talepleri etkili oldu.

3. Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) Protokolü

- **Katılım Şekli:** Kültür ve Turizm Bakanlığı ile belediyelerin birlikte yürüttüğü bu programda, Kaleiçi dâhil turizm alanlarına yönelik plan kararları için **STK’lar ve turizm sektörü temsilcileriyle** istişare toplantıları yapıldı.
- **Sonuç:** Kaleiçi’nin turistik kullanımına dair kararların, yerel esnaf ve turizm işletmelerinin görüşleri doğrultusunda revize edilmesine imkân verdi.

4. Karaalioğlu Parkı – Kentsel Tasarım ve Koruma Yarışması (2002)

- **Katılım Şekli:** Yarışma aşamasında profesyonel jüri ve kamu sergileri yoluyla Antalya halkı ve meslek odalarının görüş bildirebildiği bir süreç yürütüldü.
- **Önemi:** Kaleiçi ile park ilişkisini kuran bu yarışma, önerilerin sergilenmesi ve halkın değerlendirmesine açılmasıyla dikkat çekti.

Kaleiçi’nde **en güçlü halk katılımı**; Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu ve Yat Limanı Çevre Düzenlemesi projelerinde görüldü. Bu iki süreçte belediyeler ve Koruma Kurulu, esnaf-STK-mahalle halkıyla açık toplantılar yaparak plan kararlarını şekillendirdi. Karaalioğlu Park yarışması ve KTKGB protokolü ise daha çok **danışma ve sergi yoluyla katılım** örneği sundu.

Proje / Süreç	Yaklaşık Yıl(lar)	Açıklama
Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı	2010–2013 hazırlık , 2013 sonrası onay ve revizyonlar (2016’da plan notu değişiklikleri, 2019 ve 2022’de ek revizyonlar)	Halk toplantıları ve meslek odası görüşleriyle şekillendi; güncel revizyonlar hâlen askıya çıkabiliyor.
Kaleiçi Yat Limanı Çevre Düzenlemesi Projesi	İlk uygulamalar 2011–2012 , yeni iskele düzenlemeleri ve bakım projeleri 2021–2023	Liman esnafı ve tekne işletmecileriyle yapılan çalıştay ve bilgilendirme toplantılarıyla yürütüldü.
Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) Protokolü	2010 (Bakanlık ve belediye protokolü) – 2010’lu yıllar	Kaleiçi ve çevresindeki turizm odaklı canlandırma kararları için yerel sektör ve STK’larla istişare süreci yürütüldü.
Karaalioğlu Parkı Kentsel Tasarım ve Koruma Yarışması	2002 (yarışma duyurusu ve jüri değerlendirmesi)	Kaleiçi ile park ilişkisini güçlendirmeyi amaçlayan bu yarışmada projeler halka sergilenerek görüşe açıldı.

Özet:

- En erken örnek **2002** (Karaalioğlu Park yarışması).
- Planlama ölçeğinde en kapsamlı ve katılımcı süreç **2010–2013**’teki **Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonudur**.
- Liman çevresindeki uygulamalara ilişkin katılım toplantıları **2011–2012**’de başlamış, 2021 sonrası yeni düzenlemelerle sürmüştür.
- Turizm odaklı **KTKGB protokolü** ise **2010** yılında hayata geçirilmiştir.

3.3.3. Kanuni Çerçeve ve Planlama Süreci Analizi (1990 Sonrası)

1990 sonrası Kaleiçi planlama süreci, Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına yönelik kanuni düzenlemelerin sıklaştığı ve yerel planlama pratiğinin yeniden tanımlandığı bir döneme karşılık gelir. **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu** (1983) bu sürecin temel dayanağıdır; ancak 1990’lardan itibaren yapılan ek düzenlemeler—özellikle **5226 sayılı 2004 değişikliği**—koruma amaçlı planlama ilkelerini güncelleyerek yerel yönetimlere daha geniş sorumluluklar yüklemiştir.

Bu kanuni zemin üzerinde, Kaleiçi’nde 1990 sonrasında şu temel **plan ve revizyonlar** öne çıkmıştır:

- **1992 Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu**, sit alanı sınırlarının yeniden değerlendirilmesini ve turizm baskısını dengeleyecek kararları içermiştir.

- **1996 ilave plan çalışmaları**, 1992 revizyonunun uygulama zorluklarını gidermek amacıyla, özellikle ulaşım ve altyapı düzenlemelerini güçlendirmeye odaklanmıştır.
- **2003 ve 2006 revizyonları**, sit alanındaki yeni işlevlendirme taleplerini ve artan konaklama baskısını yönetmeye yönelmiştir.
- **2012 ve 2014–2017 revizyonları**, liman çevresi ve kamusal alan düzenlemelerini içerecek biçimde, koruma–kullanma dengesini güncel turizm dinamikleriyle uyumlu kılmayı hedeflemiştir.

Bu planların her biri, **Koruma Kurulları** ve **Büyükşehir/Muratpaşa Belediyesi** işbirliğiyle yürütülen süreçlerde onaylanmış, plan notları ve değişiklikleri resmi kararlara bağlanmıştır. Özellikle 2000 sonrası dönem, **halk ve meslek odası katılımı** açısından da önceki yıllara göre daha güçlü bir model sunar; askı ilanları, kamu bilgilendirme toplantıları ve sivil toplum görüşleri bu süreçlerin önemli parçalarıdır.

3.3.4. Son Yirmi Yılın Kentsel Tasarım Projeleri

2000’lerden itibaren Kaleiçi’nde, plan revizyonlarıyla eş zamanlı olarak çok sayıda **kentsel tasarım ve canlandırma projesi** hayata geçirilmiştir:

- **Kaleiçi Yat Limanı Çevre Düzenlemesi (2011–2012, revizyonları 2021–2023):** Yaya akışının düzenlenmesi, zemin kaplamaları, kıyı mobilyaları ve iskelelerin yenilenmesiyle turistik ve kamusal kullanımın artırılması hedeflenmiştir.
- **Karaalioğlu Parkı ve Kaleiçi bağlantısını güçlendiren kentsel tasarım yarışması (2002):** Park–Kaleiçi mekânsal bütünlüğünü yeniden tanımlayan ilk önemli yarışmadır.
- **Kesik Minare Restorasyonu (2018–2021):** Tarihi silüeti canlandıran ve kamusal belleği güçlendiren yapı ölçekli bir müdahaledir.
- **Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi Protokolü (2010):** Kaleiçi’ni merkez alan üst ölçekli bir koruma-kalkınma çerçevesi sunar.

Karşılaştırmalı Değerlendirme

1990’lı yıllardaki plan revizyonları, esasen **kanuni çerçevenin güncellenmesi** ve sit alanı sınırlarının netleştirilmesiyle birlikte, turizm baskısına karşı **koruma-kullanma dengesi** kurmayı amaçlamıştır. 2000’li yıllardan itibaren ise koruma planları, **kentsel tasarım ölçeğine** odaklanan uygulamalarla desteklenmiş; liman çevresi, yaya ulaşımı, kamusal alan kalitesi ve yapı ölçekli restorasyon projeleri ön plana çıkmıştır. Bu dönemde kanuni düzenlemeler (özellikle 2004 değişikliği) plan kararlarının uygulama kabiliyetini artırmış, katılımcı süreçler daha görünür hale gelmiştir.

3.3.5. Planların Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri: Genel Değerlendirme

1973 sonrası planlama süreçleri, Kaleiçi'nin kent kimliğinin fiziksel boyutunu büyük ölçüde korumayı başarmıştır. Ancak kimliğin sosyal ve kültürel yönleri açısından karmaşık etkiler söz konusudur:

Olumlu etkiler:

- Tarihi yapıların yok olması önlendi,
- Alan turistik cazibe merkezi haline geldi,
- Kamusal alanlar yeniden canlandırıldı,
- Kültürel mirasın farkındalığı arttı.

Olumsuz etkiler:

- Yerel halkın büyük bölümü bölgeden çekildi,
- Konut alanları ticaretle yer değiştirdi,
- Kent kimliğinin yaşayan sosyal yönü zayıfladı,
- Yüksek sezonlarda aşırı turizm baskısı altyapıyı zorlamakta.

Kaleiçi planlama süreci boyunca da iki yönlü bir kent kimliği değişimi yaşanmıştır:

Fiziksel Kimlik: Yapı ölçeğindeki müdahaleler, sokak dokusu ve silüet korunmuş; ancak bazı restorasyonlarda geleneksel malzeme kullanılmaması ve estetik bozulmalar tespit edilmiştir.

Sosyal Kimlik: Yerel halkın bölgeden uzaklaşmasıyla yaşayan tarih geri plana düşmüş; turizm temelli geçici bir kullanıcı profili oluşmuştur. Bu, kimliğin “yaşayan” karakterini zedelemiştir.

Kültürel Kimlik: 2010'lu yıllardan itibaren kültürel etkinliklerin artması (örneğin Kaleiçi Old Town Festivali) ve yaratıcı endüstrilerin desteklenmesiyle kültürel kimlik yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır.

Bu nedenle, Kaleiçi'nin kent kimliğini yaşatan planlamalar yalnızca fiziksel korumaya değil, toplumsal süreklilik ve kültürel üretim odaklı süreçlere de yönelmelidir. Günümüzde planlama anlayışının çok aktörlü, katılımcı ve esnek yapılarla desteklenmesi, kentsel mirasın sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir.

Antalya Kaleiçi Koruma Planları Zaman Çizelgesi (1973-2024)

Şekil 3.24. Antalya Kaleiçi koruma planları zaman akış şeması (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

3.3.6. Antalya Kaleiçi Koruma Planları – Onay Bilgileri, Tasarım Etkileri ve Mekânsal Dönüşüm Özeti (1973–2017)

1973 yılında Kaleiçi'nin kentsel sit alanı olarak ilan edilmesiyle başlayan koruma planlama süreci, sonraki yıllarda yapılan revizyon ve yönetim planlarıyla birlikte alanın fiziksel, kültürel ve işlevsel yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu süreçte hazırlanan her plan, dönemin sosyo-ekonomik koşullarına, yasal düzenlemelerine ve koruma anlayışına bağlı olarak farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Aşağıda yer alan tablo, 1973–2017 yılları arasında yürürlüğe giren koruma planlarının onay bilgilerini, Resmî Gazete kayıtlarını, tasarım ve müdahale etkilerini, korunmuş veya bozulmuş unsurları ve bu planların Kaleiçi'nin mekânsal dönüşümüne katkılarını bütüncül biçimde özetlemektedir.

Tablo 3.1. Kaleiçi Planları (1973–2017)

Yıl	Plan Adı / Türü	Onaylayan Kurul / Kurum	Resmî Gazete Tarih / Sayı	Tasarım / Müdahale Etkileri	Korunan Unsurlar	Bozulma / Deformasyon / Yok Olma	Mekânsal Dönüşüm Özeti
1973	Kaleiçi Sit Alanı İlanı	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)	20.07.1979 / 16643 (tescil kararıyla birlikte yürürlüğe girdi)	Tarihi doku bütünlüğü tanımlandı; alan Türkiye'nin ilk kentsel sitelerinden biri oldu.	Surlar, anıtsal yapılar (Hıdırlık, Yivli Minare, Saat Kulesi)	Yangın sonrası boş parseller; konut kayıpları	Alan, koruma hukuku açısından ilk kez planlı olarak belirlendi.
1976	Metin Sözen Öneri Planı	Kültür Bakanlığı, GEEAYK danışmanlığı	(taslak öneri, Resmî Gazete yayını yok)	İlk bilimsel koruma önerileri ve sokak sağıklaştırma vizyonu oluşturuldu.	Ana sokak aksları, parsel dokusu	Sihhileştirme eksikliği; kullanım dönüşümleri	Alanın karakteri 'yaşayan koruma' anlayışıyla tanımlandı.
1979	İlk Koruma Amaçlı İmar Planı (1/1000)	GEEAYK	20.07.1979 / 16643	Koruma amaçlı imar planı çerçevesi belirlendi; yapı yoğunluğu kısıtlandı.	Tarihi parselasyon, sur içi topografya	Ticari kullanımların artışı	İlk yasal plan; Kaleiçi'nin fiziksel sınırları koruma alanı olarak kesinleşti.
1984	1/1000 Uygulama Planı (Yeni Koruma Planı)	Kültür ve Turizm Bakanlığı / Antalya Koruma Kurulu	1984 / 18495	Cephe düzenleri, konut-ticaret dengesi planlandı.	Surlar, anıtsal merkezler	Turizm baskısı, özgün konut işlevi kaybı	Konut-turizm fonksiyon dengesi bozulmaya başladı.
1992	Revizyon Koruma Amaçlı İmar Planı	Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu	05.10.1992 / 21389	Yeniden işlevlendirme (konut → pansiyon, restoran vb.) stratejisi öne çıktı.	Ana anıtsal yapı aksları, kamusal alanlar	Avlu sistemleri ve özgün parsellerde deformasyon	Koruma-kullanma dengesi tartışmalı hale geldi.
2003	1/5000 Nazım Plan + Revizyon Çerçevesi	Antalya Büyükşehir Belediyesi	2003 / 25241	Üst ölçekli yönelim: Kaleiçi-Merkez bütünlüğü, ulaşım-yaya entegrasyonu.	Tarihi merkez-Karaalioğlu bağlantısı	Cephe uyumsuzlukları	Kentsel ölçekte kimlik yeniden tanımlandı.
2006	1/1000 Uygulama Revizyonu	Antalya KUDEB / Büyükşehir Belediyesi	2006 / 26115	Restorasyon ilkeleri, sağıklaştırma, yaya aksları netleştirildi.	Sokak silüetleri, cephe bütünlüğü	Modern eklentiler, zemin kat değişimleri	Kentsel tasarım rehberi niteliğinde belge oluşturuldu.
2012	Revizyon ve Yönetim Planı Ön Hazırlığı	Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu	2012 / 28276	Sosyo-kültürel etkinlik alanları, konut dönüşümleri, liman çevresi canlandırma.	Kamusal alan sürekliliği	Yüksek yoğunluklu turistik dönüşüm	Koruma-kullanma dengesi yeniden ele alındı.
2017	Kaleiçi Yönetim Planı ve Canlandırma Projeleri	Kültür ve Turizm Bakanlığı / Antalya BB / KUDEB	06.06.2017 / 30089	Cephe sağıklaştırma, altyapı, katılım süreçleri.	Tarihi dokunun mekânsal kimliği	Turistik baskı, ticarileşme	Alan yönetimi modeliyle katılımcı koruma dönemi başladı.

Ek Açıklamalar:

- 1990–2017 arası dönem, plan revizyonlarının **kentsel tasarım ölçeğiyle bütünleştiği** bir süreçtir.
- **Yat Limanı Çevre Düzenlemesi (2011–2012, rev. 2021–2023), Karaalioğlu Parkı–Kaleiçi bağlantı yarışması (2002) ve Kesik Minare Restorasyonu (2018–2021)** gibi uygulamalar, plan kararlarının somut tasarım karşılıklarıdır
- Planlara rağmen **topografik süreklilik ve anıtsal yapılar** (örneğin Hıdırlık Kulesi, Yivli Minare, Saat Kulesi) korunmuştur; ancak **avlu sistemi, geleneksel konut tipolojisi ve sokak ölçeği** kısmen deformasyona uğramıştır
- 2000 sonrası dönemde planlama süreci **halk katılımı, meslek odaları ve KUDEB işbirliğiyle** yürütülmüştür.

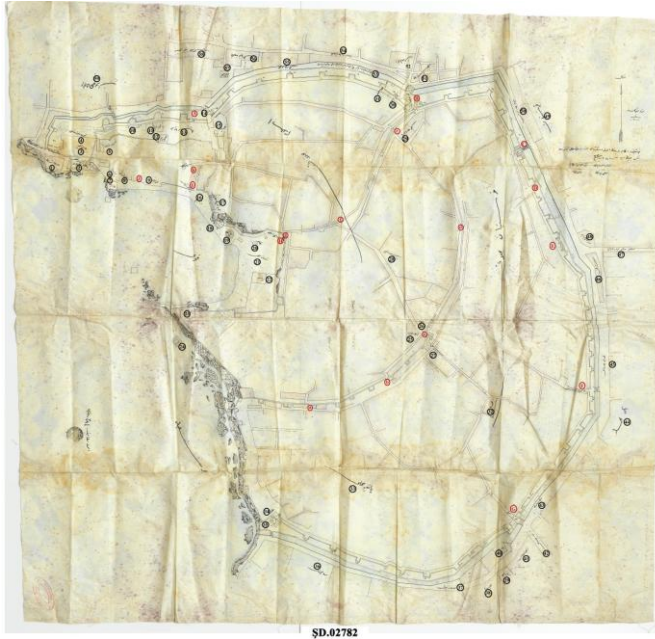
Bu bölümde, araştırmanın dayandığı materyaller, izlenen yöntemsel yaklaşım ve kullanılan analiz teknikleri detaylandırılmıştır. Morfolojik çözümleme yöntemi, Kaleiçi'nin tarihsel katmanlarıyla birlikte incelenmesini sağlayarak, alanın mekânsal sürekliliğini ve kimliksel dönüşümünü okumaya olanak tanımıştır. Literatür taraması, plan incelemeleri, tarihsel harita karşılaştırmaları ve alan gözlemlerinden elde edilen veriler, çalışmanın bilimsel çerçevesini desteklemiştir. Bu yöntemsel bütünlük, Kaleiçi'nin fiziksel, işlevsel ve sembolik katmanlarının birbirleriyle olan ilişkilerini çok boyutlu biçimde ortaya koymuş; koruma planlarının yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kimliksel etkilerini de değerlendirmeye imkân tanımıştır. Böylece, morfolojik yaklaşım aracılığıyla elde edilen bulgular, tezin sonraki bölümlerinde yapılacak mekânsal analiz ve değerlendirmelerin temelini oluşturmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesi ve yöntemsel yaklaşımı doğrultusunda elde edilen bulgular bütüncül bir biçimde değerlendirilmekte ve tartışmaya açılmaktadır. Antalya Kaleiçi özelinde yürütülen araştırma kapsamında, bölgenin tarihsel süreç içerisindeki mekânsal yapısal değişiklikleri ve bu değişimlerin kent kimliği üzerindeki yansımaları analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler yalnızca fiziksel çevredeki dönüşümü değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve işlevsel katmanları da kapsamaktadır. Bu doğrultuda, tarihsel dönemler boyunca farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan Kaleiçi'nin, çok katmanlı bir kentsel belleğe sahip olduğu görülmüştür. Bulgular, yerleşim örüntüsünde gözlenen süreklilik ve kopuş noktalarının, kentsel kimliğin oluşum sürecine olan etkisini ortaya koymakta; aynı zamanda mekânsal bellek, kültürel süreklilik ve planlama kararlarının bütünlük bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Bu kapsamda, bulguların değerlendirilmesi “**Tarihsel Katman → Fiziksel Varlık → Plan Kararları → Kimlik Değişimi**” zinciri üzerinden kurgulanmıştır. Her tarihsel dönem, Kaleiçi'nin mekânsal belleğinde iz bırakan fiziksel varlıklarıyla (surlar, anıtsal yapılar, parsel dokusu, konut tipolojileri) birlikte ele alınmış; bu varlıkların zaman içindeki korunma ya da dönüşüm biçimleri, plan kararlarıyla ilişkilendirilmiştir. Plan kararlarının yönlendirdiği müdahaleler, kimi zaman koruma-kullanma dengesini desteklemiş, kimi zaman da kimlikte dönüşüme neden olmuştur. Böylece, Kaleiçi'nin tarihsel katmanlarının yalnızca korunmuş bir miras değil, sürekli yeniden üretilen bir kimlik dinamiği olduğu ortaya konulmuştur. Tartışma sürecinde, bu bütünlük zincir güncel koruma ve planlama yaklaşımlarıyla ilişkilendirilerek yorumlanmış, Kaleiçi'nin gelecekteki gelişimi için referans oluşturabilecek kavramsal ve pratik temeller belirlenmiştir.

Şekil 4.1.1905 Haritası/II nolu harita (Dayar 2024)

Mahal ve Mevkiler		
1. Gazhane	21. Tersane mahalli	41. Leski Kahvesi
2. Muattal değirmen mahalli	22. Karantina	42. Fener Caddesi
3. Hasbahçe	23. Mermerli Köşk	43. Zabıta karakolu
4. Tahrip olunan mahal	24. Batık	44. Yeni Mahalle
5. Maarif Değirmeni	25. Otel Antalya	45. Yeni Kapı Caddesi
6. Reji	26. Hamam	46. İslam Mezarlığı
7. Gazino	27. Balık Pazarı	47. Değirmenönü'ne giden şose
8. Bank-ı Osmâni	28. Mekteb-i İdadi	48. Kurşunlu Medrese
9. Gümrük	29. Paşa Camii	49. Kabristan
10. Hamam	30. Saat Kulesi	50. Sebze Çarşısı
11. Harap ebniye	31. Cephanelik	51. Çarşı

12. Liva kalemi	32. Kilise	52. Zincirli Han
13. Tophane	33. Yangın mahalli	53. Bila mezûniyet belediye tarafından istimlâk edilerek küşâd olunan yol
14. Bayrakdar Dede	34. Hıdırlık	54. Hükümet Caddesi
15. Növbet mahalli	35. Mezbaa	55. Hendek harici
16. Rıhtım	36. Sebze bahçeleri	56. Hükümet Konağı
17. Belediye reisinin hanesi	37. Kasabhane yolu	57. Telgrafhane
18. Liman dairesi	38. Kilise	58. Teşvikiye Mahallesi
19. Liman Camii	39. Rum Mektebi	59. Debboy-ı Hümayûn
20. Bekleme	40. Gazino	

Kapılar	
A. Tophane Kapısı	a. Açıklık
B. Kapı Ağzı / Kale Kapısı	b. Açıklık
C. İmaret Kapısı	c. Balık Pazarı Kapısı
D. Açıklık	d. Açıklık
E. Hadrianus Kapısı	e. Kapı
F. Bedenin hedmiyle küşâd olunacak kapı /Kuyuönü Kapısı	f. Açıklık
G. Yeni Kapı	g. Açıklık
H. Merdivenli Kapı	h. İskele Kapısı
I. Orta Kapı / Tuz Kapısı / Debbağhane Kapısı	
J. Gümrük Kapısı	

Şekil 4.2. 1905 haritasında bulunan yapılar (Dayar 2024)

Antalya Kaleiçi'nin tarihsel yerleşim dokusu incelendiğinde, bölgenin yalnızca konut alanı değil, aynı zamanda çok işlevli bir kent merkezi olduğu açıkça görülmektedir.

Bölgedeki çeşitli yapılar; ekonomik, yönetsel, sosyal ve dini işlevleriyle dikkat çekmekte, çok katmanlı bir yaşam örgüsünü yansıtmaktadır. Liman yapıları ve rıhtım çevresinde konumlanan Liman Dairesi ile Liman Camii gibi unsurlar, kentin Akdeniz ticaret sistemiyle olan bağıını gözler önüne sererken; Gümrük, Bank-ı Osmanî ve Balık Pazarı gibi yapılar, ticaretin yoğun olarak yaşandığı çekirdek alanları temsil etmektedir. Aynı zamanda hanlar, çarşılar, sebze pazarı ve kasaphane gibi işlevler, bu ekonomik yapının halk düzeyindeki yansımalarını ortaya koymaktadır. İdari yapılar arasında yer

alan Hükümet Konağı, Liva Kalemî, Zabıta Karakolu ve Telgrafhane gibi yapılar, dönemin yönetsel ihtiyaçlarına yanıt veren kentsel donatılar olarak değerlendirilmelidir. Eğitim yapıları (Mekteb-i İdadi, Rum Mektebi) ve ibadethaneler (camiler ve kiliseler) ise, Kaleiçi'nin çok kültürlü toplumsal yapısını ve dini-etnik çeşitliliği destekleyen mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Mahalle adları ve kapı isimleri üzerinden değerlendirildiğinde, Teşvikiye, Yeni Mahalle gibi oluşumlar kentsel büyümenin yönünü ve sosyal dönüşümünü yansıtırken; Tophane Kapısı, Hadrianus Kapısı, Gümrük Kapısı gibi geçiş noktaları, surla çevrili kentsel sınırların nasıl düzenlendiğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Tüm bu mekânsal veriler, Kaleiçi'nin yüzyıllar boyunca kamusal yaşam, dini inançlar, yönetim, ticaret ve üretim gibi pek çok farklı işlevin bir arada var olduğu canlı bir şehir parçası olarak geliştiğini ve bu çok yönlü yapısının Antalya'nın tarihsel kent kimliği üzerinde belirleyici bir etki yarattığını göstermektedir.

Şekil 4.3.Günümüz Kaleiçi'nde bulunan önemli yapılar ve yerler

Çizelge 4.1. Günümüz Kaleiçi Önemli Yapılar Listesi

1) Dumlupınar Ortaokulu (Rum Kız Mektebi)
2) Cumhuriyet Hamamı (Çarşı Hamamı, Bali Bey Hamamı)
3) İki Kapılı Han
4) Balık Pazarı Hamamı
5) Tek Kapılı Han
6) Makbule Camii
7) Arap Çeşmesi (Arap Mescidi Çeşmesi, Arap Baba Çeşmesi)
8) Antalya Lisesi
9) Bekir Paşa Çeşmesi (Tophane Çeşmesi)
10) İskele Camii/Mescidi
11) Nazır Hamamı
12) Pazar Hamamı (Çifte Hamam)
13) Karakaş Camii (Cafer Ağa Camii)
14) Balibey Camii (Balbey Camii)
15) Atabey Armağan Medresesi
16) Tekeli Mehmet Paşa Camii (Mehmet Paşa Camii, Tekeli Paşa Camii)
17) İmaret Camii (Osman Efendi Camii)
18) Ahi Yusuf Camii
19) Sefa Hamamı (Makbul Ağa Hamamı)
20) Ahi Kızı Mescidi (Nakip Kızı Camii)
21) Karatay Medresesi (Karatay Camii, Karatay Mescidi, Karatay Hankahı)
22) Alaaddin Camii
23) Mevlevihane (Rum Kilisesi, Alâeddin Zaviyesi)
24) İmaret Medresesi (Zarbhane Medresesi, Anadolu Selçukluları Medresesi)
25) Ulu Cami Medresesi
26) Yivli Minare Camii (Yivlim Camii, Ulucami, Alâeddin Camii), Nigar Hatun Türbesi
27) Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi
28) Gavur Hamamı (Yenikapı Hamamı, Paşa Hamamı)
29) Hıdırlık Kulesi (Kız Kulesi, Deliktaş)
30) Saat Kulesi
31) Aya Yorgi Kilisesi
32) Cumanın Camii (Panhagia Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Hagia Eirene Kilisesi)
33) Kesik Minare
34) Aziz Alypios Kilisesi (Yenikapı Rum Kilisesi; Küçük Rum Kilisesi)
35) Hadrianus Takı (Hadrian Kapısı, Üçkapılar, Çiçekli Kapı)
36) Karaalioğlu Parkı
37) Çarşı
38) Kırk Merdiven
39) Yivli Minare Külliyesi Hamamı (Mevlevihane Hamamı)

Antalya Kaleiçi, sahip olduğu derin tarihsel geçmişi ve çok katmanlı kültürel birikimiyle, Türkiye'deki özgün kent dokularından biri olma niteliğini taşımaktadır. Bu tarihsel derinlik, bölge içerisinde konumlanmış çok sayıda anıtsal yapıyla mekânsal düzlemde somutlaşmakta ve kent belleğine yön vermektedir. Dumlupınar Ortaokulu (eski Rum Kız Mektebi) ve Antalya Lisesi gibi eğitim yapıları, Kaleiçi'nin sadece konut işleviyle değil, aynı zamanda sosyal dönüşüm alanı olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Diğer yandan Tekeli Mehmet Paşa Camii, Yivli Minare Camii, Karakaş Camii ve İmaret Camii gibi dini yapılar, İslam kültürünün bölgeye kazandırdığı mimari mirası temsil ederken; Aya Yorgi Kilisesi, Aziz Alypios Kilisesi ve Cumanın Camii gibi dönüşüm geçiren yapılar, farklı dini toplulukların izlerini aynı fiziksel çevrede bir arada

barındırmaktadır. Hadrianus Kapısı, Hıdırlık Kulesi ve Saat Kulesi gibi simgesel yapılar ise hem kent savunmasına ilişkin yapısal örgütlenmeleri hem de dönemin estetik anlayışını yansıtan önemli referans noktalarıdır. Bölgede yaygın olarak bulunan hamam yapıları —örneğin Cumhuriyet Hamamı, Nazır Hamamı ve Balık Pazarı Hamamı— Osmanlı döneminde kamusal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan temizlik, buluşma ve sosyalleşme kültürünü ifade etmektedir. Bunun yanı sıra İki Kapılı Han ve Tek Kapılı Han gibi yapılarla birlikte çarşı alanı, bölgenin tarih boyunca ticaretin merkezi olarak da işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Atabey Armağan, Ulu Cami, Karatay ve İmaret Medreseleri gibi yapılar, dini eğitim ve bilgi üretiminin kent dokusundaki yansımalarıdır. Nigar Hatun ve Zincirkıran Mehmet Bey türbeleri ise, Kaleiçi'nin kolektif hafızasında manevi bir bağ oluşturarak yerel kimliğe katkı sunmaktadır. Tüm bu mekânsal öğeler birlikte ele alındığında, Kaleiçi'nin sadece fiziksel bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda Antalya'nın kültürel kimliğini tarih boyunca taşıyan ve sürdüren önemli bir kentsel miras alanı olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 4.1. 1905 ve Günümüz Kaleiçi Yapıları Karşılaştırma Tablosu

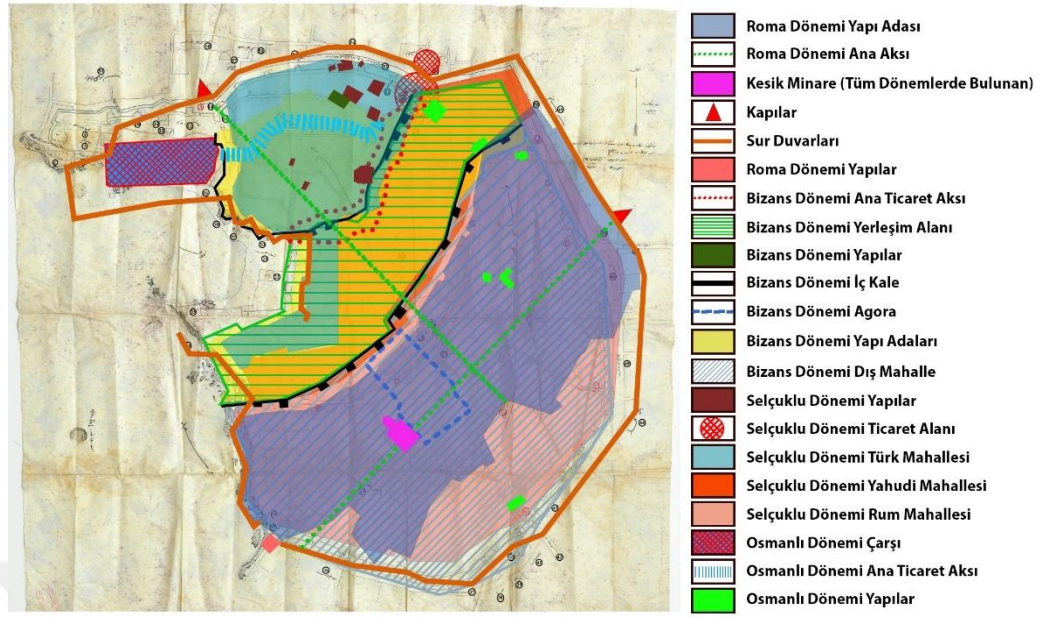
1905'teki Yapılar	Günümüzdeki Durumu	Durum Açıklaması
Gazhane	Yok	Endüstriyel yapı; iz kalmamış.
Tersane	Yok	Askeri/ticari işlev kaybı; yok olmuş.
Karantina	Yok	Sağlık işlevli; modernleşmeyle ortadan kalkmış.
Muattal Değirmen	Yok	Üretim alanı; yapılaşmaya açılmış.
Hasbahçe	Yok	Kamusal yeşil alan; yapılaşmayla yok olmuş.
Tahrip olunan mahal	Yok	Yangın, ihmal ya da dönüşüm sonucu yok olmuş.
Maarif Değirmeni	Yok	Eğitim yapısı; yer değiştirmiş veya yıkılmış.
Reji	Yok	Tütün işletmesi; işlev kaybı ile silinmiş.
Gümrük	Yok	Gümrük yapısı; işlev değişmiş veya kaldırılmış.
Cephanelik	Yok	Askeri yapı; kaldırılmış.
Hamam	Kısıtlı	Bazı hamamlar korunmuş; çoğu yok olmuş.
Kasaphane	Yok	Kasaplık alanı; modern yapılarla yer değiştirmiş.
Sebze Bahçeleri	Yok	Tarımsal alanlar yapılaşmayla kaybolmuş.
Sebze Çarşısı	Var	Yeni yapılanma içinde yerini koruyor.
Balık Pazarı	Var	Tarihi işlevini sürdürmese de mekân olarak var.
Mekteb-i İdadi	Yok	Ortaöğretim kurumu olarak yok.
Rum Mektebi	Dumlupınar Ortaokulu olarak var	İşlev değiştirerek eğitim alanına dönüşmüş.
Rum Kilisesi	Camii olarak var	Kilise'den camiye çevrilmiş; korunmuş.
Kilise	Camii olarak var	Camiye çevrilmiş, günümüzde işlevini sürdürüyor.
Saat Kulesi	Var	Anıtsal yapı olarak korunuyor.
Hıdırlık Kulesi	Var	Anıtsal yapı olarak korunuyor.
Yivli Minare	Var	Anıtsal ve simgesel yapı olarak korunuyor.
Aya Yorgi Kilisesi	Camii olarak var	Camiye dönüştürülmüş, korunmuş.
Cumanın Camii	Camii olarak var	Camii olarak korunuyor ve aktif.
Zincirli Han	Yok	Tarihi han işlevini kaybetmiş, yok.
Tophane	Var	Mahalle ve sur yapısı olarak korunuyor.
Paşa Camii	Var	Cami olarak korunuyor.
Yeni Kapı	Var	Kapı fiziksel olarak korunuyor.
İmaret Kapısı	Var	Kapı ve çevresi korunmuş durumda.
Kesik Minare	Var	Şehzade Korkut Camii olarak kullanılıyor.

4.1. Kaleiçi (1905–Günümüz) Anıtsal Yapı Değerlendirmesi

1905 yılına ait Antalya Kaleiçi haritası incelendiğinde, kent dokusunun yalnızca dinsel ve ticari yapılardan değil; aynı zamanda üretim, sağlık, eğitim ve idari işlevleri içeren çok yönlü bir mekânsal örgüden oluştuğu görülmektedir. Gazhane, Karantina, Reji (tütün idaresi), Cephanelik, Kasaphane, Sebze Bahçeleri, Rum Mektebi, Muattal Değirmen gibi yapılar ve mahalle ölçeğindeki kamusal alanlar, kentin sosyal ve ekonomik yaşamında önemli roller üstlenmiştir. Ancak günümüzde Kaleiçi’nde koruma altına alınmış yapılar listesi incelendiğinde, bu tür üretim ve hizmet yapılarının neredeyse hiçbiri varlığını sürdürememiştir. Mevcut anıtsal yapıların büyük çoğunluğu cami, hamam, han, türbe ve medreselerden oluşmakta; söz konusu işlevsel çeşitlilik önemli ölçüde ortadan kalkmış görünmektedir.

Bu dönüşümün başlıca nedeni, Cumhuriyet sonrası modernleşme politikaları çerçevesinde geleneksel üretim ve hizmet odaklı yapıların “eski” ve “işlevsiz” görülerek terk edilmesi veya yıkılmasıdır. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren hız kazanan turizm odaklı gelişim, ticari getirisi yüksek olmayan yapıların göz ardı edilmesine, bazı durumlarda da yerlerine modern turizm tesisleri yapılmasına neden olmuştur. Ayrıca, dönemin kent planlama anlayışında çok işlevli tarihi dokuların korunması değil, daha çok simgesel ya da dini yapıların estetik olarak öne çıkarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Saat Kulesi, Hıdırlık Kulesi ve Yivli Minare gibi ikonik yapılar korunurken; üretime ve günlük yaşama dair yapılar sistematik koruma kapsamına alınmamış ve zamanla bellekten de silinmiştir.

Sonuç olarak, 1905 yılında mevcut olan birçok yapı ve işlevin günümüzde varlık gösterememesi, Kaleiçi’nde kentsel kimlik sürekliliği açısından önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. Bugün koruma altında olan anıtsal yapılar, Kaleiçi’nin geçmişine dair yalnızca seçilmiş bir anlatıyı temsil etmekte, kentin çok katmanlı ve gündelik yaşamla iç içe olan tarihsel dokusu eksik biçimde aktarılmaktadır. Bu nedenle, gelecekteki koruma politikalarının yalnızca mimari simgeleri değil, kentin sosyal tarihini temsil eden işlevsel yapıları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gereklidir. Böylece Kaleiçi’nin mekânsal belleği ve kent kimliği, daha bütüncül ve adil bir biçimde geleceğe taşınabilecektir.

Şekil 4.4. Tarihsel dönemler mevcut durum şematiği (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Kaleiçi'nin tarihsel gelişimi, kentsel mekânın farklı dönemlerde nasıl biçimlendiğini ortaya koyan katmanlı bir yapıya sahiptir. Söz konusu harita, bu katmanları dönemsel yapılaşma, ticaret aksları ve yerleşim bölgeleri üzerinden tanımlamakta; bölgenin çok zamanlı karakterini açıkça sergilemektedir.

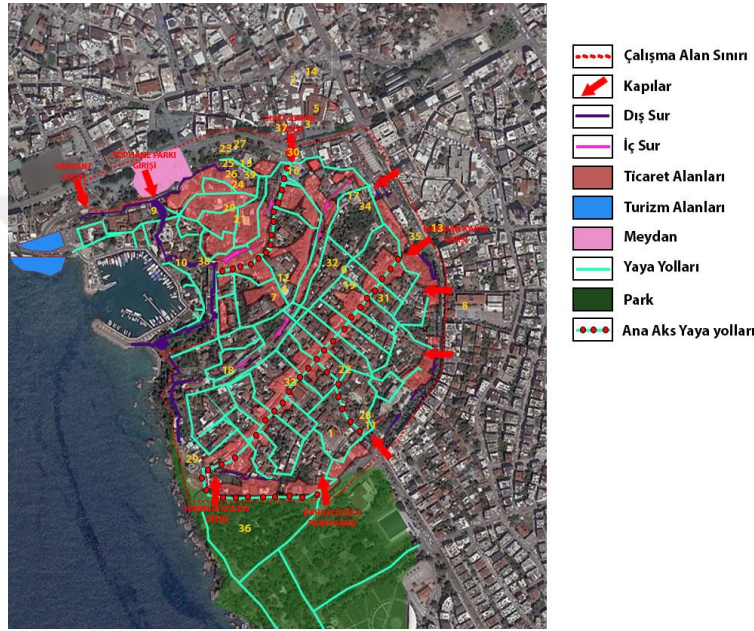
Roma dönemi, haritanın batı ve kuzeybatı kısmında yoğunlaşan yapı adaları ve merkezi aks sistemiyle temsil edilmektedir. Bu dönemde belirgin biçimde doğrusal bir ulaşım ağı kurulmuş ve yapılaşma bu çizgiye paralel gelişmiştir. Özellikle bu ana aks, sonraki dönemlerde de korunarak kentsel sürekliliği sağlamıştır. Kesik Minare gibi yapılar ise farklı dönemlerde de kullanılmış olmaları bakımından süreklilik taşıyan mimari öğelerdendir.

Orta-Geç Bizans dönemi, hem idari hem de sivil alanların genişlemesiyle öne çıkmaktadır. Harita üzerinde geniş yer kaplayan yerleşim bölgesi, iç kale ve agora gibi kamusal mekânlarla desteklenmiştir. Bu döneme ait ticaret aksı ise liman bağlantılı olarak işlev görmüş ve ekonomik yaşantının merkezini oluşturmuştur. Orta-Geç Bizans yapı adalarının düzenli ve sık yerleşimi, yüksek yoğunluklu bir kent parçasına işaret ederken, dış mahallelerin daha seyrek dokusu, çekirdek dışındaki yerleşim tercihlerini yansıtmaktadır.

Anadolu Selçukluları dönemine ait veriler, sosyal farklılaşmayı mekânsal biçimde gözlemlemeyi mümkün kılmaktadır. Farklı dini ve etnik grupların yaşadığı Türk, Yahudi ve Rum mahalleleri, sur içi yerleşimde konumlarına göre ayrıştırılmıştır. Bu durum, dönemin sosyo-kültürel yapısının mekâna doğrudan yansıdığını gösterir. Ayrıca, liman yakınındaki ticaret alanı da Anadolu Selçukluları Osmanlı dönemi ise, Kaleiçi'nin hem yapısal hem de işlevsel olarak yeni yönelimler kazandığı bir süreci temsil etmektedir. Çarşı alanının haritada belirgin şekilde tanımlanması ve ana ticaret aksının mevcut

akslara paralel olarak gelişmesi, ekonomik canlılığın devamlılığını ifade etmektedir. Osmanlı yapılarının güneydoğuda yoğunlaştığı görülmekte, bu da yerleşimin daha geniş bir alana yayıldığını düşündürmektedir.

Genel olarak harita, Kaleiçi'nin tarihsel süreç boyunca hem süreklilik hem de dönüşüm barındıran bir kent dokusu geliştirdiğini göstermektedir. Farklı dönemlere ait izlerin bir arada bulunması, bölgenin kentsel kimliğini çok katmanlı ve zengin bir yapıya dönüştürmüştür. Bu katmanlı yapı, koruma politikalarının tarihsel dokuya saygılı bir biçimde oluşturulması açısından temel veri niteliğindedir.

Şekil 4.5. Günümüz Kaleiçi mevcut şematik durumu(Yazar tarafından hazırlanmıştır).

Sunulan harita, Kaleiçi'nin mevcut fiziksel yapısını ve tarihsel miras alanlarını işlevsel kullanımlarıyla birlikte değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Söz konusu alan, dış sınırları belirgin şekilde çizilmiş bir çalışma bölgesini ifade etmekte ve hem korunmuş tarihi çekirdeği hem de çevresindeki geçiş alanlarını içermektedir. Harita üzerindeki kapılar, kentsel bellekte sur kenti kimliğini temsil eden kalıntılar olarak konumlanmakta, geçmişteki sınır sistemini günümüz dokusu içerisinde okunabilir kılmaktadır.

Bölgede tanımlanan yaya yolları, Kaleiçi'nin dar, kıvrımlı ve organik sokak yapısını ortaya koyarken; özellikle ana aks konumundaki güzergâhlar, günümüzde hem turistik hareketliliğin hem de ticari yoğunluğun odaklandığı rotaları tanımlamaktadır. Bu akslar üzerinde yer alan ticaret alanları, meydanlar ve turizm amaçlı kullanımlar, bölgenin sosyoekonomik yapısını şekillendiren başlıca öğeler arasında yer almaktadır.

Haritada ayrıca iç ve dış sur hatları, fiziksel olarak sınırlı ölçüde ayakta kalmalarına rağmen, Kaleiçi'nin tarihsel çevre anlayışına referans vermesi açısından

önem taşımaktadır. Kentin güneyinde geniş yer kaplayan park alanları ise, açık alan kullanımını destekleyerek hem görsel hem işlevsel bir geçiş kuşağı oluşturmaktadır.

Genel olarak bu görsel analiz, Kaleiçi'nde yaya öncelikli bir ulaşım yapısının sürdürüldüğünü; mekânsal işlevlerin tarihsel doku ile etkileşim içinde biçimlendiğini ve kamusal alan sürekliliğinin, koruma temelli bir planlama yaklaşımıyla güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Antalya Kaleiçi'ni temsil eden iki farklı harita, kentsel dokunun geçmişten günümüze geçirdiği dönüşümü mekânsal veriler üzerinden analiz etme imkânı sunmaktadır. İlk harita, Roma, Orta-Geç Bizans, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemlerine ait yapı adaları, ticaret aksları ve yerleşim alanlarını tematik olarak sınıflandırarak, bölgenin tarihsel katmanlarını detaylı biçimde ortaya koymaktadır. İkinci harita ise güncel uydu görüntüsü üzerinde yaya yolları, ana yaya aksları, meydanlar, turizm ve ticaret alanları gibi bugünkü kullanımları ön plana çıkarmaktadır.

Tarihsel haritada öne çıkan en önemli unsurlardan biri, her döneme ait yapıların ve yerleşim örüntülerinin ayrıştırılmış olmasıdır. Roma döneminden itibaren kentsel sürekliliğin izleri, Orta-Geç Bizans ve Anadolu Selçukluları dönemlerinde dini, askeri ve ticari yapılaşmalarla devam etmekte; Osmanlı döneminde ise mahalle ölçeğinde sosyal organizasyon ile daha sivil bir yerleşim karakteri kazanmaktadır. Buna karşılık güncel haritada bu çok katmanlı yapı büyük ölçüde sadeleşmiş; işlevsel kullanım çeşitliliği yerini daha çok turizm ve ticaret odaklı bir kentsel kullanıma bırakmıştır. Dini ve etnik temelli mahalle ayrımları, planlamada artık görülmemekte; bölge, ağırlıklı olarak yaya dolaşımına açık, yoğun ticaret ve hizmet sunumunun yapıldığı bir açık hava destinasyonuna dönüşmüştür.

Bir diğer dikkat çekici farklılık, tarihsel ticaret aksları ile günümüzdeki ana yaya yolları arasındaki örtüşme noktalarıdır. Roma, Orta-Geç Bizans ve Osmanlı dönemlerinde tanımlanmış ana ticaret akslarının bir bölümü, günümüzde de ana dolaşım güzergâhları olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, Kaleiçi'nin tarihsel çekirdeğinde belirli yolların fiziksel ve işlevsel sürekliliğini koruduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak tarihsel haritada görülen iç kale, agora ve yapı adası gibi birçok işlevsel ve kentsel alt birimin bugünkü haritada izlenememesi, fiziksel yok oluşun yanı sıra kentsel bellekte de kayıpların yaşandığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca tarihsel haritada tanımlı olan yapı katmanlarıyla birlikte mahalle kimlikleri (örneğin Türk, Rum, Yahudi mahalleleri), güncel haritada yalnızca ticari veya turistik alanlar olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu da Kaleiçi'nin tarihsel bağlamdan koparılarak sosyo-kültürel sürekliliğini yitirdiği, daha çok ekonomik fonksiyonlarla yeniden üretildiği bir alan haline geldiğini göstermektedir. Öte yandan güncel haritada vurgulanan park alanları ve meydanlar, geçmişte olmayan yeni kentsel boşluklar yaratılarak alanın nefes alma işlevinin artırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu iki harita birlikte değerlendirildiğinde, Kaleiçi'nin tarihsel çok katmanlı yapısının günümüzde belirli akslar ve simgesel yapılar dışında önemli ölçüde

dönüşüme uğradığı; mekânsal sürekliliğin ise daha çok işlevsel değil, görsel ve yönlendirici öğeler üzerinden sürdürüldüğü görülmektedir. Bu durum, alanın korunması ve yeniden planlanması sürecinde kültürel miras değerlerinin yalnızca fiziksel değil, sosyo-kültürel boyutlarıyla da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo.4.2. 1905 Dönemi ve Günümüz (2020’ler) Karşılaştırması

Analiz Boyutu	1905 Dönemi	Günümüz (2020’ler)	Değerlendirme
Mekânsal Yapı	Çok işlevli (üretim, eğitim, sağlık, ticaret)	Tek işlevli (turizm ve hizmet odaklı)	İşlevsel çeşitlilik azalmış, kimlik tek yönlü hale gelmiş.
Toplumsal Doku	Yerel halkın aktif yaşam alanı, etnik mahalleler	Turistik ziyaretçiler ve geçici kullanıcılar	Sosyal süreklilik zayıflamış; kimlik “yaşayan” niteliğini kaybetmiş.
Fiziksel Süreklilik	Sur, kapı ve ticaret aksı korunmuş	Ana akslar korunmuş; yeni meydan ve park alanları eklenmiş	Morfolojik süreklilik büyük ölçüde sürmüştür.
Kültürel Değer	Dini, etnik, üretim ve kamusal çeşitlilik	Dini ve turistik ağırlıklı kültürel temsil	Kültürel çokluk yerini ticarileşmiş temsile bırakmış.
Planlama Anlayışı	Organik ve işlevsel gelişim	Koruma–turizm dengesi arayışı	Katılımcı, sosyal odaklı koruma gereksinimi artmış.

4.2. Kaleiçi Kültürel Değer Analizi (Korunma–Yok Olma) (1973–2017)

Antalya Kaleiçi’nde 1973 yılında başlayan koruma planlama süreci, farklı dönemlerde hazırlanan planlar aracılığıyla alanın tarihi, kültürel ve mekânsal kimliğini koruma çabalarını ortaya koymuştur. Her plan, kendi döneminin sosyo-ekonomik koşulları ve mevzuat çerçevesi doğrultusunda farklı bir koruma vizyonu geliştirmiş; bu da Kaleiçi’nin mekânsal yapısında ve kültürel değerlerinde kademeli bir dönüşüm süreci yaratmıştır.

Bu değerlendirme, tez kapsamında Bulgular bölümünde oluşturulan karşılaştırmalı haritalarla (1905 ve günümüz planları, anıtsal yapı sürekliliği, kaybolan dokular, mekânsal deformasyon bölgeleri ve fonksiyonel dönüşüm alanları) doğrudan ilişkilidir. Söz konusu haritalar, plan dönemlerinin Kaleiçi’nin fiziksel dokusu üzerindeki etkilerini görsel olarak ortaya koyarken, aşağıda yer alan tablo bu etkileri yazılı ve analitik biçimde özetlemektedir.

Dolayısıyla tablo, 1973–2017 yılları arasında yürürlüğe giren koruma planlarının her birinin koruma vizyonunu, korunan ve kaybolan kültürel değerleri ile mekânsal

yansımalarını karşılaştırmalı olarak sunarak, Kaleiçi'nin plan temelli kültürel sürekliliğini bütüncül biçimde değerlendirmektedir.

Tablo 4.3. Kaleiçi Kültürel Değer Analizi (1973–2017)

Plan Yılı	Koruma Vizyonu / Müdahale Biçimi	Korunan Kültürel Değerler	Kısmen Deforme / Yok Olan Unsurlar	Analitik Yorum – Mekânsal Etki
1973 (Sit Alanı İlanı)	Yasal koruma başlangıcı; dokunun bütünlüğü korunmaya çalışıldı.	Surlar, Hıdırlık Kulesi, Yivli Minare, Saat Kulesi, camiler (Paşa, Cumanın, Kesik Minare)	1895 yangını sonrası boş adalar, konut stokları	Tarihi çekirdeğin sınırları ilk kez belirlendi; fiziksel doku korunabildi ancak işlevsel canlanma sağlanamadı.
1976 (Metin Sözen Öneri Planı)	Bilimsel yaklaşımla 'yaşayan doku' hedefi.	Anıtsal yapılar + özgün parselasyon sistemi	Hamam, Reji, Maarif Değirmeni gibi üretim yapıları	Akademik ölçekte morfolojik süreklilik korunmuş, üretim kültürü geri planda kalmış.
1979 (İlk Koruma Amaçlı İmar Planı)	Koruma ilkeleri resmileşti; yapı ölçeğinde müdahale kısıtlandı.	Anıtsal yapılar ve mahalle sınırları	Konutların işlev değişimi, avlu tipolojisinde deformasyon	Planlama daha çok 'yasaklayıcı'ydı; yaşam kültürü sürekliliği zayıfladı.
1984 (1/1000 Yeni Koruma Planı)	Turizm odaklı dönüşüm başladı.	Tarihi meydanlar, camiler, sur izleri	Avluların kaybı, geleneksel ev planları	Turizm fonksiyonlarıyla 'koruma içinde dönüşüm' başladı. Kimlik fiziksel olarak korundu ama işlevsel olarak değişti.
1992 (Revizyon Planı)	Yeniden işlevlendirme ve kentsel canlandırma hedeflendi.	Ana akslar (Atatürk Caddesi, Kalekapısı), anıtlar	Evlerin pansiyona dönüşümü, ticaretle dolan sokaklar	Sosyo-mekânsal kimlik dönüşümü başladı; konut kültürü kaybı hızlandı.
2003 (Nazım Plan Revizyonu)	Üst ölçekli yönelim; merkezle entegrasyon.	Yivli Minare–Kalekapı –Karaalioglu aksı	Tarihi konut alanlarının otelleşmesi	Kamusal alanlar canlandı, ancak kimlik 'turistik sahne'ye dönüştü.
2006 (Uygulama Revizyonu)	Sağlıklaştırma ve cephe iyileştirme öncelikli.	Cephe çizgileri, sokak dokusu, meydanlar	Modern malzeme kullanımı, orijinal doku kaybı	Görsel bütünlük korunsay da özgün malzeme karakteri zedelendi.
2012 (Revizyon–Yönetim Planı)	Katılımcı planlama, sosyal yaşamı geri kazanma.	Kamusal alan sürekliliği, liman çevresi	Geleneksel üretim ve konut işlevleri	Plan ilk kez sosyo-kültürel bileşeni vurguladı ancak ekonomik baskı yüksek kaldı.
2017 (Yönetim Planı)	Koruma + katılım eksenli dönem; restorasyon ve rota projeleri.	Anıtsal yapılar, yönetim alanları, kültür rotaları	Ticaretleşmiş sokaklar, konut kimliği kaybı	Koruma artık fiziksel yönetimden evrildi; kimlik görünür ama gündelik yaşamda seyrelnmiş durumda.

4.4.1. Kaleiçi Kültürel Değerlerinin Plan Dönemlerine Göre Tematik Değerlendirmesi

Tablo 4.4. Kaleiçi Kültürel Değer Analizi (1973–2017)

Plan Yılı	Korunan Kültürel Değerler	Yok Olan / Deforme Olan Unsurlar	Koruma Düzeyi	Mekânsal Etki Özeti
1973	Surlar, Hıdırlık Kulesi, Yivli Minare, Saat Kulesi, camiler	Yangın sonrası konut adaları	Yüksek (Fiziksel)	Tarihi çekirdek sınırları tanımlanmış, işlevsel süreklilik zayıf
1976	Anıtsal yapılar, parsel dokusu	Hamam, Reji, Maarif Değirmeni	Orta (Morfolojik)	Bilimsel yaklaşım güçlü, üretim yapıları korunamadı
1979	Mahalle sınırları, anıtlar	Konut fonksiyon kaybı	Orta	Yasaklayıcı planlama, yaşam kültürü geriledi
1984	Meydanlar, camiler	Avlular, geleneksel konutlar	Orta	Turizm odaklı dönüşüm başladı
1992	Ana akslar, kamusal alanlar	Konut → pansiyon dönüşümü	Orta	Konut kimliği kaybı, turizm yoğunluğu
2003	Kalekapı–Karaaliğlu bağlantısı	Cephe uyumsuzlukları	Orta	Kamusal alan kimliği güçlendi
2006	Cephe çizgileri, sokak dokusu	Modern malzeme ve zemin değişimi	Yüksek (Görsel)	Cephe bütünlüğü korundu, özgünlük azaldı
2012	Kamusal alan sürekliliği, liman çevresi	Konut ve üretim işlevleri	Orta	Katılımcı planlama dönemi, ekonomik baskı yüksek
2017	Anıtsal yapılar, yönetim planı rotaları	Ticaretleşmiş sokaklar	Yüksek (Yönetimsel)	Katılımcı koruma, fiziksel koruma güçlü

Bu bölüm, 1973–2017 yılları arasında Antalya Kaleiçi’nde yürürlüğe giren koruma planlarının kültürel değerler üzerindeki etkilerini tematik başlıklar altında değerlendirmektedir. Bulgular bölümünde yer alan karşılaştırmalı haritalar, anıtsal yapı sürekliliği, fonksiyonel dönüşüm ve mekânsal deformasyon analizleriyle ilişkili olarak, plan dönemlerinin Kaleiçi’nin kimliği üzerindeki fiziksel ve işlevsel sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

1. Korunan Kültürel Varlıklar (Mekânsal ve Tarihsel Süreklilik Gösterenler)

Tezde yapılan analizlere göre Yivli Minare, Hıdırlık Kulesi, Saat Kulesi ve Kesik Minare gibi anıtsal yapılar her plan döneminde korunmuş ve Kaleiçi’nin simgesel kimliğinin devamını sağlamıştır. Rum Kilisesi ve Aya Yorgi Kilisesi gibi yapılar ise cami işleviyle yaşamaya devam etmiştir. Ayrıca sur hattı ve kapılar (Yeni Kapı, İmaret Kapısı) fiziksel olarak korunarak Kaleiçi’nin sınır algısını günümüze taşımıştır. Bu süreklilik, koruma planlarının anıtsal ölçekli mekânsal miras üzerindeki etkisinin tutarlı olduğunu göstermektedir.

2. Yok Olan veya Deforme Olan Kültürel Unsurlar

1905 ve günümüz haritalarının karşılaştırmalı değerlendirmesi, hamamlar, Reji binası, Maarif Değirmeni, Cephanelik, Kasaphane ve tarımsal üretim alanları gibi gündelik yaşamın parçası olan birçok yapının zamanla ortadan kalktığını göstermektedir. Zincirli Han işlevini kaybetmiş, sebze bahçeleri ve pazar alanları ise yapılaşma baskısıyla yok olmuştur. Bu durum, 1979 sonrası planlarda koruma anlayışının daha çok anıtsal

mirasa odaklandığını, gündelik yaşamı temsil eden üretim odaklı kültürel değerlerin korunamadığını ortaya koymaktadır.

3. Mekânsal Dönüşüm Eğilimi

1973–1984 arası planlar fiziksel korumaya odaklanmış, Kaleiçi’nin parsel ve doku bütünlüğünü büyük ölçüde koruyabilmiştir. 1992–2006 döneminde ise turizm ve ticaret etkisiyle konutların pansiyon ve ticari birimlere dönüştüğü, özgün avlu sistemlerinin kaybolduğu görülmektedir. 2012–2017 yılları ise katılımcı planlama ve yönetim modellerinin öne çıktığı, ancak turizm baskısının mekânsal kimliği yeniden şekillendirdiği bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu evrim, Kaleiçi’nin fiziksel olarak korunmuş ancak işlevsel olarak dönüşmüş bir tarihi çevreye dönüştüğünü göstermektedir.

4.3. Kaleiçi’nde Değişen Bölgeler – Planlara Göre Genel Değerlendirme

1. Kalekapısı – Atatürk Caddesi Aksı

- **Değişim türü:** İşlevsel dönüşüm ve yoğun ticaret baskısı.
- **Açıklama:** 1992 Revizyon Planı sonrası bu aks, Kaleiçi’nin turizm ve ticaret odağı haline geldi. Konut dokusu yerini dükkân, restoran ve pansiyonlara bıraktı.
- **Sonuç:** Tarihsel parsel yapısı korunmuş olsa da, özgün kullanım biçimleri tamamen değişti; “gündelik yaşam” yerini “ticari vitrin”e bıraktı.

2. Cami-i Cedit ve Tuzcular Mahallesi

- **Değişim türü:** Yangın sonrası yeniden yapılaşma ve doku kaybı.
- **Açıklama:** 1895 Harik-i Kebir yangınıyla büyük oranda tahrip olan bu bölge, 1970’lere kadar boş parsellerle varlığını sürdürdü.
- **Plan etkisi:** 1979 ve 1984 planlarıyla yeniden yapılaşma teşvik edildi; ancak geleneksel plan tipolojisi yerine betonarme pansiyonlar ve ticaret birimleri gelişti.
- **Sonuç:** 1905 haritasındaki konut yoğunluğu ve avlulu doku tamamen değişti.

3. Hıdırlık Kulesi – Karaalioğlu Parkı Çevresi

- **Değişim türü:** Açık alan düzenlemesi ve rekreasyonel dönüşüm.
- **Açıklama:** 1984 ve 2003 planlarıyla park–turizm bağlantısı güçlendirildi. Arkeolojik kalıntıların çevresi peyzaj düzenlemeleriyle açık alana dönüştürüldü.
- **Sonuç:** Görsel kimlik güçlendi ancak tarihsel konut dokusu büyük ölçüde kayboldu.

4. Kılınçarslan Mahallesi (Kesik Minare – Hıdırlık Arası)

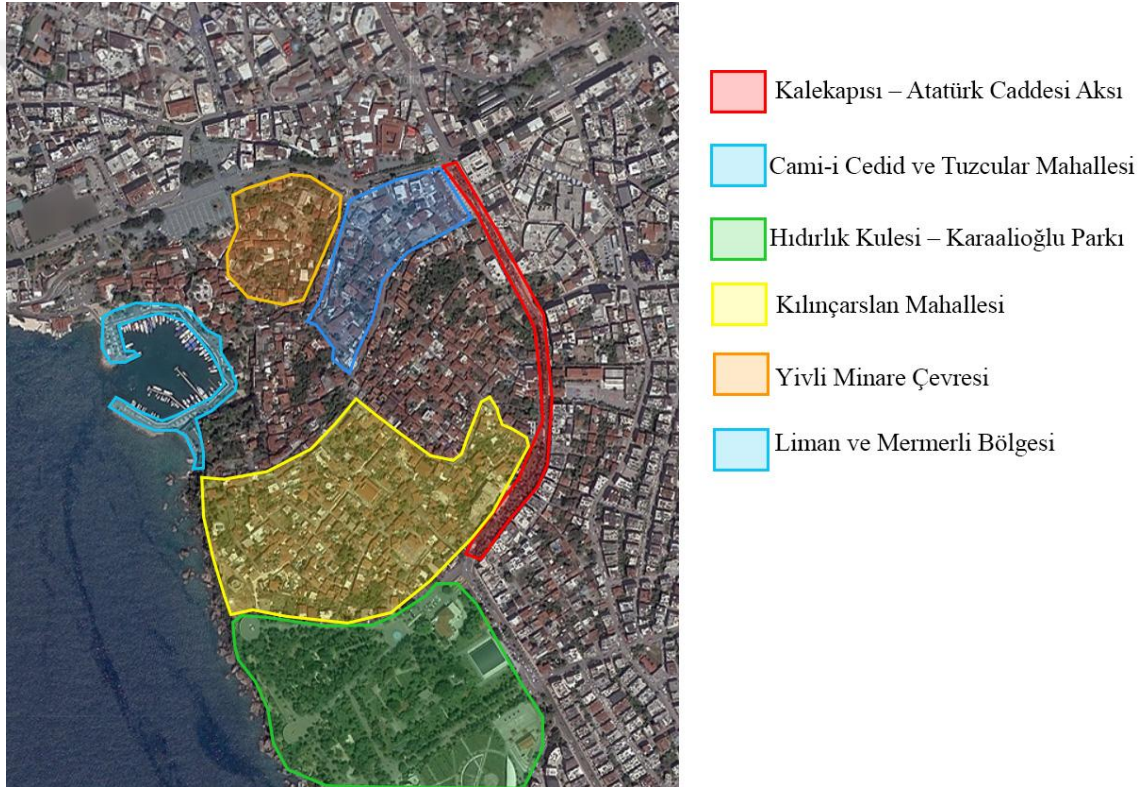
- **Değişim türü:** Konut–turizm fonksiyon değişimi.
- **Açıklama:** 1992 sonrası planlarla konutlar pansiyona dönüştü; bazı yapılar “butik otel” olarak restore edildi.
- **Sonuç:** Mimari biçim korunmuş olsa da, sosyo-kültürel süreklilik kayboldu.

5. Selçuk Mahallesi (Yivli Minare – Karafakih Camii Çevresi)

- **Değişim türü:** Kısmi sağlıklılaştırma ve cephe düzenlemeleri.
- **Açıklama:** 2006 ve 2017 yönetim planlarında bu bölge örnek alan olarak seçildi.
- **Sonuç:** Cephe bütünlüğü ve sokak dokusu kısmen iyileştirildi, ancak modern malzeme kullanımı özgün dokuya zarar verdi.

6. Liman ve Mermerli Bölgesi

- **Değişim türü:** Kamusal alan ve turizm merkezine dönüşüm.
- **Açıklama:** 1984 planıyla liman çevresi turistik kullanıma açıldı; 2003–2017 döneminde yaya aksları güçlendirildi.
- **Sonuç:** Alanın tarihi işlevi (balıkçı limanı, ticaret noktası) kayboldu; “görsel kimlik” ön plana çıktı.

Şekil 4.6. Kaleiçi’nde Değişim Gösteren Alanların Bölgesel Dağılımı

Yapılan karşılaştırmalı analizler ve harita değerlendirmeleri, 1905’ten günümüze Kaleiçi’nin kültürel dokusunda önemli bir seçiciliğin oluştuğunu ortaya koymaktadır. Anıtsal nitelikteki yapılar —örneğin Yivli Minare, Hıdırlık Kulesi, Saat Kulesi, Kesik Minare ve sur kapıları— tüm plan dönemlerinde korunmuş; bu sayede Kaleiçi’nin simgesel silueti ve mekânsal sınır algısı süreklilik göstermiştir. Ancak aynı süreklilik, üretim, eğitim, sağlık ve ticaret gibi işlevleri barındıran yapı gruplarında sağlanamamıştır. Gazhane, Karantina, Reji, Gümrük, Cephanelik, Hasbahçe ve Muattal Değirmen gibi

1905 haritasında görülen özgün yapılar günümüzde tamamen yok olmuştur; bazıları ise yeni yapılaşma veya turistik işletmelere dönüşerek fiziksel izlerini kaybetmiştir

Buna karşın Rum Mektebi'nin Dumlupınar Ortaokulu'na, Aya Yorgi Kilisesi'nin Camiye dönüşmesi gibi örnekler, mekânsal süreklilik içinde işlevsel değişim yoluyla varlığını sürdüren yapılara işaret etmektedir.

Bulgular, plan dönemlerine ait haritalar üzerinden değerlendirildiğinde, 1973 ve 1979 planlarının fiziksel bütünlüğü koruma yönünde belirgin bir çaba gösterdiği; buna karşılık 1992 revizyonu ve 2003 planının turizm odaklı işlevsel dönüşümleri teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1992 sonrası dönemde ticarileşme baskısı ve kullanım yoğunluğu artışı, tarihsel doku içindeki konut işlevinin zayıflamasına ve üretim–yaşam dengesinin bozulmasına neden olmuştur. 2017 yönetim planında katılımcı ve sürdürülebilir koruma hedefi benimsenmiş olsa da, bu hedefler uygulama düzeyinde tam olarak karşılık bulmamış; koruma anlayışı daha çok “anıtsal” ve “görsel kimlik” vurgusuna indirgenmiştir. Dolayısıyla karşılaştırmalı haritalar, planlarda koruma alanı olarak tanımlanan bölgelerin fiziksel sürekliliğini büyük ölçüde sürdürmesine rağmen, **işlevsel ve sosyo-kültürel sürekliliğin kaybolduğunu** göstermektedir. Bu durum, Kaleiçi'nde “müzeleşen koruma” anlayışının güçlendiğini ve planlama politikalarının yerel yaşamın sürekliliğini sağlamada yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

4.4. Öneriler

1. Morfolojik Sürekliliğin Korunmasına Yönelik Mekânsal Stratejiler

1. Son yapılan karşılaştırmalı analizler, Kaleiçi'nin kuzeybatı aksı (Hadrian Kapısı–Kesik Minare–Hıdırlık Kulesi hattı) boyunca morfolojik sürekliliğin korunduğunu; buna karşın güney ve doğu akslarında (Cami-i Cedit, Tuzcular, Kılınçarslan) doku deformasyonlarının arttığını göstermektedir. Bu nedenle:
2. Morfolojik süreklilik haritaları hazırlanmalı, bu alanlar “koruma çekirdek zonları” olarak tanımlanmalıdır.
3. Bozulma gösteren alanlarda yeni yapılaşma değil, **morfolojik restorasyon** önceliklendirilmelidir.
4. Avlu sistemi, parsel derinliği ve sokak yönlenmesi gibi özgün bileşenler her plan döneminde rehber niteliğinde korunmalıdır.
5. 3D fotogrametri ve CBS tabanlı dijital arşivleme yöntemleriyle bu morfolojik veriler sürekli güncellenmelidir.

2. Planlama–Uygulama Kopukluğunun Giderilmesi

1. Plan kararlarının sahadaki karşılığı, özellikle 1992 sonrası dönemde ticarileşme baskısı altında zayıflamıştır. Bu kopukluğu gidermek için:
2. **Kaleiçi Mekânsal İzleme Birimi** kurulmalı; her plan dönemi sonunda “uygulama performans raporu” hazırlanmalıdır.
3. Turizm ve konut kullanım dengesi, yıllık izleme haritalarıyla değerlendirilmeli; plan revizyonları bu verilere göre yapılmalıdır.

4. 1992 ve 2003 planlarındaki “turizm aksları” yeniden tanımlanarak, konut–ticaret dengesini koruyacak “karma kullanım zonları” oluşturulmalıdır.
- 5.

3. Kentsel Kimliğin Güçlendirilmesine Yönelik Sosyo-Kültürel Öneriler

1. Plan analizleri göstermektedir ki Kaleiçi’nin kimliği fiziksel olarak sürse de, işlevsel ve toplumsal bağlamda zayıflamıştır. Bu nedenle:
2. Yivli Minare, Saat Kulesi ve Kesik Minare çevresi gibi anıtsal alanlar yalnızca görsel odak olarak değil, “yaşayan miras alanları” olarak işlevlendirilmelidir.
3. Geleneksel üretim işlevlerini canlandıracak küçük zanaat ve atölye alanları desteklenmelidir.
4. Kamusal alanlarda kimlik aktarımı sağlayan etkinlikler (el sanatları, geleneksel gastronomi, açık hava sergileri) plan kararlarına entegre edilmelidir.

4. Katılımcı Koruma ve Yönetim Modeli

1. **Kaleiçi Katılımcı Koruma Platformu** oluşturularak yerel halk, esnaf, akademisyen ve kamu temsilcileri ortak karar süreçlerine dahil edilmelidir.
2. UNESCO’nun *Historic Urban Landscape (2011)* yaklaşımı örnek alınarak, doğal, sosyal ve ekonomik bileşenler bütüncül olarak ele alınmalıdır.
3. Planlama sürecinde genç nüfusun katılımını artıracak “Kaleiçi Gönüllü Kültürel Miras Programı” oluşturulmalıdır.

5. Turizm ve Kültürel Miras Dengesi

1. Kaleiçi’nin turizm baskısını dengelemek amacıyla “taşıma kapasitesi analizi” yapılmalı; konaklama ve eğlence yoğunluğu sınırlandırılmalıdır.
2. Konut işlevlerinin dönüşümünü yavaşlatmak için **yerel konut destek programları** oluşturulmalıdır.
3. Turizm gelirlerinden ayrılacak pay, “Koruma Uygulama Fonu” aracılığıyla restorasyon ve bakım projelerine aktarılmalıdır.

6. Bilimsel Belgeleme ve Dijital İzleme

1. 1905–2017 plan dönemleri arasında yapılan değişiklikleri gösteren “morfolojik değişim atlası” hazırlanmalıdır.

Yapı envanteri, parsel sınırları, kat yüksekliği ve cephe oranlarını içeren veriler yıllık olarak güncellenmeli ve açık erişimli dijital platformlarda paylaşılmalıdır

5. SONUÇ

Bu tez çalışması, Antalya Kaleiçi'nin tarihsel katmanları, mekânsal sürekliliği ve planlama süreçleri arasındaki ilişkiyi çözümleyerek, kentsel kimliğin dönüşümünü çok boyutlu bir biçimde ortaya koymuştur. Araştırma kapsamında oluşturulan analiz zinciri —**Tarihsel Katman → Fiziksel Varlık → Plan Kararları → Kimlik Değişimi**— Kaleiçi'nin kentsel kimliğini biçimlendiren temel dinamikleri açıklamaktadır. Bu zincir, yerleşimin tarihsel birikiminin yalnızca fiziksel izlerle değil, plan kararları aracılığıyla yeniden üretildiğini; dolayısıyla kimliğin sürekliliğinin hem mekânsal hem de yönetsel süreçlere bağlı olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular, Kaleiçi'nin anıtsal çekirdeğinin (Yivli Minare, Saat Kulesi, Hıdırlık Kulesi, Kesik Minare, sur kapıları) tüm plan dönemlerinde korunduğunu; buna karşılık, gündelik yaşamı ve üretim kültürünü temsil eden yapıların (Reji, Gazhane, Cephanelik, Maarif Değirmeni vb.) zamanla yok olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece koruma planları, fiziksel dokunun büyük bölümünü yaşatmayı başarmış olsa da, sosyo-kültürel kimliğin sürekliliğini yeterince sağlayamamıştır. 1992 sonrasında yoğunlaşan turizm odaklı planlama anlayışı, konut ve üretim odaklı işlevleri zayıflatmış; alanın kimliğini “yaşayan miras”tan “sergilenen miras”a dönüştürmüştür.

Bununla birlikte, Kaleiçi'nin kültürel varlık sürekliliği tamamen kesintiye uğramamış; tarihsel dokunun belirli akslarda (Hadrian Kapısı–Kesik Minare–Hıdırlık Kulesi hattı) korunduğu, sokak morfolojisi ve parsel örgüsünün büyük ölçüde sürdürülebildiği görülmüştür. Bu durum, fiziksel belleğin kent kimliği açısından güçlü bir taşıyıcı rol oynadığını kanıtlamaktadır. Ancak kimliğin sürdürülebilirliği, yalnızca bu fiziksel bütünlüğün değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel işlevlerin de korunmasına bağlıdır.

Sonuç olarak, Kaleiçi'nde kimliksel dönüşümün yönü, plan kararlarının niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Geleceğe yönelik olarak, koruma planlarının yalnızca yapısal ölçekte değil; **morfolojik, işlevsel ve toplumsal sürekliliği birlikte ele alan bütüncül bir stratejiye** dayanması gerekmektedir. Bu bağlamda, Kaleiçi'nin korunması artık salt fiziksel restorasyonla değil, **kültürel sürekliliğin yeniden üretimi, katılımcı yönetim modelleri ve yerel yaşamı destekleyen planlama yaklaşımlarıyla** sağlanmalıdır. Elde edilen bulgular ve geliştirilen öneriler, Antalya Kaleiçi'nin özgün kimliğini koruma ve geleceğe aktarma sürecinde karar vericilere, planlamacılara ve araştırmacılara sistematik bir çerçeve sunmaktadır.

6. KAYNAKLAR

Antalya Büyükşehir Belediyesi İmar Planları Arşivi (2024). *Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyon Raporu*.

Aktan, C. C., & Tutar, H. (2007). Bir sabit sosyal sermaye olarak kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 1(1), 1–11.

Assmann, J. (2008). *Cultural Memory And Early Civilization: Writing, Remembrance, And Political Imagination*. Cambridge University Press.

Aktaş, F. (2016). *Tarihî Çevrelerde Kimlik Ve Koruma İlişkisi: Antakya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Anonim 1: <https://www.gazeteduvar.com.tr/antalya-tatilinde-kaleici-turuna-ne-dersiniz-haber-1690306> [Son Erişim Tarihi: 18.05.2025]

Anonim 2: <https://akmed.ku.edu.tr/inventory/murat-murad-pasa-camii/> [Son Erişim Tarihi: 25.05.2025]

Asoy, N. Z., & Şentürk, A. (2019). “Aidiyet, Kent Kimliği ve Kentsel Koruma Etkileşimi Bağlamında Kullanıcı Sürekliliğinin İrdelenmesi: Kadıköy-Moda Örneği”, *Megaron*, 14(1) ss. 145–159.

Avcı, A. (2001). “Geleneksel Türk Evinde Süreklilik Ve Kimlik Sorunu: Bursa Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesinde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 161 s.

Arntzen, C. J. (2001). "Agricultural Biotechnology." *Journal Of The Science Of Food And Agriculture*, 81(9), 863–869.

Avcıoğlu, H. (2016). “Kent Kimliği Ve Kültürel Mirasın Korunması: Konya Örneği.” Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Alioğlu, E. F. (1993). *Koruma konusunda genelleştirilmiş yaklaşımlar ve Mardin örneği*. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 36(1–2), 263–280.

Akpınar, I. 2010. The rebuilding of Istanbul: Transformation of a city and its architectural heritage 1950–1980. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 27 (2): 1–24.

AKMED. (2023). *Hadrianus Kapısı Envanteri*. Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi.

Alan Yönetimi Yönetmeliği. Resmî Gazete, 27.11.2005.

Bayart, J. F. (1999). *Kimlik yanılsaması* (M. Morali, Çev.). Metis Yayınları, s 312.

Barrère, C. (2016). “Cultural Heritages: From Official to Informal”, *City, Culture and Society*, 7(2), 87–94.

Başpırmak, S. (2022). “Kentsel Mekânın Anlamlandırılması Ve Kimlik İnşası Üzerine.” *Şehircilik Kuramları Dergisi*, (15), 50–65.

Belge, R. (2018). “Denizli Kent Kimliğini Oluşturan Coğrafi Öğeler”, *Ege Coğrafya Dergisi*, (2), 167–181.

Bayram, İ. 2021. *Menderes Hükümeti Döneminde Vatan ve Millet Caddeleri*. DergiPark.

Benvenisti, M. 2002. *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948*. University of California Press, Berkeley.

Bianchi, M. and Pileggi, R. (2018). Preservation strategies in Italian historic centers: The case of Sirmione. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 8 (3): 245–260.

Calvino, I.(1972). *Invisible Cities*, Harcourt Brace Jovanovich, New York.

Can, M. (1993). “Kentsel Mekânın Algılanması ve Kent Kimliği.” *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, (1), 300–315.

Can, N.(1999).*Kent Kimliği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 156 sayfa s.

Çimrin, H.(2007).*Bir Zamanlar Antalya: Tarih, Gözlem ve Anılar* (Cilt 1–2), Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları, Antalya.

Çimrin, H.(2002).*Bir Zamanlar Antalya: Tarih, Gözlem ve Anılar – Yakın Geçmişe Yolculuk*, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Antalya.

Council of Europe. (2005). *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention)*. Strasbourg.

Crosby, A. and Clark, K.(2019). Tourism pressure and morphological change in the historic center: The case of Sirmione. *Urban Morphology*, 23 (2): 135–150.

Çelik, Z. (1993). *The remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman city in the nineteenth century*. University of California Press, Berkeley.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2018). *KENTGES 2018–2023 Revizyon Raporu*. Ankara.

Deniz, M. (2004).*Kentsel Kimlik ve Mekânsal Süreklilik*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul,210.

Dinçer, İ., & Akın, O.(1994) “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, 2. *Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kolokiyumu Bildirileri*, ss. 127–131, 15 Nisan, İstanbul.

Dağıstan Özdemir, M. Z.(2005).*Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış, Planlama Dergisi*, 31(1),20–25.

Demirsoy, M. S. (2006). *Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi: Lübnan-Beyrut-Solidere Kentsel Dönüşüm Projesi Örnek Alan İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul,185 s.

Dinç, G. (2023). 1895 Büyük Antalya Yangını (Harik-i Kebir) ve Sonuçları. *Antalya Kitabı: Selçukludan Cumhuriyet’e Sosyal Bilimlerde Antalya*, 243–260.

Dayar, E. (2024). *1905 Haritalarında Antalya Kaleiçi ve Çevresi*. İstanbul Üniversitesi Yayınevi, Art Sanat.

Ergin, N. (2005). Menderes döneminde İstanbul’da imar faaliyetleri. *Toplumsal Tarih*, 135: 22–31.

Erdoğan, G., & Çorbacioğlu Akay, S.(2018). “Denizli’de Kent Kimliği Bileşenleri”, *Kent Akademisi*, 11(3) 459–473.

- Günay, B. (2016). *Planlamada Kuram, Yöntem ve Uygulama. : İmge Kitabevi Yayınları: (5. Baskı), Ankara, 215 s.*
- Gülhan, D. (2018). "Sürdürülebilir Kent ve Kentsel Kimlik Bağlamında Bergama/İzmir Örneğinin Değerlendirilmesi." *Kent Akademisi*, 11(4), 654–672
- Gökalp, N. (2008). *Attaleia Kent Tarihi ve Yazıt Korpusu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 268 s.
- Güvenç, B. (2004). *Kültürün ABC'si*. Yapı Kredi Yayınları, (17. baskı), İstanbul, 240 s.
- Güney, Y. (2016). "Kentsel Bellek ve Kimlik Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım." *Mimarlık Kuramları Dergisi*, (9), 45–60.
- Güler, T., Şahangil, S., & Güler, H. (2016). "Kent kimliğinin oluşturulmasında kültürel unsurların önemi: Balıkesir üzerine bir inceleme", *Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12 (1), 85–104,
- Gürer, G. (2024). Influence of Emperor Hadrian on Ceremonial City Gates in Asia Minor. Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (1967). *Düşünce tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 576 s.
- Hall, P. (1998). *Cities in civilization: Culture, technology, and urban order*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1169 s.
- İlgar, E. (2008). *Kent kimliği ve kentsel değişimin kent kimliği boyutu: Eskişehir örneği* (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 146 s.
- İğus, E. ve Ismailoğlu, H. 2016. *Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkma ve Yeniden Yapma Paradoksu – Menderes Yıkımları*. ResearchGate, ss. 12–23
- Jokilehto, J. (1999). A history of architectural conservation. Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Jones, C. P. (1989). Eastern Alimenta and an inscription of Attaleia. *Journal of Hellenic Studies*, 109: 180–185.
- Kuban, D. (1986). *Kent Tarihi ve Mimarlık*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 279 s.
- Koca, F. (2015). "Türkiye'de geleneksel yerleşim örüntülerinin özgün karakter ve kültürel mirasını koruma anlayışına ontolojik bir yaklaşım", *Planlama Dergisi*, 25(1) 32–43.
- Krsmanović, K. (2020). *Two faces of Belgrade waterfront: The contradictory creation of new urban identity*, *Ciudades*, 23, 137–157.
- Kır, G. (2009). "Kentte Kimlik Ve Algı". *Nobel Yayın Dağıtım*, (1), 45–58.
- Kejanlı, D. T., Akın, C. T., & Yılmaz, A. (2007). "Türkiye'de koruma yasalarının tarihsel gelişimi üzerine bir inceleme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 179–196,
- Köse, B. & Dönmez, Y. (2021). "Mahalle Ölçeğinde Kültürel Değerlerin Kent Kimliğine Etkileri: Kale Mahallesi-Samsun", *Kent Akademisi*, 14(4), 1156–1190.

- Kaya, D. (2007). “Kentsel Kimlik: Kavramsal Bir İnceleme.” *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karadağ, A., & Koçman, A. (2007). “Coğrafi çevre bileşenlerinin kentsel gelişim süreci üzerine etkileri: Ödemiş (İzmir) örneği”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 16(1-2), 3-16.
- Kroeber, A. L., & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Peabody Museum, Cambridge, MA, 223 s.
- Kaye, N. (2025). In search of ancient Antalya (Attaleia): A first approach. *Adalya*, 28: 45-78.
- Keyder, Ç. (1999). İstanbul: Küresel ile yerel arasında. Metis Yayınları, İstanbul.
- Kleerekoper, L., van der Krabben, E. and Veldhuis, J.(2017). Whose heritage? Whose story? Heritage values in conflict in Jerusalem’s Old City. *International Journal of Heritage Studies*, 23 (7): 643-658.
- Konar, S. (1997). Antalya ile tüm çevresi: Kültür, tarih ve doğa rehberi.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Blackwell, Oxford, 454-470 s.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, MA, 208 s.
- Lanckoronski, K. G.(2005).*Pamphylia ve Pisidia Kentleri – Cilt 1: Pamphylia* (S. B. Gün, Çev.), Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 195-226 s.
- Murat, S. (2016). “Kent kimliğinin korunması ve kentsel gelişimin sağlanması bağlamında yerel yönetimin önemi: Adıyaman örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 43-56.
- Nalkaya, S. (2006). “Kentsel Dönüşüm ve Kent Kimliği”, *Yapı Dergisi* (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları), 292, 39-43.
- Nora, P. (1989). “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, *Representations* (Spring, Special Issue: Memory and Counter-Memory), 26, 7-24.
- Ocakçı, M. (1995). “Şehir kimliği ve çevre ilişkileri”, *Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım: 17. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu Bildirileri*, 17-18 Mayıs İstanbul, 163-170 s.
- Özsoydan, G. (2007). *Kentsel Korumaya Stratejik Yaklaşım: Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanı Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 126 s.
- Özsoydan, F. (2007). Kentsel koruma ve sürdürülebilirlik: Kuramsal çerçeve ve uluslararası belgeler ışığında değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi.
- Relph, E. C. (1976). *Place and placelessness*, Pion, London, 156 s.
- Sönmez, F. (2007). İnşa Edilen Kimlik Düşü. *Mekânlar / Zamanlar / İnsanlar: Kimlik, Aidiyet Ve Mimarlık Tarihi*, Doktora Araştırmaları Sempozyumu, 24-25 Aralık, Odtü Mimarlık Fakültesi, Ankara, ss. 75-88.
- Sağlık, E. ve Kelkit, A.(2019). Kentsel Kimlik Bileşenlerinin Kent Kullanıcıları Tarafından Belirlenmesi: Örnek Kent Çanakkale. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,5(1) 63-79.

- Solak, G.(2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal Ve Kuramsal Bir Bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1,14-37.
- Saka, G. (2020). “Millî kimlik”, *Ülkü Ocakları Dergisi*, 203, ss. 1–16, 112 s.
- Salameh, R. (2021). Urban conservation and local communities in the Old City of Jerusalem: Participation and policy gaps. *Cities*, 111: 103087.
- Strabon. (1924). *Geography* (H. L. Jones, Çev.). Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge.
- Şimşek, S. (2002). Günümüzün kimlik sorunu ve bu sorunun yaşandığı temel çatışma eksenleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (3): 29–39.
- The Discovery of a Menorah in Attalia (Kaleiçi, Antalya). (2013). *Adalya*, 16: 201–214.
- Tuna, I. (2019). 1950–1960 Yılları Arasında İstanbul’da Kentleşme ve İmar. *DergiPark*.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernleşme sürecinde kent planlaması*. Tarih Vakfı, Ankara, 250 s.
- Tunçer, M. (2007). “Tarihi Çevrelerde Kimlik Ve Koruma Politikaları.” *Odtü Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(1), 45–60.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci: 11–15. yüzyıllar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İTÜ, İstanbul, 295 s.
- Taşcıoğlu, S., & Sirel, B. (2020). *Urban identity: A proposed method for evaluating the conservation of historical urban environments*, *ICONARP – International Journal of Architecture and Planning*, 8(2), 1–17.
- Tanrıbir, E., & Akten, M. (2020). Isparta kent merkezinin mekânsal algıdeğerlendirmesi. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2, 165–180.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom*. London: John Murray.
- Ter, Ü.,Ö. (2002). *Konya kenti açık ve yeşil alan varlığı içinde tarihi kent merkezinin kentsel tasarımı üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 291 s.
- UNESCO. (1982). *The Mexico City Declaration on Cultural Policies*. World Conference on Cultural Policies, 26 July–6 August 1982, Mexico City. Paris: UNESCO.
- Ulu, A., & Karakoç, İ. (2004). Kentsel değişimin kent kimliğine etkisi. *Planlama Dergisi*, 3(29), 59–66
- UNESCO. (1964). *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter)* City. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. City. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1994). *Nara Document on Authenticity*. City. Nara: UNESCO.

UNESCO. (2011). Recommendation on the Historic Urban Landscape. City. Paris: UNESCO.

UN-Habitat. (2016). New Urban Agenda. Quito City: UNESCO.

Yılmaz, M., & Terzi, F. (2020). “Characteristics of spatio-temporal urban growth patterns due to the driving forces of urbanization: The coastal city of Antalya, Turkey”, *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 8(3) 16–33.

Yağcı, Ö. (2009). “Antalya tarihi kent merkezi gelişim süreci”, *Planlama*, 46, 31–49.

Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* (Çev. N. Nirven & N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 272 s.

5226 sayılı Kanun, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu değişikliği. Resmî Gazete, 27.07.2004.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. Resmî Gazete, 31.05.2012.

ÖZGEÇMİŞ

Dilara KELEŞ

ÖĞRENİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi
2022-2025	Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Antalya
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi
2017-2021	Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Isparta